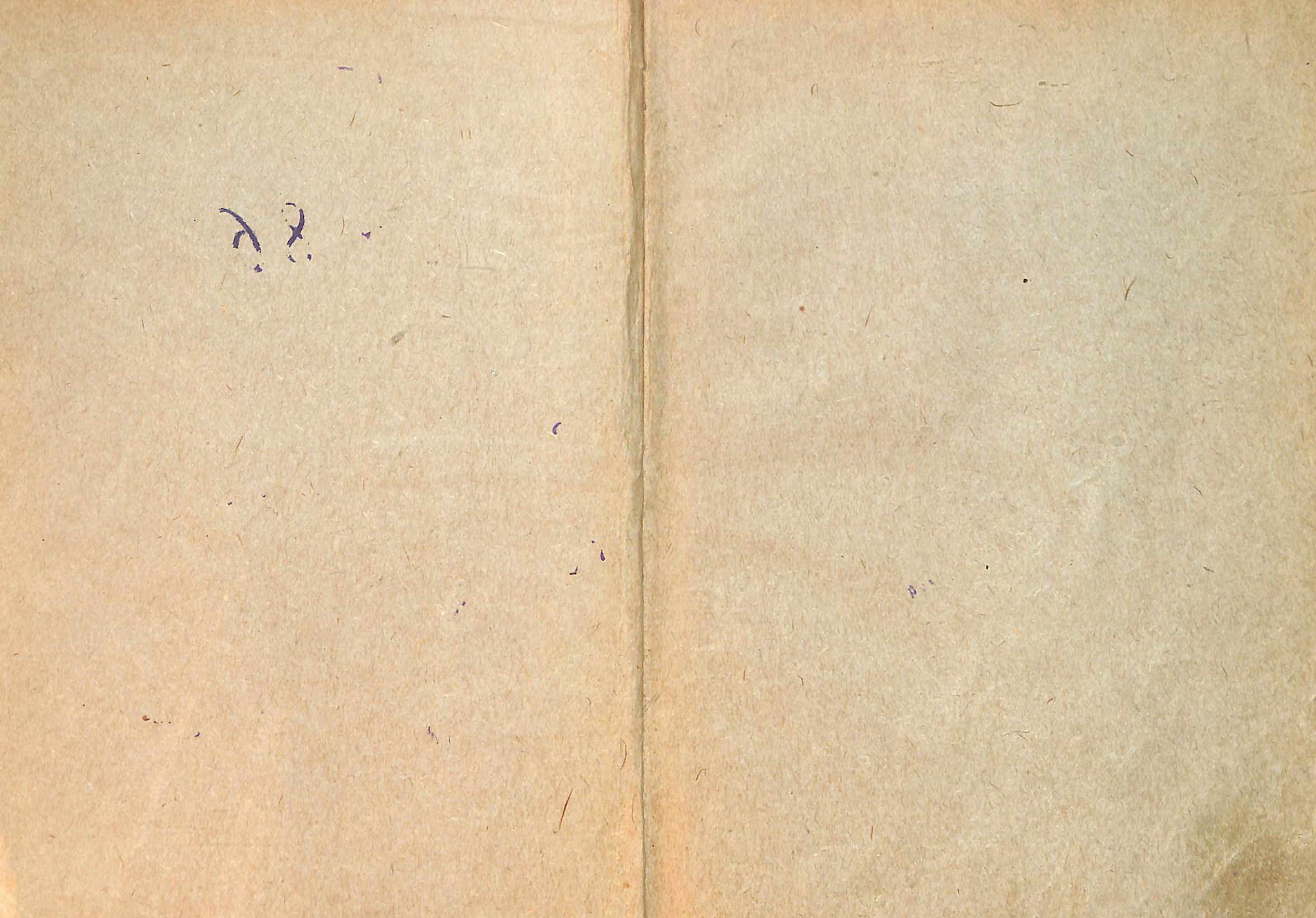

Zjeden
přeluceňky
číslo III, hyp. V, VI 1910

84

2-66

Հեղինակ
ՎԻՔՅՈՐ ՀԻԿՈ

Թարգմանիչ
ԳՐ. ԶԻԼԻՆԿԻՆԱՆ

Թ Շ Ո Ւ Ա Ռ Ն Ե Ր

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ
ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (ՎԵՐՍՏԻՆ ՍՐԲԱԳՐՈՒԱԾ)

Մասն Երրորդ — ՄԱՐԻՈՒՍ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ԱԶԱՏ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒ 27

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վ. ԵՒ Պ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐՈՒ
Կ. Պոլիս - Չարմարաղար, ԹԻՒ 24—26

Տպագր. Ռ. ՍԱԳԱՆԱՆ

1910

Հեղինակ
ՎԻՔԹՈՐ ՀԻԿՈ

Թարգմանիչ
ԳՐ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
20 APR 2006
19 NOV 2010

84
Z-66 **Թ Շ Ո Ւ Ա Ռ Ն Ե Ր**

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Ջ Ա Ր Դ
ԵՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (ՎԵՐՍՏԻՆ ՍՐԲԱԳՐՈՒԱԾ)

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ - - Մ Ա Ր Ի Ո Ւ Ս

Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ Հ Ա Տ Ո Ր

Ա Ջ Ա Տ Մ Ա Տ Ե Ն Ա Շ Ա Ր ԹԻՒ 27

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն
Վ. ԵՒ Պ. Ջ Ա Ր Դ Ա Ր Ե Ա Ն Ե Ղ Ր Ա Յ Ր Ն Ե Ր Ո Ւ
Կ. Պոլիս - Չափմամբըլար, քիւ 24 - 26

ՏՊԱԳՐ. ՄԱՆՁՈՒՄԷԻ ԷՅՔԵԱՐ
1910

Հասնր Ե.

«Թշուառները»

53

1002
3480

20

12.06.2013

6373

20 APR 2006

Handwritten signature or initials in the top right corner.

Թ Ղ Ո Ւ Ա Ռ Ն Ե Ր

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ--ՄԱՐԻՈՒՍ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐՔ

ԲԱՐԻՉ ԻՐ ՀԻՒԼԷԻՆ ՄԷՉ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԱԾ

Գ.Լ.ՈՒԽԱՍ Ա.

Մ Ա Ն Ո Ւ Կ

Բարից մանուկ մը ունի, անտառն ալ թռչուն մը : Թռչունը
ճնճորուկ, մանուկն ալ ստամբակ կ'անուանուի :

Զուգաւորէ՛ այս երկու գաղափարները, որոնց մին կը պարու-
նակէ ամէն կիլոտրական հուր, միւսն ալ ամէն արշալոյս, շփէ՛
իրարու այս երկու կայծերը, այսինքն Բարիզը, մանկութիւնը,

և անա պղտիկ մարդ մը կը ժայթքի: Մարդուկ ըսէր թերևս
Բլօթ:

Այս փոքր անձը դուարթ է: Ամէն իրիկուն բան չուտնր,
բայց եթէ սիրաը ուզէ՝ ամէն իրիկուն թատրոն կ'երթայ: Մար-
մինը շապիկ չունի, ոտքը չկայ, գլխուն վերէն ալ յարկ չկայ,
ողբն ճանճերուն կը նմանի, որոնք ասանկ բաներ չունին բնաւ:
Եօթնէն տասներեք տարեկան է. խուճրով կ'ապրի, փողոցները
կը թափառի, դուրսը կը բնակի, հօրը վարտիքներէն մին կը հագ-
նի որ իր ներբաններէն աւելի վար կ'իջնէ, ուրիշ հօր մը վերա-
բերող հին գլխարկ մը կը դնէ որ ականջներէն աւելի վար կ'իջ-
նէ. միայն մէկ փոկ ունի որու եղբը դեղին է. կը վազէ, կը լըր-
տանէ, կը խնդրէ, ժամանակ կը վատնէ, միշտ կը ծխէ, սոսկալի
գեհնապարտի մը պէս կը հայնոյէ, կապելաները կը յաճախէ,
գողեր կը ճանչնայ, փոխանակ դուք ըսելու, դու ըսելով կը խօսի
աղջիկներու հետ, արկօթեան(*) լեղու կը խօսի, լրբենի երգեր
կ'երգէ, և սրտին մէջ ամենեւին չարութիւն չունի: Հոգիին մէջ
ունեցածն է մարգրիտ մը, այսինքն անմեղութիւն. և մարգարիտ-
ները տիղմին մէջ չեն ապականիր, ինչպիսի որ մարդս աղայ
է, այնչափ Աստուած կ'ուզէ որ անմեղ ըլլայ ան:

Եթէ հարցուելու ըլլայ անագին քաղքին թէ ի՞նչ է այն.—
Պզտիկս է, պատասխանէ թերևս:

(*) «Արկօթեան» կամ «արկօթեան բարբառ» կ'անուանուի այն գաղտնի
բարբառը զոր աւագակները, մարդասպաններն եւ ուրիշ չարագործներ կը
խօսին:

Գ. Լ. ՈՒՒԽ Բ.

ԱՆՈՐ ՔԱՆԻ ՄԸ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

Բարիդի ստամբակը տխտանին թզուկն է: Մայրայեղապէս
չգաանք, փողոցի աղջին այս քերովբէն երբեմն շապիկ մը ունի,
բայց մէկ հատ ունի միայն. երբեմն կօշիկներ ունի, բայց անոնք
ներբան չունին. երբեմն բնակարան մը ունի, գոր կը սիրէ, վառն
զի մայրը հոն կը գտնէ. բայց փողոցը նախապատիւ կը սեպէ՝
վառն զի ազատութիւն կը գտնէ հոն: Իրեն յատուկ խա-
ղեր ունի. իրեն յատուկ չարամտութիւններ ունի, որոնց
հիմն է քաղքեմիին դէմ ատելութիւն. իրեն յատուկ այլա-
բանութիւններ ունի. մեռնիլը կ'անուանուի վայրի հազար ուսել
արմատեն. իրեն յատուկ գործ ունի, որ է կանք բերել, կանքե-
րու սանդուղները իջեցնել, սաստիկ անձրև եկած ժամանակ բաժ-
աւունք՝ փողոցին մէկ կողմէն միւս կողմը անցք հաստատելով, գոր
հարսաւորքեանց կամուրջներ կ'անուանէ. իշխանութեան կողմէն
Փրանսայի ժողովուրդին համար ըսուած ձառերը հաշակել, քարա-
յատակին միջնամասը քերել, իրեն յատուկ դրամը ունի, այս
դրամը կը բաղկանայ այն ամէն յօրինուած պղնձի կտորներէ որոնք
հրապարակը կրնան գտնուիլ, այս հետաքրքրական դրամը՝ որ
կտրներ կ'անուանուի՝ այս թափառական տղոց մէջ անփոփոխ և
խիստ կանոնաւոր գին մը ունի:

Վերջապէս իրեն յատուկ կենդանիներ ունի զոր ուշադիր կը
դնէ. ինչպէս է կարմիր միջատը, մեռելագլուխ տիղը, դաշտա-
սարգը, «սասանան» որ իր երկու եղջիւրով գինուած՝ պոչը գա-
լարելով սպառնացող սև գետուն մըն է: Իրեն յատուկ առասպե-
լական հրէշ մը ունի որու փորին վրայ թեփնր կան և որ մողէզ
մը չէ. որու կունակին վրայ պալարներ կան և որ գորտ մը
չէ. որ կիրի հնոցներու և ցամքած ջրփոսներու ծակերուն մէջ կը
բնակի. որ սև է, մազոտ է, կը փակչի, կը սողայ՝ երբեմն արա-
գապէս, երբեմն յամբապէս, և որ այնքան սոսկալի է որ ոչ ոք

տեսած է զայն բնաւ . ստամբակը «սաղամանդր» կ'անուանէ այս գաղանը : Գարեբուն տակ սաղամանդր փնտուելը սոսկալի զուարճութիւն մըն է : Ուրիշ զուարճութիւն մըն ալ ունի, որ է յանկարծ սալաքարը վերցնել և նետուկներ տեսնել : Բարիզի ամէն մէկ կողմը երեւելի է հետաքրքրական իրերով որոնք հոն կրնան գտնուիլ : Իւրսիլիսի փայտանոցները ականջա՛ մուտներ կան, Բանթէնը օձասանդրեր կան, Շան աը Մարսի խրամներուն մէջ գորտի ձագեր կան :

Այս տղան իրեն յատուկ խօսքեր ալ ունի Թայէյրանին պէս :

Բաւական լիր է, նաև բաւական պարկեշտ : Չգիտեմ ինչ անակնկալ զուարթութիւն մը կայ բնաւորութեանը մէջ . իր յիմարական խնդումովը խանութպանը կը շփոթեցնէ : Իր ձայնագիրները ընարելազոյն կատակերգութենէ մինչև զաւելտ կ'երթան համարձակապէս :

Յուզարկաւորութիւն մը կ'անցնի : Մեռելին հետ գացողներուն մէջ բժիշկ մը կայ .—Վա՛յ, կը պօռայ ստամբակ մը, բժիշկները ո՞րքան ժամանակէ ի վեր սկսած են իրենք տանիլ իրենց գործը :

Ուրիշ ստամբակ մըն ալ բազմութեան մէջ կը գտնուի : Ծանրաբարոյ մարդ մը, որ ակնոց ունի և զարդեր, զայբանալով ետևը կը դառնայ, և կ'ըսէ .—Սրիկայ, ինչո՞ւ կ'սկսես մէջքը բռնեցիր .—Ե՛ս, պարոն, 'նայէ', բան մը կա՞յ ձեռքս :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Գ

ՍՏԱՄԲԱԿԸ ՀԱՃԵԼԻ Է

Իրիկուները քանի մը սուր շնորհիւ զոր հայթայթելու միջոց մը կը գտնէ միշտ, մարդուկը թատրոն մը կը մտնէ : Այս հմայական սեմէն ներս մտնելով այլակերպութիւն մը կ'առնէ . ստամբակ էր և ահա քիթի(*) կ'ըլլայ . թատրոնները գլխիվայր դարձած անսակ մը նաւերու կը նմանին որոնց յատակը վերն է : Թիթիները այս յատակին մէջ կը դիզուին : Ինչ որ է գիշերային թիթեռնիկը թրթուրին նկատմամբ, նոյնն է և թիթին ստամբակին նկատմամբ : Երբ այս թիթին հոն կը կենայ՝ երանութեան ճառագայթումովը, աւիւնի և ուրախութեան զօրութեամբը, ծափահարութիւններովը որ թեւերու ընդհարումին կը նմանին, այս նեղ, զարշահոտ, մթին, դձուձ, առողջափնաս, սասկալի և զարչելի յատակը Արքայութիւն կը դառնայ :

Տո՛ւր անձի մը ինչ որ անօդուտ է և վերցո՛ւր իր վրայէն ինչ որ հարկաւոր է, և ահա ստամբակը կ'ուեննաս :

Ստամբակը գրական յայտնատեսութիւն ունի փոքր ի շատէ : Վայլածին չափ ցաւելով կ'ըսենք թէ անոր միտումը դասական ճաշակը չէ թերևս : Իր բնութեամբը ոչ այնքան ազատեմիական է : Օրինակի համար օրիորդ Մարս անուանի դերասանուհիին հանրաժանութ անունը այս կրակոտ սողոց բազմութեան մէջ հեղնութեան խայլով մը համեմուած էր : Ստամբակը օրիորդ Միւս կ'անուանէր այն :

(*) Թիթի Բարիզի առուարձաններու բանուներուն տուած ժողովրդային անուն մըն է :

Այս աղան մեծածայն կը շողալիքատէ, կը ծաղրէ, կը կատակէ, կը կոուրի, մանկիկի մը պէս քուրջեր, փիլիսոփայի մը պէս հնոտիներ ունի, կոյուղիին մէջ ձկնորսութիւն, կոյանային մէջ որսորդութիւն կ'ընէ, աղբնոցէն զուարթութիւն կ'արտադրէ, յիմարական յօժարութեամբը քառուղիի բերանները կը յաճախէ, կը հեգնէ և կը խածնէ, կը սուլէ և կ'երգէ, կը կայթէ և կը բարբանջէ, ալէլուիան ծիծաղաշարժ խօսքերով կը բարեխառնէ, կ'երգէ ամէն դաշնակաւոր երգերը, յուզարկաւոր քահանաներուն Փառքի բարձունքն սկսելով մինչև բարեկենդանի զիճակաւորաց բազմութիւնները. կը գտնէ առանց փնտռելու, գիտէ ինչ որ չգիտեր, ճարպիկ գող մը ըլլալու չափ սպարդեան, իմաստուն մը ըլլալու չափ յիմար, գարշախօս մը ըլլալու չափ քնարերգու է. թերևս Ոյիմպոսի վրայ կը սմբի, աղբնոցին մէջ կը թաւալի և աստեղաղարդ դուրս կ'ելլէ, Բարիզի ստամբակը պզտիկ Բապըլէ մըն է:

Գոհ չէ իր վարտիքէն եթէ ժամացոյցի քսակ չունի:

Քիչ կը զարմանայ, վախը ինչ է չգիտէ, աւելորդապաշտութիւնները կը հեգնէ՝ երգելով, չտփանցումները կը մեղծէ, գաղանիքներու նկատմամբ սուտումուտ կերպով կը զրարանէ, ճիւղաները կը ծաղրէ լեզուն դուրս հանելով, բանաստեղծական ճամարտակութիւններու վրայ կը ծիծաղի, զիւցաղնական մեծ նրեւոյթներուն հետ անհեղեղ պատկերներ կը խառնէ: Սակայն մի՛ կարծեր թէ բանահիւտութեան թշնամի է. ընդհակառակը կը սիրէ ինչ որ բանաստեղծական է. բայց հանդիսաւոր տեսիլին տեղ ուրուականի ծիծաղաշարժ պատկերը կը դնէ: Եթէ Ատամասթօրը(*) երևի ստամբակը թերևս ըսէ. Վա՛յ, խրտուիլակն է եղեր:

(*) Գամօէնի «Լը Լիւզիար» անուն քերթուածին շինծու անձանց մին է Ասամասթօր որ փոժորիկներու Տիսանն է:

Գ. Լ. ՈՒՆԻԿ Գ.

ՍՏԱՄԲԱԿԸ ԿՐՆԱՅ ՕԳՏԱԿԱՐ ԸԼԼԱԼ

Բարիզը պանդոյրով կ'սկսի և ստամբակով կը վերջանայ. ուրիշ քաղաքի տրուած չէ ունենալ այս երկու անձերը. մէկը կրտսոր ընդունելութիւն է որ նայելով գոհ կ'ըլլայ, թիւսն նախաձեռնութիւն է որ սպառել չգիտեր. Բրուտամն է և միւսն ալ Ֆուլետ: Այս միայն Բարիզի բնական պատմութեան մէջ կայ: Պանդոյրը ամբողջ միապետութիւնը կը ներկայէ. ստամբակը բոլոր անիշխանութիւնը կը ներկայէ: Բարիզի արուարձաններուն այս դունաստ պատանին կ'ապրի և կը զարգանայ, կը վտխանայ և կ'աճի տառապանաց մէջ և ընկերային իրականութիւններու և մարդկային իրերու առջեւ՝ իբր խոնուն աղանատես: Կը կարծէ թէ անհող է ինք, թէև չէ: Կը նայի՝ խնդալու պատրաստ ըլլալով. բայց ուրիշ բանի ալ պատրաստ է: Ո՛վ կ'ուզէք եղիք, դո՛ւք որ Նախապաշարուժ, Չեղծուժ, Խայտառակութիւն, Հարստահարութիւն, Անօրէնութիւն, Բռնամոլութիւն Անիրաւութիւն, Մոլեռանդութիւն, Բռնակալութիւն կ'անուանուիք, վախցէ՛ք բերանաբաց ստամբակէն:

Այս պզտիկը պիտի մեծնայ:

Ի՞նչ կաւով շինուած է ան. — Որ և իցէ տիղմով: Ափ մը տիղմ, չունչ մը, և անա Ագամը կը շինուի, կը բաւէ որ Աստուած մը անցնի. Ստամբակին վրայէն Աստուած մ'անցած է միշտ: Բաղդը կը բանի այս պզտիկ անձին համար: Բաղդ ըսելով նաեւ դիպուած կ'իմանանք քիչ մը: Այս թզուկը, որ հողին մէջ հասարակ հաստ հողով չաղուած է, և որ տգէտ, անուշ, ապուշ, շինական և խուժան մըն է, յոնիացի՞ մը պիտի ըլլայ թէ պէօթիացի(*)

(*) «Թանձրամիտ» եւ «սմարդի» նշանակութեամբ կ'ըմբռնուի:

մը : Սպասէ՛, Բարիզի ոգին, այն դեւը որ բազմին զաւակ-
ները և ճակատագրին մարդերը կը կազմէ, լատին բրուտին հա-
կառակ՝ ջուրի փարչը գինեչափ մը կ'ընէ :

Գ. Լ. ՈՒՌԱՄ Ե.

ՍՏԱՄԲԱԿԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳԼՈՒԽՆԵՐԸ

Ստամբակը քաղաքը կը սիրէ, մենական վայրերն ալ կը սիրէ
իմաստունի յատկութիւն ունենալուն համար: Ճիւղալիսին պէս՝ քա-
ղաքը կը սիրէ, Ֆլադիւսին պէս ալ դաշտերը կը սիրէ :

Մտածելով թափառելը, այսինքն դեղերիլը իմաստասէրին հա-
մար ժամանակը լաւ գործածել է. թափառել մանաւանդ այն փո-
քեր ինչ որ թ, բաւական տգեղ բայց այլանդակ և երկու բնու-
թեամբ բազադրուած դաշտային վայրերը որոնք կը շրջապատեն
քանի մը մեծ քաղաքներ, ինչպէս է Բարիզ : Շրջակայները դիտելը
երկակենդանը դիտել է : Ծառերը կը վերջանան, յարկերը կ'սկսին .
խոտը կը վերջանայ, քարայտակը կ'սկսի. ակօսները կը վերջա-
նան, կրպակները կ'սկսին. անիւի հեռքերը կը վերջանան, կիր-
քերը կ'սկսին. երկնային շուքը կը վերջանայ, ժարդկային շուքը
կ'սկսի, ասկէ կը հետևի տարօրինակ հետաքրքրութիւն մը :

Այս պատճառաւ է որ սաստիկ մտախօ՛ր՝ առերևութապէս
առանց նպատակի՝ ման կուգայ այս տեղերը որք ոչ այնքան հրա-
պուրելի են և որոնց անցորդը թխուր ժակդիրը սուած է մշտնջե-
նապէս :

Այս տողերը գրողը շատ ժամանակ Բարիզի դուռներու մօտ
տեղուանքը թափառած է, և այս թափառումը անոր համար ան-
մոռանալի յիշատակներու աղբիւր մըն է : Այն ողորկ դալարինները

վիմուտ պողոտաները, կաւիճները, կրտսառն հողերը, բուռերը,
խոպան երկիրներու և անմշակ անդերու տաղտուկ միակերպու-
թիւնները, բանջարեղինաց պարսիզպաններուն երախայրիքի նօ-
րաբողբոջ աունկերը որոնք յանկարծ մեկուսի տեղ մը կը նշմար-
ուին, վարենական և շինական իրերու խառնուրդը, և ընդարձակ
ամայի խորշերը ուր պահապան գինուորներու թմբկահարները աղ-
մուկ կ'ուսանին և պատերազմի տեսակ մը թոթովումը կը ներկա-
յացնեն, այն տեղուանքը որ ցորեկը խորունկ միայնութիւններ
են և գիշերը աւազակներու որջ, քայքայուն ազօրիքը որ հովէն
կը դառնայ, քարահատներու անիւները որոնք քար հանելու կը
ծառայեն, գերեզմանոցներու ծայրի աշխարհաւանդները, և վեր-
ջապէս մեծ և տխուր պատերու խորհրդաւոր և հմայական հրա-
պոյրը, որոնք արեւի ճառագայններով ողողուն և թիթեռնիկներով
զեղուն ամայի լայնածաւալ երկիրներ կը ձեւեն քառակուսորէն,
կը հրապուրէին պինքը :

Երկրիս վրայ գրեթէ ոչ ոք կը ճանչնայ հետեւեալ զարմա-
նալի տեղերը, այսինքն Լա կլասիէր, Գիւնէթ, Կըրնիլի սոսկալի
պատը որ զնդակներէ պիտակուած է. Մօն-Բարնաս, Փօս-օ-Լու,
Օպիէ՛ որ Մարնի գահաւանդին վրայ է, Մօն-Սուրի, Թօմպ-Ի-
սուար, Բիէր-Բլաթ տը Շաթիլյեօ՛ն ուր սպառած հին քարահանք
մը կայ որու մէջ ա'լ սունկ կը բուսնի և որ փտած տախտակէ
կափարիչով մը գեանին հաւասարութեամբ կը փակուի : Հոսմի
դաշտային վայրերը գողափար մըն են. Բարիզի շրջակայ վայրերն
ալ գողափար մըն են. հորիզոնի մը տեսքին մէջ մի միայն դաշտեր,
տուներ կամ ծառեր տեսնելը մակերեւոյթէն անդին չանցնիլ է .
իրերու ամէն տեսքերն Սատուժոյ ծրագիրներն են : Այն տեղը՝ ուր
տափարակ դաշտ մը քաղաքի մը հետ կը միանայ՝ չգիտեմ ինչ
ազդու մեղամաղձութեան մը դրոշմը կը կրէ միշտ : Հօն բնու-
թիւնն ու միանգամայն մարդկութիւնը հետո կը խօսին. տեղական
նորանշան իրերը հօն կ'երեւան :

Ով որ մեզի պէս թափառեր է այս առանձնական տեղուանքը,
որոնք Բարիզի լիմպոսը սեպուող արուարձաններու կից են, հօն
հոս, ամենէն լքուն տեղերը, չորաբէկ ցանկի մը հետեւ կամ սոս-
կալի պատի մը անկիւնը, ամենեւին միտքէն չանցած վայրկենին՝

աղմկալի կերպով մը խմբուած, գարշահոտ, տղմուտ, փոշոտ, կէս մը մերկանդամ և անհամբոյր աղաքներ տեսած է, որոնք հովիտի շուշաններով պատկուած՝ բիկօս (*) կը խաղան:

Անոնք ամէնքն ալ աղքատ ընտանիքներու պղտիկ փախստահաններն են: Արտաքին պուլվարը անոնց շնչելի միջավայրն է. շրջակաները անոնց կը վերաբերին, ուր մշտնջենապէս կը թափառին իբր գպրօցէ խոյս տուող աշակերտներ: Հոն միամտապէս կ'երգեն այն ամէն անառօթ երգերը զոր գիտեն: Հոն են, կամ լաւ ևս է ըսել հոն կ'ապրին՝ ամէն նայուածքէ հեռու, մայրսի կամ յունիսի անուշ արեւին մէջ հոն գետինը ծակի մը բոլորաթիքը կը կնկուին, բթամտով քարէ գնդակներ կը մղեն, փուլի մը համար կը կուտին, պատասխանատուութիւն չունին, կը թռին, ազատ են և երջանիկ. և երբ մարդ մը կը նշմարեն, կը յիշեն թէ արհեստ մը ունին և թէ պէտք է իրենց ապրուստը հայթայթել, և անաճառի բնդերներով լի ասուի հին գուլպայ մը կամ փունջ մը շեփօրով կը բերեն՝ առաջարկելով անոր որ գնէ: Բարիզի շրջականերուն զմայլելի ու միանգամայն կակածալի գեղեցկութեանց մէկն է հանդիպիլ այսպիսի տարօրինակ պատանիներու:

Երբեմն այս խուռներամ տղոց մէջ պղտիկ աղջիկներ ալ կան, — անոնց քոյրերն են արդեօք, — գրեթէ չափահաս աղջիկներ, որոնք նիհար, աննդատ, արեւահար, կարմիր բիծերով արատաւոր, հաճարի հասկերով և հարսնուկներով զարդարուն, գուարթ, վայրենաստեա և բոկոսն են: Այս աղջիկներէն ոմանք ցօրեններու մէջ կեռաս կ'ուտեն: Իրիկունը անոնց խնդումը կը լսուի: Այս խումբերը՝ որոնք կէսօրուան պայծառ լոյսէն ջերմապէս կը լուսաւորին կամ վերջալոյսի ժամանակ կը նշմարուին, մտախօսին ուշը կը գրաւեն ժամերով, և այս տեսիլները անոր երազին հետ կը խառնուին:

Բարիզ կեզրոն է. արուարձաններն ալ անոր շրջանակը կը

(*) «Բիկօս»՝ տեսակ մը ճարպիկութեան խաղ, որ է հողին վրայ գծուած շրջանակէ մը դրամ մը դուրս հանել նոյն դրամին վրայ ուրիշ դրամ մը նետելով:

կաղմնն. այս պատանիներուն համար այս է անա բոլոր երկիրը: Ամենեւին դուրս չեն ելներ այս շրջանակէն: Ինչպէս ձուկերը չեն կրնար ջուրէն ելնել անոնք ալ Բարիզի միջնալորտէն չեն կրնար ելնել: Բարիզի դուռներէն երկու մղոն անդին անոնց համար ալ բան մը չկայ. Իվրի, Ժանթիլի, Արդէօլ, Պէլլիլ, Օպէրվիլ, Մէնիլմօնթան, Եուադի-Լը-Րուա, Պիլանգուր, Մէօտօն, Իսի, Վանլըր, Սէվըր, Բիւթօ, Նէօյիլ, Ժէնրվիլիէ, Գօլօմպ, Րօմէն-վիլ, Եաթու, Ամսիէր Պուժիվալ, Նանթէր, Էնկիէն, Նուադի-Լը-Աէդ, Նօթան, Կուրնէյ, Տրամսի և Կօնէս էութիւն չունին անոնց ամար. տիեզերքը հոն կը վերջանայ:

Պ. Լ. ՈՒՆԻՍ Զ.

Ք Ի Չ Մ Ը Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Այն ժամանակ որ գրեթէ արդի ժամանակը ըսել է և ուր գրքիս գործողութիւնը տեղի կ'ունենայ, հիմակուան պէս ամէն մէկ դուրսի անկիւնը պահապան մը չկար (բարիք մըն է այս որու վրայ վիճելու ժամանակը չէ). Բարիզի մէջ խուռներամ թափառաչիկ տղաքներ կային: Վիճակագրութիւնը միջին հաշիւով կը ցուցնէ թէ այն ատեն ոստիկանութեան գիշերապահները տարին երկու հարիւր վաթսուն անապաւէն տղայ կը հաւաքէին անփակ տեղերէ, կիսաշէն տուներէ և կամուրջներու կամարներուն տակէն: Այս բոյներէն մէկը որ հաշակուած է, «Արդօլի կամուրջին ծիծեռնիկները» արտաբերեց: Ընկերային ախտանշաններու ամենէն աղէտալին է այս: Մարդուս ամէն ոճրագործութիւնները տղաքներու թափառաչիկութեան ժամանակ կ'սկսին:

Բայց բացառութիւն մը կը համարինք Բարիզը Յարաբերական չափով մը նկատելով, և առանց դիտելու ինչչոր քիչ մը առաջ

յիշեցինք, կը հաստատենք թէ իրաւացի է այս բացառութիւնը: Մինչդեռ ուրիշ ամէն մեծ քաղաքներու մէջ թափառաչըջիկ պատանի մը կորուստած մարդ մըն է, մինչդեռ, գրեթէ ամենուրեք, ինքնիրեն ձգուած պատանին կերպով մը կը նուիրուի և կը լքուի աղէտապէս ընկղմելու համար հասարակային սոցիալական անգուցնող, որ անոր պարկեշտութիւնը և խիղճը կը լափէ, կը կըրկնենք թէ Բարիզի ստամբալը, որքան ալ մաշուած և կեղեքուած ըլլայ արտաքուստ, ի ներքուստ գրեթէ անարատ է: Շքեղ բան մը կայ զոր պէտք է հաստատել և որ մեր ժողովրդային յեղաշրջումներու սքանչելի անբժուկեան մէջ կ'երեւի յայտնապէս, այն է անապական յատկութիւն մը որ Բարիզի օդին մէջ գտնուած գաղափարէն կ'արտադրուի՝ աղին պէս՝ որ ովկիանոսին ջուրին մէջ կը գտնուի: Բարիզի մէջ չնչելը հոգին պահպանել է:

Բայց այս ըսելով բնաւ չպակասիր մեր այն սրտաբեկ վիշաք զոր կ'զգանք երբ կը հանգիպինք այն պատանիներէն մէկուն, որ ըսնց բոլորաբը աղէտաբեկ ընտանիքի՝ զաւակներուն տարուբերիլը տեսնել կը կարծենք: Արդի քաղաքակրթութեան մէջ, որ դեռ չատ անկատար է, խիստ անկերպարան բան մը է ընտանիքներու այս բեկորներուն մթութեան անդունդը թափելով պարպուիլը, բեկորներ որոնք լաւ մը չգիտեն թէ ի՞նչ և զո՞ւմ են իրենց զաւակները, և որոնք դուրսը կը նետեն իրենց աղիքը: Այս անկումը, ըստ որում Եստրալեթիւնը մասնաւոր ասութիւն մը ունեցաւ, այս անկումը, կ'ըսենք, «Բարիզի փողոցը նետուիլ» կ'անուանուի:

Հոս յարմար կը թուի մեզ ըսել թէ հին միապետութիւնը տղոց այսպէս երեսի վրայ ձգուիլը արգիլելու փոյթ չէր տաներ: Վարի մարդերուն սակաւ ինչ Յգիպտոսի և Պոնտոսի նմանիլը վերի մարդերու հաշիւին կուգար և հզօրներու գործին կը նպաստէր: Ժողովուրդին մանկանց կրթութեան դէմ ատելութիւնը հաւատքի դաւանանք մըն էր: Ի՞նչ բանի կը ծառայէ «կիսկատար լուսաւորութիւնը»: Այս էր անհա նշանախօսը: Արդ մանկան թափառաչըջութիւնը մանկան ազիտութեան հետեանքն է:

Մանաւանդ թէ միապետութիւնը աղաքներու հարկաւորութիւն մը ունէր, և անա փողոցէն կը հայթայթէր իր պէտքը:

Աւելի հեռու չերթալու համար Լուի Ժ. Գ. ի իշխանութեան ժամանակը կը յիշենք ուր թագաւորը իրաւամբ կ'ուղէր նաւատորմի մը կազմել: Լաւ էր այս դազափարը. բայց տեսնենք թէ ի՞նչ էր գործադրութեան միջոցը: Նաւատորմի մը ունենալ կարելի չէ՝ եթէ՝ առաջաստաւոր նաւին քով որ հովերուն խաղալիկն է, չըլլայ այնպիսի նաւ մը որ ի պահանջել հարկի կարենայ քշել տանիլ դայն և որ ուղած տեղը կ'երթայ թէ՛ թիով, թէ շոշօքով. ինչ որ են այսօր շոգենաւները նաւատորմի մը նկատմամբ, նոյնն էին նաև թիանաւերը այն ժամանակի նաւատորմին համար: Ուստի թիանաւերու պէտք կար. բայց թիանաւը թիավարով կը շարժի միայն. հետեւաբար թիավարներու ալ պէտք կար: Գօլպէր կրցածին չափ թիապարաներ կը կազմէր զաւառներու կառավարիչներուն և խորհրդարաններուն շնորհիւ: Գատաւորները հաճութեամբ կը նպաստէին Գօլպէրի դիտաւորութեան գործադրութեանը: Մարդ մը թափօրմը անցնելու միջոցին գլխարկը չէր հանէր. բողոքականի դիրք մըն էր այս, հետեւաբար թիանաւ կը զրկուէր մարդը: Փողոցին մէջ աղայ մը կ'երեւար, և եթէ տասնընչինգ տարեկան ըլլար և պառկելու տեղ չունենար, թիանաւերը կը զրկուէր: Մե՛ծ իշխանութիւն, մե՛ծ դար:

Լուի Ժ. Գ. ի իշխանութեան ժամանակ պատանիները Բարիզի մէջէն անյայտ կ'ըլլային. ոստիկանութիւնը կ'առեւանգէր զանոնք չը գիտեմ ի՞նչ գազանի կիրառութեան համար: Մարդիկ թագաւորին բաղանիքին ծիրանեզոյն ջուրերուն վրայօք ստակալի կնիթադրութիւններ կը փոխային սարսափով: Պարպիէ այս իրերուն վրայ կը խօսի միամտաբար: Երբեմն ոստիկանութեան նուիրակները աղայ չգտնելով կ'առնէին նաև այն աղաքները որոնք հայր ունէին: Հայրերը յուսահատութեամբ ոստիկանութեան նուիրակներուն վրայ կը յարձակէին: Այն ատեն խորհրդարանը կը միջամտէր, և կախել կուտար. բայց զո՞վ. նուիրակները. — Ոչ, այլ հայրերը:

Գ Լ Ո Ւ Ն Ե Է .

ՍՏԱՄԲԱԿԸ ԹԵՐԵՒՍ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ԴԱՍԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆՅ ՄԷՉ ՉԵՏԵՂՈՒԻ

Բարիզեան ստամբակները զրեթէ դաս մը կը կազմեն: Կրնայ ըսուիլ թէ ամէն ուզողը չկրնար ստամբակ ըլլալ:

Այս ստամբակ, կամեն, բառը առաջին անգամ 1834ին տպուեցաւ, և աշխարհիկ լեզուէն գրաբառին անցաւ: Գլոս Կեօ(*) անուն գրքոյկին մէջ երեցաւ այս բառը: Մեծ գայթակղութիւն տուաւ, բայց բառը մնաց:

Խիստ կը զանազանուին այն տարրերը որոնք ստամբակներու համարումը կը կազմեն նոյն իսկ ստամբակներու մէջ: Ասոնց մէկը ճանչցած և հետը տեսութիւն ըրած ենք, այս ստամբակը շատ յարգ և համարում ունէր՝ Նօթրը-Տամ եկեղեցիին աշտարակներուն վերէն մարդու մը ինչալը տեսած ըլլալուն համար, ուրիշներ ալ կային որոնք նոյնպէս իրենց ընկերներէն կը յարգուէին և անոնց զարմանքը կը գրաւէին, վասն զի մին կրցած էր մտնել այն յեանաբակը, ուր էնվալտի գմբէթին արձանները դրուած էին առժամանակեայ կերպով, և անոնց վրայէն կապար գողնալ. երբորդ մը կտռքի մը տապալիւր տեսած ըլլալուն համար, ուրիշ մըն ալ վասն զի կը ճանչնար զինուոր մը որուն մաղ մը մնացած էր քաղքենիի մը աչքը հանելու համար:

Ասով կը մեկնուի բարիզեան ստամբակի մը սա աղաղակը որ վճռողական նրբիմաստ վերջաբան մըն է և որու վրայ գռեհիկը կը խնդայ առանց հասկնալու:

(*) Գլոս Կեօ՝ գիրքին ճեղինակը նոյն ինքն Վիգոր Հիլիօն է:

Պատկեր Կալիոս 31
Պատկեր թիւ 48

— Sk' r իմ skr, ի՞նչ դժբաղդութիւն է այս ուր սակաւին մեկու մը հիւզեցրորդ յարկէ մը իյնալը չտեսայ:

Գիւղացիի մը սա խօսքը. աղւոր խօսք մըն է անշուշտ. — Հայ՛ր այսինչ, ձեր կիներ իր հիւանդութենէն մեռաւ. ինչո՞ւ բժիշկ մը բերել չսուի. — է՛հ, պարոն, մեզի պէս խեղճ մարդիկ առանց բժիշկի միջամտութեան կը մեռնին: Բայց եթէ գիւղացիին բոլոր կրաւորութիւնը այս խօսքին մէջ կ'ամբողջուի, արուարձանի ստամբակին բոլոր ազատամտային անիշխանութիւնն ալ սա խօսքին մէջն է: Մահապարտ մը գլխատուելու համար երբ ճամբայ կ'ելլէ, սայլին մէջ իր խոստովանահայրին ըսածներուն ուշ կը դնէ: — Խոստովանահայրը իր մեղանաւորին կը խօսի. վա՛յ խաբեբայ վա՛յ, կ'ըսէ ստամբակը:

Ստամբակը աւելի փտտաւորութիւն կ'առնէ կրօնական իրերուն նկատմամբ տեսակ մը յանդգնութիւն ցուցնելով: Անհաւատ ըլլալը կարեւոր բան է:

Մահապարտներու գլխատուութեան ախանափս ըլլալը պարտք մըն է: Ստամբակները կառավանաւոր մէկ մէկու կը ցուցնեն և կը խնդան: Ամէն տեսակ պղտիկ անուններով կ'անուանեն զայն. օրինակի համար՝ քանիւ վերջը, մեմուացող, կապսագոյն (երկնից) մայրը, յեսին պատար, և այլն, կ'անուանեն զայն: Գլխատուութեան ամէն պարագաներն ալ անթերի տեսնելու համար պատերուն վրայ կը մագլցին, պատշգամներու վրայ կը կանգնին, ծառերու վրայ կ'ելլեն, վանդակներէ կը կախուին, բուխերիկներու կը կառչին: Ստամբակը ծնած օրէն ինչպէս նաւաստի, նոյնպէս և յարկիչ է: Ինչպէս նաւի մը կայմէն չվախնար, նոյնպէս տունի մը յարկէն չվախնար ամենեւին: Չկայ հանդէս մը որ կրէվի (*) հանդիսէն աւելի ախորժելի ըլլայ անոր: Սամսոն և Մօնթէսսօ արբան բուն ժողովրդային անուններ են: Եո՛ւհա, կը պօռան մահապարտին՝ անոր սիրտ տալու համար: Լասընէր՝ ստամբակութեանը ժամանակ՝ սոսկալի Տօթէօնին քաջօրէն մեռնիլը տեսնելով սա խօսքը:

(*) Կրէվ՝ Բարիզի մէջ հրապարակ մըն է ուր մահապարտները կը զըլխատուին:

ըստ որում մէջ ապագայ մը կայ. կը նախանձեի իր վիճակին: Ստամբակութեան մէջ Վօլթէր անձանօթ, բայց Բարբալուէն ծանօթ է: Միեւնոյն աւանդութեան մէջ կը խառնուէին «քաղաքագէտները» մարդասպաններու հետ: Ամէնուն ալ վերջին հազուապէս աւանդութիւնները կը յիշուին: Կը յիշուի թէ Թօլըրօն հրադործի գդակ մը ունէր, Ավրիլ՝ շրասամոյրի գլխանոց մը, Լուվէլ՝ բոլորածիր գլխարկ մը. թէ Տըլաբօրթ չիկագոյն էր և բաց գլուխ. թէ Գասթէն՝ բոլորովին վարդագոյն և գեղանձն, թէ Պօրի վիպային մօրուսիկ մը ունէր, թէ Ժան-Մարթէն վարաիքին փոկերը պահած էր, թէ Լըզուֆէ մայրին հետ կը կրօուէր.— Ձեռ յանցանքը իրարու երեսին մի՛ զարնէի, պօռաց անոնց ստամբակ մը: Ուրիշ մըն ալ որ բազմութեան մէջն է, շատ պզգտիկ ըլլալով՝ Տըպաքէրի անցնիլը տեսնելու համար քարափին լապտերը միաքը կը բերէ և վրան կը մագլցի: Հոն սպասող ոտական մը յօնքը կը պնտէ:— Թող տուէ՛ք որ երնամ, պարոն, կ'ըսէ ստամբակը ոտականին. և իշխանութեան գութը շարժելու համար կ'աւելցնէ. Ձեռ իյնար:— Իյնալդ հոգս չէ, կը պատասխանէ ոտականը:

Ստամբակներու մէջ նշանաւոր վտանդ մը մեծ բանի տեղ կը գրուի: Ո՛վ որ մարմինը խորունկ կ'երպով, «մինչև սկիբը» կը կտրէ, ամենամեծ ակնածութեան արժանի կ'ըլլայ:

Ակնածութիւն վայելելու կարևոր յատկութիւններուն մէկն ալ կոտորի է: Ստամբակը շատ բաներ կ'ըսէ յօժարակամ որոնց մին սա է. Գնա՛ բանդ, ես քեզի օտս ուծեղ եմ: Ո՛վ որ ձախլիկ է, խիստ նախանձելի կ'ըլլայ: Շիլ նայիլը յարգի բան մըն է:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՈՒՐ ՎԵՐՋԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՄԷԿ ՍԻՐՈՒՆ ԽՕՍԻՐ ԳԻՏԻ ԿԱՐԿԱՅՈՒԻ

Ստամբակը ամառը գորտի կը փոխուի, և իրիկունները՝ մութը կոխելու միջոցին՝ Աւստերլիցի և Իէնայի կամուրջներուն առջև ածուխի լաստերուն և լաթ լուացող կիներու նաւակներուն վրայէն գլխիվայր Սէն գեաը կը նետուի՝ ամօթխածութեան և ոտականութեան ամէն կանոնները առ ոչինչ համարելով: Բայց քաղքին ոտականները կը հսկեն, և այս հսկումէն կը հետևի խիստ թատրերգային կացութիւն մը որ անդամ մը եղբայրական արժանայիշատակ աղաղակի մը տեղի տուաւ. այս աղաղակը որ 1830ին երեւելի էր, ստամբակէ առ ստամբակ ուղղմագիտական ազդարարութիւն մըն է. Հոմերական ոտանաւորի մը պէս կը չափաբերի և ինչպէս Համաթենասական տօնախմբութեանց էլէօգիական երգերու եղանակը. նոյնպէս և այն գրեթէ չկրնար ձայնագրիլ, և լսողը կ'զգայ թէ հին ժամանակի էհօվէին^(*) նման բան մըն է ստամբակներու այս աղաղակը.— Ո՛ւհա, թի՛թի՛, ուհա՛հա, բա՛նա կայ, ծե՛ծ կայ, լաթեղդ ա՛ռ և փախի՛ր, կոյուղիէ՛ն անցի՛ր:

Երբեմն այս մտղուկը, — այսպէս կ'անուանէ ինքզինքը, — կարդալ, երբեմն ալ գրել, և միշտ մրտաւել գիտէ: Չգիտեմ ինչ իրերավարժական գաղտնի ուսումով մը չվարանիր ստանալու այն ամէն տաղանդները որոնք հասարակային իրերու օգտակար են. 1815էն մինչև 1830 հնդկահաւին պէս ձայն կը հանէր. 1830էն մինչև 1848 պատերուն վրայ տանձ մը կը նկարէր անհեղեղ կերպով: Ամառնային իրիկուն մը Լուի-Ֆիլիբ երբ կը վերադառնար

(*) «էհօվէ»՝ քաջախրոմթիւն կը նշանակէ ըստ դիցաբանութեան, աղաղակ մըն է այս որ կ'արձակուէր բազուսական ինչոյքներու մէջ:

հետի, պղտիկ և կարծուկ ստամբակ մը տեսաւ որ արիւն քրտինք
կը թափէր և վեր կը բարձրանար Նէօյեիի վանդակին օրհներէն
մէկուն վրայ ածուխով ահագին տանձ մը մրոտելու համար. թա-
ղաւորը միամտութեամբ մը որ Հանրի Դ. էն մնացած էր իրեն,
օգնեց ստամբակին, լմնցուց տանձը, և լուիճ մը տալով պատա-
նիին, ըսաւ. Ասոր վրան ալ քանձ կայ: Ստամբակը վիզուկը կը
սիրէ: Տեսակ մը կրտսիտութիւնը հաճելի է անոր: Սաստիկ կ'ա-
տէ «ժողովրդապետները»: Օր մը Իւնիվէրսիթէի (համալսարան)
փողոցը այս նորաթի շուտիկներէն թշնամանք մը կը մրոտէր մէկը
մեծ դուռին 69 թիւին վրայ:—Ինչո՞ւ ատանկ նախատական բան
մէ կը մրոտես այդ դուռին վրայ, հարցուց անցորդ մը:—Ներսը
ժողովրդապետ մը կայ, պատասխանեց պատանին: Իրօք հոն կը
բնակէր բարին նուիրակը: Սակայն ստամբակը որքան ալ վօլթե-
րական ըլլայ, փոխասաց տիրացու մը ըլլալու առիթը եթէ պա-
տահի, կարելի է թէ ընդունի, և եթէ ընդունի, մարդավարու-
թեամբ կը ծառայէ պատարագին: Երկու բան կայ որու Տանտա-
ղոսն է ստամբակը և զոր միշտ կը փափաքի առանց բնաւ հաննե-
լու այս փափաքին. այսինքն կառավարութիւնը տապալել և վար-
տիքը կարկառել տալ:

Կատարեալ ստամբակը Բարիզի բոլոր ոտակահանները կը ճանչ-
նայ, և երբ անոնց մէկուն հանդիպի, միշտ կրնայ անունը երե-
սին տալ: Մի առ մի կը համբէ զանոնք ճանաչումով: Անոնց վար-
մունքը կը գննէ, և ամէն մէկուն վրայօք մասնաւոր տեղեկու-
թիւններ ունի: Ոստիկանութեան հողիին մէջ ինչ որ կայ, բաց
զբքի մը մէջ տեսնելու պէս կը կարգայ: Շուտով և առանց սխա-
լելու կրնայ ըսել թէ այսինչը մասնիչ մըն է, այսինչը իխս չա-
րասիբս է, այսինչը մեծ է, այսինչը ծիծաղելի է. (այս մասնիչ,
չարասիբոս, մեծ, ծիծաղելի բառերը անոր բերնին մէջ մասնաւոր
նշանակութիւն մը ունին).—Ուրիշ մը կ'երևակայէ թէ Նոր-Կա-
մուրջը իրն է, և չթողուր որ մարդիկ կամուրջին եղբէն դուրս
ծնօտներուն վրայ պտտին. ուրիշ մըն ալ անձեռու ականջը քա-
շելու ախար ունի.—և այլն, և այլն...:

Գ Լ ՈՒՆԻՍ Թ

Ֆ Ր Ա Ն Ս Ա Յ Ի Հ Ի Ն Հ Ո Գ Ի Ն

Վաճառանոցի զաւակ Բօգըլէնի մէջ ստամբակի յատկութիւն
ալ կար. Պոմարչէ եւս ստամբակութիւն ունէր: Ստամբակութիւնը
գաղղիական ոգիի զանազանութիւն մըն է, երբ ուղիղ խելքի հետ
կը խառնուի, երբեմն ոյժ կուտայ անոր ինչպէս ալգօլը գինիին:
Երբեմն պակասութիւն է այն, Հոմերոս կը կրկնաբանէ, լաւ. կրնայ
ըսուիլ թէ վօլթէր կ'ստամբակէ: Գամիյլ Տէմուլէն անուանի յե-
ղափոխականը արուարձանի ստամբակ մըն էր, Շամբիօնէ զօրա-
պետը, որ սմարտօրէն կը վարուէր հրաշքներու հետ, Բարիզի
գոնհներու զաւակ մըն էր. մանկութեանը ժամանակ Սէն-ժան-տը-
Պօլէի և Սէնթ-Էթիէն-տիւ-Մօնի դահլիճները խուժած էր. բաւա-
կան անքաղաքավարութեամբ վարուած էր սրբունին ժընըվիէվի
սրբատուփին հետ՝ սույր ժանվիէի(*) սրուակին հրամաններ տալու
համար:

Բարիզի ստամբակը սովորութիւն ունի ակնածելու, հեգնելու
և լրբանալու: Յօռի ակաաներ ունի, վասն զի լաւ չսնիր և վասն
զի իր ստամբօքը կը տառապի. բայց աղւոր աչքեր ունի, վասն զի
ուշիմ է: Եհօվայի առջեւ թերեւս Սրքայութեան սանդուղէն վեր
ցատկէ մէկ օտքով: Հետի սուրհանդակութիւն ընելու շատ յաջողակ
է: Ամէն ածումներու ընդունակ է. Տիզմին մէջ կը խաղայ և
ապստամբութեան ժամանակ կանգուն կը կենայ մեծամտաբար. իր

(*) Սէն-ժանվիէ Բրիստոսի 291 թուականին գլխասուած մարտիրոս մըն
է: Իր նշխարքը Նաբոյի փսխագրուած է ուր երեւելի մասուն մը կայ, որու մէջ
այս մարտիրոսին արիւնը պահուած է սրուակով մը. զիւրահաւանութիւնը կը
հաւսայ թէ այս արիւնը ինքնին հեղուկ կ'ըլլայ եւ կ'եռայ:

լըբութիւնը ուսմբին առջեւ կը յամառի կը մնայ. սրիկայ մըն էր, և ահա դիւցազն կ'ըլլայ. պղտիկ թէպացիին առիւծին մորթը կը ցնցէ. Պարա անուն թմբկահարը բարիղեան ստամբակ մըն էր. Բարիղի ստամբակը, Օ'ն, յառաջ երթանք, կը պօռայ սուրբ Գրքի երիվարին պէս որ վա՛հ կ'ըսէ, և մանկիկ մը ըլլալէ դադրելով հսկայ մը կը դառնայ :

Այս տիղմերու զաւակը նաեւ տեսլականին զաւակն է : Չափէ՛ այն անջրպետը որով Մօլիէր կը հեռանայ Պարաէն :

Վերջապէս, և ամէն ինչ մէկ բառով համառօտելու համար կ'ըսենք. Ստամբակը էակ մըն է որ կը զբօսնու, վասն զի գժբաղդ է :

Գ. Լ. ՈՒՆԻՍ Բ.

Ա. Հ. Ա. ԲԱՐԻՂ, Ա. Հ. Ա. ՄԱՐԳԸ

Ամէն ինչ անգամ մը եւս համառօտելու համար կ'ըսենք թէ Բարիղի ստամբակը՝ հին ժամանակի Հռոմի յոյնիկին պէս ազայ ժողովուրդն է՝ նակտին վրայ հին աշխարհի խորշումը ունենալով :

Ստամբակը շնորհք մըն է ազգին համար, ու միանգամայն հիւանդութիւն մը, հիւանդութիւն զոր պէտք է բուժեր :

- Ի՞նչպէս :
- Լոյսով :
- Լոյսը կ'առողջադործէ :
- Լոյսը կը վառէ :

Բնկերային ամէն վե՛հ փողփողունները գիտութենէ, դպրութենէ, ճարտարութենէ և ուսումէ կ'արտադրուին Մարդեր կազմէ՛, մարդեր կազմէ՛ : Լուսաւորէ մարդերը որպէս զի անոնց լոյսովը տաքնաս, ուշ կամ կանուխ ընդհանուր կրթութեան շքեղ

խնդիրը երեւան պիտի ելլէ բացարձակ ճշմարտին անդիմադրելի իշխանութեամբը, և այն ատեն անոնք որ Ֆրանսական տեսիլին հսկողութեան ներքեւ կառավարութիւն պիտի ընեն, պիտի ստիպուին ընտրութիւն մը ընելու. պիտի պարտաւորին կամ Ձրանսայի զաւակներ և կամ Բարիղի ստամբակներ ունենալ, այսինքն լոյսին մէջ բոցեր կամ խաւարին մէջ չըջմուլիկ հուրեր :

Ստամբակը Բարիղը կ'արտայայտէ, և Բարիղն ալ աշխարհս կ'արտայայտէ :

Վասնզի Բարիղ ամբողջութիւն մըն է : Բարիղ մարդկային սեռի ձեղունն է : Այս ահագին քաղաքը մեռած բարքերու և կենդանի բարքերու համառօտութիւն մըն է : Ով որ Բարիղը կը տեսնէ, բոլոր պատմութեան տակը, երկինք և տեղ տեղ համաստեղութիւններ տեսնել կը կարծէ : Բարիղ ունի Գարիթօլ մը որ է քաղաքացիներու խորհրդարանը Բարթենօն(*) մը որ է Նօթրը-Տամ. Մօն-Ավանթէն մը որ է Սէնթ-Անթուանի արուարձանը. Ասինարիոմ մը որ է Սօրպօն, Բանթէոն մը որ է Բանթէոն. Նուիրահան Ուղ մը որ է Պուլվար-Տէղ-Իթալիէնը, Հովեբու Աշտարակ մը որ կարծիքը, և Ժէմօնիայի(**) տեղ խեղկատակութիւն ունի : Բարիղի մաժօն Տարօ (նաւավար, բեռնակիր և այլն) կ'անուանուի. Թրանսթէվէրեանը(**) աւանաբնակ կ'անուանուի, համալը վաճառանոցի բեռնակիր կ'անուանուի, լաժճարօնէն՝ բեկրը կ'անուանուի. գօգնէր կանիսկն, պճնամուր, տիտա կ'անուանուի : Ինչ որ ուրիշ տեղ կայ, Բարիղի մէջ ալ կայ : Տիւմարսէի ձկնավաճառ կինը էօրիբիտի խոտավաճառ կինս զրնայ պատասխանել. լաբախաղաց. Յօրիօզօն Վէժանիւս անուն ափսէձիգ ըմբիշին էութիւնը կը շարունակէ :

(*) Բարթենօն Աթէնքի մէջ Աթենասի համար կանգնուած երեւելի եւ հոյաշէն սաճար մըն է :
 (**) «Ժէմօնիա» Հռոմայեցեաց իշխանութեան ժամանակ մահապարսնեռու գլխառուութեան տեղն էր :
 (***) Հռոմի դիմացի կողմը Թրանսթէվէրէ քաղաքին մէջ բնակող խուժան :

Վառարպօնգէօր կըրնատիէն Թէրարօնթիէօնիւս Միլի հետ թեւ թեւի կուտայ, Տամաղիը փերեզակը կըրնար երջանիկ ըլլալ փերեզակներու կըպակը, Վէնսան՝ Սոկրատը կը բըռնէ թերեւս ինչպէս Ակօրա Տիարօյին գլուխը կը շտկէր. կըրնօ Տը Լա Բէյնիէր ճարպուտ Բօսթիօնը (խորոված միսը) հնարեց՝ տապկուած ոգնին հնարող Գիւթիլլիւսի պէս. Արգ տը լ'էթուալի օղապարակին ներքեւ նորէն կ'երևայ Բլօթի պատմած արապէղը. Բէօսիլի սրակերը որու հանգիպած է Աբիւլէ, Բօն-Նէօֆի վրայ թրակուլ է. Բամօյի եղբորորդին և Գիւրգիւլիոն հացկատակը զոյգ մը կը կազմեն, էրկազիլ՝ Տ'էէրըֆէօյլի առաջնորդութեամբը թերեւս Գամպասէրէսի տունը ներկայէցնէ. Հոռմի չորս պճնասէր սրիկայները, որոնք են Ալսէսիմար-խիւս, Ֆէօրօմիւս, Տիապօլիւս և Արօրիւր, Գուրթիլիէն կուգան արբշտ և Լապաթիւլի արագաթեւ կառքը կը մտնեն: Ինչպէս Շարլը Նօտիէ Բօլիշինէլի առջեւ երկար ատեն չը կենար, նոյնպէս և Օլիւ-ժէլ Գօնկըրիօյի առջեւ. չէր կենար երկար ժամանակ. Մարթօն էդ վազը մը չէ, բայց Բարտալիսագ վիշապ մը չէր. Բանթօլապիւս ծաղրածուն Անգլիական սրճարանին մէջ Նօմանթանիւս ալխարհամոլին սուտեր կը կլլեցնէ, Հէրմօթէն Շանգ-էլիզէի մէջ քեհօր է, և՛ անոր բոլորտիքը՝ Քրասիոս մուրացկանը որ Պօպէշի պէս հազուած է, ողորմութիւն կը խընդրէ. ճանձիրը որ Թիւրքիի մէջ թիկնոցիդ կոծակը բռնելով քեզի կը կեցնէ, երկու հազար տարիէն ետք քեզի կրկնել կուտայ Թէսթրիօնի սա յանդիմանութիւնը. Quis properantem me prehendit pallio? (*) Միւրէնի գինին Ալպի դիմիին նմանելու խեղկատակութիւնը ունի. Տէգօթիէի (գինիին) ծայրալիւր բաժակը Պալաթրօնի մեծ բաժակին հետ կը հաւասարակըուի, Բէր-Լաշէզը գիշերային անձրևի ժամանակ էսգիլիի պէս միևնոյն նշոյլները կ'արտաբուրէ և աղքատին հինգ տարուան համար ծախու առած փոսը գերիին վարձու առած դազաղէն վար չը մնար:

Փնտոնէ՛ բան մը որ Բարիդի մէջ չգտնուի: Թրօֆօնիոսի կոն-

(*) Այս լատիներէն ճողին Թարգմանութիւնն է. «Ո՞վ կրնայ վերահուէս բռնել զիս որ կ'անապարեմօ»

քին մէջ չկայ բան մը որ Մէսմէրի տաշաին մէջ չգտնուի. էրկաֆիլիսս յարութիւն աննելով Գալլիօսթրօյի անունը առած է. ՎազաՊանթա Պրահմիսը (հնդկի քուրմը) նորէն աշխարհ եկած է. և կանուանի Մէն-Փէրմէնի կոմս. Մէն-Մէտարի գերեզմաննոցն ալ Դամասկոսի Ումուսիլյէ անուն մզկիթին պէս հրաշներ կը գործէ:

Բարիդ Եզովըոս մը ունի որ է Մայէօ, և Գանիտի մը ունի, որ է օրիորդ Լընօրման: Բարիդ՝ Դէլլիսի պէս կահարեկի ուրուականին փալիլուս իրականութիւններէն. սեղանները դարձնել կուտայ Տօտօնի պէս որ եռօտանի աթոռները դարձնել կուտար: Բարիդ անուանարկ կինը գահը կը բազմեցնէ, ճիշդ Հոռմին պէս որ պոռնիկ մը կը բազմեցնէ. և՛ վերջապէս՝ եթէ Լուի ժՅ. Գլօտէն աւելի դէշ է, տիկին Տիւպարի աւելի աղէկ է քան թէ Մէսալին: Բարիդ՝ յունական մերկութիւնը, երբայական բորստութիւնը և կասկնեան անհամ կատակաբանութիւնը կամփոփէ անլուր տիպարի մը մէջ որ էութիւն ունեցաւ և գոր հարեւանցի կերպով մը նկարեցինք: Իրողինէսը, Յոթնու Բայլնասը մէկ տեղ կը խառնէ, Գօնսթիքիւսիօնիկ լրագրին հին թիւերովը ճիւղ մը կը հազուէցնէ և Եօտրիւդ Տիւգլօսը կը կազմէ:

Թէեւ Պլուտարքոս կ'ըսէ թէ բունակալը գրեթէ չծերանար. Հոռմ՝ Միլլայի ինչպէս նաև Տօմիթիէնի իշխանութեան ժամանակ կը համակերպէր և իր պահանջումները կը չափաւորէր: Տիւրքիա գետը Լէթէ մըն էր եթէ պէտք է հաւտալ փոքր ինչ վարդապետական գովեստի մը զոր Վարիւս Վիպիսգիւս կուտար Տիւրքիսին: Բարիդ օրը մէկ միլլիոն լիթրա ջուր կը խմէ. բայց ասով չարգիլուի բնդհանուր զօրածողովի թմբուկը զարնելու և վտանգի դանդակը հնչեցնելու:

Եթէ ի բաց առնենք այս ամէնը, Բարիդ լաւ աղայ մըն է: Ամէն բան կ'ընդունի թագաւորապէս. Աստղիկի մասին դժուարակամ չէ. իր Դալիթիժը Հօթանթօթուհի է. անյիշաչարութիւն կը ցուցնէ՝ բաւական է որ խնդայ. տգեղութիւնը զուարթութիւն, տճեւութիւնը զուարճութիւն, մոլութիւնը զբօսում կուտայ անոր. եթէ զուարթ ես, աղատ ես, կրնաս անառակ մը ըլլալ. երկդիմութիւնը անգամ որ լրբութեանց յետինն է՝ դայրօթ չտար Բարիդի. այս այնքան գրասէր է որ Պագիլի առջեւ քիթը չբռնար:

հոտ չառնելու համար, և երբ Թարթիւֆի աղօթք ընելը կը տեսնէ չղայթակղիբ ինչպէս Հօրաս (Ովրատիոս) ալ չխրտչիբ Բրիաբին հեծկտուսէն: Տիեզերական դէմքի գծերուն և ոչ մէկը կը պակսի Բարիզի կերպարանքին վրայ: Մապիլի հասարակաց պարանան դէսը Ժանիդիւի բօլիմիսիական պարը չէ, բայց պճնազարդ փերեզակուհին Մապիլի մէջ անընդհատ լօրէթին կը նայի՝ ճիշդ Սթաֆիլա կաւատուհիին պէս որ Բլանսիոմ կոյսը կը դիտէր ծածկապէս: Բարիզին Կռիւի շրջափակ կրկէսը Գօլիդէ մը չէ, բայց այս կրկէսին մէջն ալ անգլթութիւն կը գործուի իբր թէ հետար հանդիսական ըլլար: Սուրբացի պանդոկապետուհին աւելի վայելուչ է քան թէ Մակէ անուենով կինը, բայց եթէ Վիրքիլիոս հոռոմէական կապելաները կը յաճախէր, Տավիտ տ'Անժէ, Պալզադ և Շարլէ բարիզեան խոհատուհի մէջ սեղան նստած են ուտել խմելու համար: Բարիզ կ'իշխէ հանճարները հոն կը փայտաակեն, չարագործները բարեբաւորէն կը յառաջանան: Ասօնաի անկէ կ'անցնի իր շանթային և փայլակնալի կառքովը որ տասներկու անիւ ունի: Սիլէն հոն կը մտնէ իր էշովը եւ Սիլէն ըսի, դու կարդա՛ Բամբօ:

Բարիզ աշխարհի հոմանիչն է: Բարիզ Աթէնք է, Հռոմ է, Սիպարիս է, Երուսաղէմ է, Բանթէն է: Ամէն քաղաքակրթութիւն, նոյնպէս ամէն բարբարոսութիւն անոր մէջ կ'ամփոփուի համառօտապէս: Բարիզ թերեւս շատ պիտի գշարէր եթէ կիլլօթին (*) մը չունենար:

Փոքր ինչ կրէվի հրապարակ ունենալը լաւ է: Ասանց այս համեմունքի ի՞նչ պիտի ըլլար այս յաւիտենական տօնօթմբութիւնը: Մեր օրէնքները խոհեմութեամբ ճարեցին այս համեմունքը, և՛ փա՛ռք անոնց՝ այս կտրոցին վրայէն բան մը կը կաթի բարեկենդանի այդ վերջին օրուան վրայ:

(*) «Կառափնառք» ֆրանսերէն կ'անուանուի «կիլլօթին»՝ «կիլլօթէն» անունը քօիշկէ մը հնարուած ըլլալուն համար:

Գ. ԼՈՒԽ ԺԱ.

Մ Ա Ղ Բ Ե Լ, Ի Շ Խ Ե Լ

Բարիզ բնաւ սահման չունի: Ոչ մէկ քաղաք ունեցած է այն տիրապետութիւնը որ երբեմն կը ծաղրէ իր լուծին ներքեւ հնազանդողները: Ձեզի հաճելի ըլլալ, ո՛ր արեւացիք, կ'աղաղակէր Ալեքսանդր: Բարիզ օրէնք հաստատելը բաւական չհամարիր, այլ նաեւ մօտա կը հաստատէ. մօտա հաստատելն ալ բաւական չհամարիր, և սովորութիւն ալ կը հաստատէ: Բարիզ՝ եթէ սիրտը ուզէ՝ կրնայ ապուշ ըլլալ. երբեմն այս շօնայուցութիւնը կ'ընէ. այն ատեն տիեզերք անոր հետ ապուշ կ'ըլլայ. յետոյ Բարիզ կը զարթնու, աչկերը կը շիփէ, և կ'ըսէ. Մի՞թէ ապուշ եմ. և քահ քահ կը խնդայ մարդկային սեռի երեսին: Ո՛հ, ի՛նչ հրաշալիք է այսպիսի քաղաք մը. մարդ կը զարմանայ անանկով թէ այս շքեղութիւնն ու ծաղրածութիւնը միատեղ կ'ապրին, թէ այս ամէն վեհափառութիւնը անհանգստութիւն մը չկրեք այս ամէն ծաղրելի նմանութիւններէ, և թէ միեւնոյն բերանը կրնայ այսօր վերջին դատաստանի փողարը և վաղը սոխէ սրինգ մը հնչեցնել: Բարիզ բացարձակ զուարթութիւն մը ունի: Իր զուարթութիւնը շանթեղէն է և զաւեշար արքայական գաւազան մը կը կրէ: Իր փոթորիկը երբեմն դէմքի ծոռմէ մը կ'արտադրուի: Իր պայթիւնները, նշանաւոր օրերը, հրաշակերտները, սքանչելիքները, դիւցազներգութիւնները տիեզերքիս ծայրը կ'երթան, բայց իր լղբօուկ խօսքերն ալ կ'երթան նոյնպէս: Իր խնդուկը հրալնուային բերան մըն է ուրկէ ցելս ու հրապիրփուր կը տեղայ ըլլօր երկրիս վրայ: Իր խեղկասակութիւնները կայծակներու կը նմանին: Իր ծաղրանկարները, ինչպէս նաև տեսլականը բռնի ընդունիլ կուտայ ժողովուրդներուն. մարդկային քաղաքակրթութեան ամենէն բարձր յիշատակարանները անոր հեղուցութիւնները կ'ընդունին և իրենց էութեան պէս անոր սրիկայութիւններն ալ կը յաւերժացնեն: Հո-

յակապ է Բարիզ . զարմանալի թուական մը ունի , որ է յուլիսի 14ը (*) և որ երկրագունտը կը փրկէ . ամէն ազգերը կ'ստիպէ զնդախաղի հրապարակին երդումը (**) ընելու . իր օգոստոս 4ի գիշերը 3 ժամի մէջ հազար տարուան աւատականութիւնը կը լուծէ . իր տրամաբանութիւնը ամէնուն համակամութեան ջիղը կ'ըլլայ . Բարիզ վսեմութեան ամէն ձևերով կը բազմապատկուի . իր նշուլովը կ'ողողին Վաշինկթըն , Գօշիուսքօն , Պօլիվար , Պօցարիս , Բիէկօ , Պէմ . Մանէն , Լօրէզ , Ճօն Պրասօն , Կարիպալտի . ուր որ ապագան կը վառի , հոն է նաև Բարիզ . 1779ին Պօսթօն , 1820ին Լէոնի կզզին , 1848ին Բէլճի և 1860ին Բալէրմօ էր . զօրաւոր նշանախօս մը կայ որ է Ազատութիւն և զոր կը փոխայ Հարբէրս Ծէրիի լաստին մէջ համախմբող և գերութեան բարձուսին պաշտպան ամբարիկացիներու ականջին , նաև Անգոնայի հայրենասէրներու ականջին որք ծովեզրը Կօցցիի պանդոկին առջեւ Արգիի մէջ և մութին գումարուած են . կ'ստեղծէ Դանարիսը , կ'ստեղծէ Գիրօկան , կ'ըստեղծէ Բիզազանէն . վե՛ ճառագայթներ կ'արձակէ աշխարհիս վըրայ . լորտ Պայրըն և Մազէ իր շունչէն մղուելով կ'երթան ուր որ կ'երթայ այն շունչը . և կը մտնին լորտ Պայրըն Միսօլօնկիի , և Մազէ՝ Պարսէլօնիայի մէջ . Միբապօյի ոտներուն տակ բեմ , իսկ Բօպէսրիէրի ոտներուն տակ հրալեռնային խառնարան մըն է Բարիզ . իր գիրքերը , թատրոնը , ճարտարարուեստի , գիտութիւնը , փիլիսոփայութիւնը մարդկային սեռի դասատետարերն են , Բասգալ , Բէնեիէ , Գօրնէյլ , Տէգարթ , ժան-ժազ ունի . Վօլթէր ունի ամէն բոպէի համար . Մօլիէր ունի ամէն դարերու համար . իր լեզուովը խօսիլ կուտայ բո՛րոր տիեզերքի բերանին , և այս լեզուն Բան կ'ըլլայ . ամէն միտքերու մէջ յառաջընթացութեան տեսիլը կը շինէ . սերունդներու համար սնարի քով պահուելու սուրբ են այն

(*) 1789 յուլիսի 14ին ժողովուրդը սիրեց Պատմիցին որ Ֆրանսայի Տէրութեան ամենէն հին բանը , բռնակալութեան պատուան էր .
 (**) Ֆրանսայի ընդհանուր կարգաժողովները 1789ին գնդախաղի (Թօփ օլունը) հրապարակը երգում ըրին նախ սահմանադրութիւն մը ալ ազգին եւ ապա բաժնուի առանց ուշ դնելու տէրութեան սպառնալիքին . Ֆրանսա այս երգումին կը պարտաւորի իր փրկաւէ յեղափոխութիւնը .

ազատարար վարդապետութիւնները զոր կը դարձնէ , և 1789էն ի վեր ամէն ժողովուրդներու ամէն հերոսները անոր խորհողներուն և բանահիւաներուն հոգիովը էութիւն ունեցած են . բայց և այնպէս ստամբակելէ չդադրիր այն . և այն հազին հանձարը որ Բարիզ կ'անուանուի , իր լոյսովը աշխարհս այլակերպելով հանդերձ թէզէի տաճարին պատին վրայ Պուժիւնիէի քիթը կը մրազրէ և բուրգերուն վրայ Գրեթիլի Գող կը գրէ :

Բարիզ միշտ ակունները կը ցուցնէ . երբ չյանդիմաներ , կը խնդայ :

Այս է անա Բարիզը : Իր յարկերուն մութերը տիեզերքիս գազափարներն են : Տիղմի և քարերու դէզ մըն է , ըսէ , եթէ կ'ուզես , բայց ամէն բանէ առաջ բարոյական էակ մըն է . ոչ թէ մեծ այլ անբաւ է : Եւ ինչո՞ւ անբաւ է . վասն զի կը համարձակի :

Համարձակի՛լ . այս գի՛նով միայն յառաջդիմութիւն կ'ըլլայ : Ամէն վե՛ յաղթութիւնները յանդգնութեան աւելի կամ նուազ մըցանակներ են : Ծրանսայի յեղափոխութիւնը ըլլալու համար՝ զայն Մօնթէսպիէօյի նախազգալը , Տիտրօյին քարոզելը , Պօմարէին ծանուցանելը , Գօնտէրսէի հաշուելը , Արուէի (Վօլթէր) պատբաստելը , Բուսօյի նախատածելը չը բաւեր . պէտք է որ Տանթօն ալ յանդգնի գործելու :

Յանդգնութիւնը աղաղակը Եղիցի Լոյս մըն է : Մարդկային սեռը դէպ յառաջ քալելու համար պէտք է որ գաղաթներու վրայ արթութեան վսեմ դասեր արուին յարատեւ : Յանդգնութիւնները պատմութիւնը կը շլացնեն և մարդուս մեծ ճառագայթներէն մէկն են : Արշալոյսը կը յանդգնի երբ կը ծագի : Փորձել , առ ոչինչ գրել , դիմանալ , յարատեւել , ինքնիրեն հաւատարիմ մնալ , ճակատագրին հետ մօտէն և անվեհեր կուուիլ , զարմացնել աղէտը՝ ոչ այնքան վախնալով իրմէ , երբեմն արհամարհել անիրաւ զօրութիւնը , երբեմն նախատել արքիւ յաղթութիւնը , հաստատ կենալ , դէմ դնել . անա այս է այն օրինակը որուն պէտք ունին ժողովուրդները , և այն լոյսը որ անոնց երկկտրական ոյժ կուտայ : Միեւնոյն փայլակը Բրօմէթէի ջանէն դէպի Կամպրօնի պղտիկ ծխափայտը կ'երթայ :

Գ Լ Ո Ւ Ւ Ս Ժ Բ

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ԹԱԳՈՒՆ ԱՊԱԳԱՆ

Սակայն Բարիզի ժողովուրդը, նաև մարդ ըլլալէն ետք, միշտ ստամբակ է. մանուկը նկարագրելը քաղաքը նկարագրել է. հետեւաբար մենք ալ այս ճշմարիտ ճնշողուկով զննեցինք այն արծիւը:

Բարիզեան ցեղը՝ պնդելով կ'ըսենք թէ՛՝ ամէն տեղէ աւելի արուարձաններու մէջ կ'երեւայ. հոն է բուն արիւնը, հոն է իրական կերպարանքը. հոն այս ժողովուրդը կ'աշխատի և կը տառապի. արդ տառապանքը և աշխատանքը մարդուս երկու ճշմարիտ պատկերներն: Հոն անձանոթ էակներու ահագին բազմութիւններ կան, որոնց մէջ ամենէն տարօրինակ տիպարները կը վխտան, Բարէի բեռնաթափէն սկսելով մինչև Մօն Ֆոզօնի գրասա մարթողը: Fex urbis(*) կը պօռայ Կիկերոն. խուժան կը յաւելու Պիւրք՝ զայրանալով. խուժան, բազմութիւն, ռամիկ: Այս բառերը շուտով կ'ըսուին. լաւ. բայց որո՞ւ հոգ. ինծի ի՞նչ եթէ բոկոտն կը քալեն անոնք: Կարդալ չգիտեն. աւելի գէշ: Միթէ այս պատճառաւ պիտի թողո՞ւս զանոնք. մի՞թէ անէծք մը պիտի համարիս անոնց այս թշուառութիւնը. լոյսը մի՞թէ չկրնար թափանցել այս բազմութիւնները: Նորէն կրկնենք սա աղաղակը. Լո՛յս, կրկին և կրկին անգամ աղաղակենք. Լո՛յս, Լո՛յս: Ո՞վ գիտէ թէ այս անթափանց մարմինները թափանցիկ չպիտի ըլլան. յեղափոխութիւնները մի՞թէ այլակերպութիւններ չեն: Օ՛ն ուրեմն, փիլիոսփաներ, գացէ՛ք և ուսուցէ՛ք, լուսաւորեցէ՛ք, վառեցէ՛ք, բարձր մտածեցէ՛ք, բարձր խօսեցէ՛ք, զուարթօրէն դէպ ի մեծ լոյսը

(*) Այս լատիներէն խօսքը կը նշանակէ. «Քաղաքին մուրը»:

դիմեցէ՛ք արշա-ակի, եղբայր եղիք հասարակաց հրապարակներու հետ, տարածեցէ՛ք բարի լուրերը, ցրուեցէ՛ք առատօրէն այրենարանը, հրապարակեցէ՛ք իրաւունքները, երգեցէք Մարտէլեէդները, եռանդ սերմանեցէ՛ք կողմնակից դալար ոստեր կարեցէ՛ք և առէք: Գաղափարը մրրիկ մը ըրէ՛ք: Այդ բազմութիւնը կրնայ վսեմանալ: Գիտնանք գործածել սկզբանց և առաքինութեանց այս համատարած հրդեհը որ ժամանակ առ ժամանակ կայծեր կ'արձակէ, կը բորբոքի և կը սարսուի: Այս բոկանիները, մերկ թեւերը, հնոտիները, տգիտութիւնները, գձձութիւնները, խաւարները կրնան գործածուիլ տեսլականը յաղթութեամբ վաստկելու համար: Նայեցէ՛ք ժողովուրդին մէջէն և ճշմարտութիւնը պիտի նշմարէք: Այն գձուձ աւազը զոր ոտքիդ տակ կ'առնես, թո՛ղ վառարանը, թո՛ղ փուռը նետուի, թո՛ղ անոթ մէջ հալի, թո՛ղ անոթ մէջ եռայ, և անա շքեղ բիւրեղ մը կ'ըլլայ, և անա անոթ շնորհիւ կալիլէ և Նիութիւն ստաղերը կը դտնեն:

Գ Լ Ո Ւ Ւ Ս Ժ Գ

Պ Ջ Տ Ի Կ Կ Ա Վ Ո Յ Ը

Պատմութեանս երկրորդ մասին մէջ պատմուած դէպքերէն գրեթէ ութ կամ ինը տարի ետք Թամբլի պուլվարին վրայ եւ Շաթօ-Տ'Օի կողմերը տասըմէկ կամ տասներկու տարեկան պզտիկ աղայ մը կը նշմարուէր, որ ճշդապէս կրնար մեր նախորդ գլուխներուն մէջ ծրագրած ստամբակին տեսլական իրողութիւնը կազմել՝ եթէ՛ իր տարիքի խնդումին հետ, որ շուրթերուն վրայ կ'երեւէր, սրտին մէջ կատարեալ տխրութիւն և դատարկութիւն չունենար: Այս պատանին տաքատ մը հազած էր, բայց հօրմէն ընդունած չէր զայն, նաև կնոջ շապիկ մը, սակայն մօրմէն առած

չէր դայն: Այս կամ այն անձինք մեղքնալով հագուեցուցած էին զինքը հինուփուտ լաթերով: Սակայն հայր մը և մայր մը ունէր պատանին: Բայց հայրը միտքը չէր բերեր, մայրն ալ չէր սիրեր զայն: Շատերուն պէս ան ալ արգահատանքի արժանի այն պատանինքնքէն մէկն էր որոնք հայր, մայր ունին և որոնք որք են:

Այս պատանին փողոցին մէջ միայն հանգստութիւն կը գտնէր: Քարայտակը սրաին չափ կարծր չէր:

Ծնողքը ոտքի հարուած մը տալով կեանքի օտպարէզը նետած էին զայն:

Պատանին պարզապէս թռելով փախած էր հայրական տունէն:

Աղմկասէր, դալկադէմ, արագաշարժ, արթուն, խեղկատակ աղայ մըն էր, և կայտառ ու հիւանդոտ կերպարանք մը ունէր:

Կ'երթար, կուգար, կ'երգէր, կը խաղար, ուղրսերը կը քերէր, փոքր ինչ կը գողնար, բայց կատուներու և ճնճղուկներու պէս զուարթօրէն կը գողնար, կը խնդար եթէ շուտիկ ըսէին իրեն, և կը զչարէր եթէ լահոտ ըսէին: Ոչ խրճիթ, ոչ հաց, ոչ կրակ և ոչ ալ սէր ունէր. բայց ուրախ էր, վտան զի ազատ էր:

Այս խեղճ էակները երբ աւնութեան հասակը կը մտնեն, գլխով թէ միշտ ընկերային կարգաւորութեան երկանաքարին կը հանդիպին և անոր տակ կը փչրուին, բայց պատանութեան ժամանակ խօյս կուտան, վասնզի պզտիկ են. ամենափոքրիկ ծակ մը կը փրկէ զանոնք:

Թէև բոլորովին լքեալ էր այս պատանին, սակայն երկու կամ երեք ամիսը անգամ մը՝ երթամ ժաման սենեակ, կ'ըսէր, և Պուլվարէն, Կրկէսէն, Բօրթ-Սէն-Մարթենէն կը մեկնէր, Սէնի քարափները կ'իջնէր, արուարձանները կուգար, Սալբէթրիէր կը համներ և կուգար, ո՞ւր, ճիշդ այն 50—52 երկթիւը զոր ընթերցողը գիտէ և որ է Կօրպոյի տունը:

Այն ժամանակները 50—52 աւերուն տունին մէջ որ սովորաբար ամայի և մշանջենապէս «վարձու սենեակներ» ծանուցազիրը կը կրէր, բազմաթիւ անձեր կը ընակէին, — զարմանալի՛ բան, — որոնք՝ ինչպէս սովորութիւն եղած է Բարիզի մէջ՝ իրարու հետ ամենակին կապ կամ յարաբերութիւն մը չունէին: Ս.մէնքն ալ կը վերաբերէին այն չքաւոր դասուն, որ նեղութեան մէջ ինկած յե-

Որակ հովիտի շուտակներով պատկուած Բիլթոյ կր խաղան էջ 42
Պատկեր թիւ 49
Թշաւառներ, Ե.

տին պղտիկ քաղքենիէն կ'սկսի և որ ընկերութեան ստորայա-
տակները օթեւանելով թշուառութենէ թշուառութիւն կը շարու-
նակուի և կը հասնի մինչև սա երկու անձերը որոնց կը յանգին
քաղաքակրթութեան ամէն նիւթական իրերը, մին է կոյուղի մաք-
րողը, միւսն է քուրջ հաւքողը:

Ժան Վալթանի ժամանակուան «գլխաւոր վարձակալը» մտած
և տեղը ճիշդ անոր նման պատաւ մը յաջորդած էր: Չգիտեմ ո՛ր
փիլիսոփան ըրած է թէ պատաւ կիներ չեն պակտիր քնաւ:

Այս նորեկ պատաւը տիկին Պիւրիօն կ'անուանուէր, և իր
բոլոր կեանքին մէջ նշանաւոր բան մը ունեցած չէր եթէ ի բաց
առնենք երեք թութակներու տոնմը, որոնք յաջորդաբար իշխած
էին անոր սրտին վրայ:

Տունին մէջ քնակողներուն ամենէն թշուառներն էին ընտա-
նիք մը կազմող չորս անձեր, հայր, մայր, և երկու մեծկակ աղ-
ջիկներ, որոնք միասին կը բնակէին միւսնոցն խրճիթի մը, այ-
սինքն այն խուցերէն մէկուն մէջ որոնց վրայօք խօսեցանք ար-
դէն:

Այս ընտանիքը նախ իր յետին աղքատութենէն ի դատ խիտ
ուշադրութեան արժանի բան մը չէր ցուցներ. հայրը սենեակը
վարձու բռնած ժամանակ ըսած էր թէ ժօնարէթ կ'անուանուի
ինք: Այս ընտանիքը կօրդօթի առնը կրուելէն քիչ մը ետք, որ
գլխաւոր վարձակալին նշանաւոր խօսքին համեմատ՝ ոչինչ բանի
մը կրուելուն նմանած էր տարօրէն, ժօնարէթ ըսած էր պատաւ
վարձակալին որ իր նախորդուելին պէս՝ դանապանութիւն կ'ը-
նէր ու միանգամայն սանդուխը կ'աւելեր. — Եթէ երբէք հոս եկող
և բարձրացի կամ խաւացի, և կամ թերևս սպանիացի մը փնա-
ուող ըլլայ, աւ եմ:

Այս ընտանիքը ուրախ և բոկոտն ստամբակին ընտանիքն էր:
Բոկոտը հոն կուղար և կը գտնէր յետին թշուառութիւն, իսկ որ
աւելի արտամային է՝ ժպիտ ըսուած բանը չէր գտներ. կրակարանն
ալ ցուրտ, սիրտերն ալ ցուրտ էին: Երբ ներս կը մտնէր, կը
հարցուէր անոր. — Արի՛՛ է՞ կուգաս: — Փողոցէն, կը պատասխանէր
Երբ կը ձգէր կ'երթար, կը հարցուէր անոր. — Ո՛ւր կ'երթաս: —
Փողոցը, կը պատասխանէր: Վայրը բոկոտին կ'ըսէր. — Ինչ՞ու
եկար:

Այս պատանին այսպէս գորովէ զուրկ կ'ապրէր այն աշնահար խոտերու նման որոնք նկուղներու մէջ կը բուսնին: Այսպէս ապրելուն ոչ կը վշտանար և ոչ ալ մէկու մը դէմ կը գանգատէր բնաւ: Ճշդապէս չէր գիտեր թէ ինչպէս ըլլալ կը պարտաւորուի հայր մը, մայր մը:

Սակայն մայրը պատանին քոյրերը կը սիրէր:

Մոռցանք ըսել թէ պուլվարին վրայ պղտիկ Կավրօշը կ'անուանուէր այս պատանին: Ինչո՞ւ Կավրօշ կ'անուանէր: Թերևս հայրն ալ ժօնտրէթ անուանելուն համար:

Դերձանը կտրել կարծես թէ տեսակ մը թշուառ ընտանիքներու ընազդունն է:

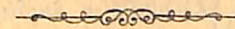
Ժօնտրէթի ընտանիքին Կորպօյի տունին մէջ բնակած սենեակը նրբանցքին ծայրի վերջին սենեակն էր: Քովի խուցին մէջն ալ խիտ աղքատ երիտասարդ մը կը բնակէր որու անունն էր պարոն Մարիօս:

Ըսենք այս պարոն Մարիօսին ո՛վ ըլլալը:

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ Գ Ի Ր Գ

ՄԵԾ ՔԱՂՔԵՆԻ ՄԸ

Գ. Լ. ՈՒՒՍԱ.

ԻՆՆԸՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԵՒ ԵՐԵՍՈՒՆԵՐԿՈՒ ԱԿՈՒՅՑ

Գուշըրայի, Նորմանտիայի և Սէնթօմօթի փողոցներուն մէջ տակաւին քանի մը հին բնակիչներ կան որոնք գեռ կը յիշեն Գ. Ժիլ-Նօրման անունով միամիտ մարդ մը, և որոնք խնդութեամբ կը խօսին: Այս միամիտը ծեր մըն էր անոնց երիտասարդութեան ժամանակ: Անցեալ ըսուած մթութեանց վխտումին թախծութեամբ նայողներու համար այս ստուերային նկարը բոլորովին անհետ եղած չէ թամիլի մօտակայ գոհններուն լարիւրինթոնէն որոնց Ղուի Ժ. Ի իշխանութեան ժամանակ՝ Թրանսայի ամէն գաւառներուն անունները տրուած են ինչպէս որ հիմակ ալ թիվօլիի նոր թաղին փողոցները Եւրօպայի բոլոր մայրաքաղաքներուն անուններովը մկրտուած են. տեղն է ըսել թէ յառաջում մըն է այս, ուր յառաջ դիմութիւնը կ'երևայ:

Գ. Ժիլնօրման որ 1831ին դեռ կաթարկապէս կ'ապրէր, այն մարդերէն մէկն էր զոր մարդս լսկ տեսնելու հետաքրքրութիւն

կ'զգայ վասն զի շատ տարիներ ապրած են անոնք, և որոնք զարմանայի կ'երևան վասն զի ժամանակաւ ամէն մարդու նմանած են, մինչդեռ հիմա մարդու մը չեն նմանիր: Մասնաւոր ծեր մըն էր, ուրիշ դարու մը իրական մարդն էր, տասնըութերորդ դարու վերաբերող անթերի, փոքր ինչ հպարտ և ճշմարիտ քաղցնեմիներէն էր, և իր լաւ ու հին քաղցնեմիները՝ իրենց մարքիզութիւնը ցուցնող մարքիզներուն պէս կը ցուցնէր: Ինչստն տարին անցուցած էր. ուղիղ կը քայլէր. բարձր կը խօսէր, յայտնապէս կը տեսնէր, գիւնիին ժրուրը անգամ կը խմէր, կուտէր, կը քնանար և կը իտրդար: Երեսուներկու ակօայ ունէր: Կարգալու համար միայն ակնոց կը գործածէր: Բնութեամբ սիրածար մըն էր, բայց կ'ըսէր թէ հինգ տասը տարիէ ի վեր վճռապէս և բոլորովին հրածեշտ տուած էր կ'իններուն: Ա՛լ չէր կրնար հաճելի ըլլալ, կ'ըսէր. և այս տհաճութեան պատճառ կը բռնէր չէ թէ իր խորին ծերութիւնը, այլ յետին աղքատութիւնը: Եթէ անանկացած չըլլայի... հէ՛, հէ՛, կ'ըսէր:

Իրօք ա՛լ գրեթէ տասնըհինգ հազար Փրանքի չափ եկամուտը մնացած էր: Իր երազն էր ժառանգութեան մը վիճակիլ և հարիւր ըլլար հազար Փրանք եկամուտի տէր ըլլալ՝ սիրուհիներ ունենալու համար: Ինչպէս կը տեսնուի, նա չէր վերաբերէր այն հիւանդատու թասունամեաններու դառին որոնք Պ. ար Վօլթէրի պէս՝ իրենց բոլոր կեանքը մեռնողի պէս անցուցած են, զիզուն անօթի մը երկարակեցութեան չէր նմաներ ժիլնօրմանի երկարակեցութիւնը. այս կայտառ ծերը միշտ քաջողջապէս ապրած էր: Տկարամիտ և շոյա ծեր մըն էր և շուտ կը բարկանար: Ամէն սութիւ, շատ անգամ ճշմարտութեան հակառակ կրակուրոց կը կտրէր: Եթէ զիմա դարձ պատասխան ընդունէր, գաւազանը կը վերցնէր: Ստոր անոր ծեծ կը քոչէր ինչպէս սուլորութիւն էր մեծ դարուն մէջ: Յիսուն տարու և ամուրի աղջիկ մը ունէր զոր զոր շատ կը ծեծէր բարկացած ժամանակը և զոր թերևս կամովին մարակէր: Աղջիկը կարծես թէ ութը տարեկան պատանուի մը կ'երևար անոր: Սաափկ ապտակներ կուտար սպասուհիներուն, և կ'ըսէր. Գա՛, բո՛ղ: Իր հայտնութեանց մէկն էր. Կրողին բերանը գացի՛ք, շունի զաւակներ: Տարօրինակ հանդարտութիւններ ունէր. ամէն օր կ'ածիլուէր

սափրիչէ մը որ խեւցած էր և որ կ'ատէր գայն, վասն զի Պ. ժիլնօրմանէն կը նախանձէր իր կնկան պատճառաւ որ գեղեցիկ և պչրասէր սափրուհի մըն էր:

Պ. ժիլնօրման ինք իր վրայ կը զմայլէր կարծելով թէ ամէն բանի նկատմամբ ընտրողութիւն ունի, և շատ սրամիտ կը դատենէր ինքզինքը. անաւասիկ իր խօսքերէն մէկը. «Ստուգիւ փոքր ի շատէ սրամիտ եմ, երբ լաւ մը զիս խայթէ, կարող եմ բնկու թէ ո՛ր կնկան կողմէն ինձ եկած է այն»: Ստեպ յիշած բաներն էին Ջգայուն մարդը, բնութիւնը: Այս վերջին բառին չէր տար այն մեծ նշանակութիւնը զոր մեր ժամանակը տուած է: Բայց կրակին քով նստած և մանր մուկը պարսաւները ըրած միջոցին այն բառէ ալ կը գործածէր իր հասկցած կերպովը:—Բնութիւնը, կ'ըսէր, զուարճալի բարբարոսութեան օրինակներ անգամ կուտայ քաղաքակրթութեան որպէսզի ամէն բան գտնուի անոր մէջ: Եւրոպան Սախայի և Վերիկէի իրերու փորագրի օրինակները ունի: Կատուն սրահի վագր մըն է, մողեզը գրպանի կոկորդիլոս մըն է: Օսերայի պարուհիները վարդագոյն վայրենուհիներ են որոնք չէ թէ մարդերու միտը, այլ անոնց քսակը կը լափեն: Կամ թէ մոգուհիներ են որոնք սասրէի կը փոխեն մարդս և կը կլլեն: Գարափայները միայն ոսկորը կը թողուն, իսկ անոնք միայն կեղեւը կը ձգեն: Այս է մեր բարքը: Չենք լափեր, այլ կը կրծենք. հետաջինջ չենք ըներ, այլ կը ճանկուտենք:

Պ. Ա. Մ. Ի. Ե. Բ.

ԱՍԱՆԿ ՏՐՐՈՋ ԱՍԱՆԿ ՏՈՒՆ

Պարոն Ժիլնորման Մարէի Թաղը Յիշլ-տիւ-Գալէրի փողոցին մէջ, Թիւ 6 տունը կը բնակէր, որ իր սեպհականութիւնն էր: Այս տունը փլցուեցաւ և ետքը նորէն շինուեցաւ. հաւանական է թէ Թիւն ալ փոխուեցաւ այն թուանշաններու յեղափոխութեանց ժամանակ որոնց կ'ենթարկեն Բարիզի փողոցները: Առաջին յարկի մը վրայ հին և ընդարձակ բնակարանի մը մէջ կը նստէր, որու մինչեւ ձեղունները կ'օպըլէնի և Պօլէի օթոցներով զարդարուած էին. այս օթոցները հովուական տեսարաններ ունէին. ձեղուններուն, ինչպէս նաև դուռներու, պատուհաններու երեսներուն վրայ առարկաները թիկնաթոռներուն վրայ ալ նկարուած էին փոքր ձևով: Անկողնին առջեւ ընդարձակ հողմարդել մը կար, որ Գորոմանտէլի ջրղեղով ծեփուած ինը թերթ ունէր: Պատուհաններուն երկայնասիւս վարագոյրները կարուած, մեծ և խիստ շքեղ ծալքեր կը կազմէին: Պարտէզը ճիշդ պատուհաններուն տակն էր, որոնց մէկը անկիւն մը կը ձեւացնէր տասներկու կամ տասնըհինգ աստիճան ունեցող սանդուղի մը միջոցաւ. սանդուղէն իջնողը պարտէզի մէջ կը գտնուէր. բարեմիտ ծերը կայտառութեամբ կ'ելլէր ու կ'իջնէր այս սանդուղէն: Իր սենեկին կից թանգարանէն ի զատ մենախուց մըն ալ ունէր, զոր շատ կը սիրէր և որ շքեղազարդ սենեակ մըն էր. այս մենախուցին մէջ շուշանակերտ և ծաղկազարդ յարդեայ պատուական օթոց մը փռուած էր որ Լուի ԺԴ.ի ցուկանաւերուն վրայ հիւսուած էր և զոր Պ. Վիվօն տարիուհին տալու համար իր թիպարաններուն ապսպրած էր: Պ. Ժիլնորման այս օթոցը ժառանգած էր վարկնաբարոյ մեծ-ժօրաքօյրէ մը որ հարիւրամեայ հասակի մէջ մեռած էր: Երկու կին առած էր: Իր կերպերը պալատականի մը կերպերուն կ, նմանէին քիչ մը, թէև ամենեւին արքունիքը յաճախած չէր, նաև քիչ մը

դատաւորի կերպերուն, և իրօք կրնար դատաւոր մը եղած ըլլալ: Զուարթ, նաև ուզած ժամանակը՝ շողմարար մարդ մըն էր: Երիտասարդութեանը այն մարդոց կարգին վերաբերած էր, որոնք միշտ իրենց կնոջմէն կը խաբուէին՝ առանց երբեք խաբուելու իրենց տարիուհիէն, վասն զի խիստ անշնորհ ամուսիններ ու միանգամայն խիստ սիրուն սիրահարներ են: Պատկերհանութեան նկատմամբ տեղեկութիւններ ունէր Սենեկին մէջ հրաշալի պատկեր մը կար որ չգիտեմ որունն էր և զոր Ժօրտաէն էր. նշանաւոր վըրձիսի մը արտադրութիւնն էր. հազարամէկ մանրամասն կէտերով խառնի խուռն կերպով և կարծես ըստ դիպուածի քաջուած պատկեր մըն էր այն: Ժիլնորմանի հազուատը ոչ Լուի ԺԵ.ի ժամանակուան դգեստներուն և ոչ ալ Լուի ԺԶ.ի ժամանակուան հազուատներուն ձեւը ունէր. Տիրէթուարի զէվզէկներուն պէս կը հազուէր Ժիլնորման: Մինչև այն ժամանակ ինքզինքը նորածիլ երիտասարդ մը սեպած և մօտաներուն հետեւած էր: Թիկնոցը՝ օրու նիւթը նրբաթել ասուի էր՝ լայն դարձեր, երկայն պոչ մը և պողպատեայ լայն կոճակներ ունէր: Նաև կարճ վարտիք մը և ճարմանդաւոր մուճակներ կը հագնէր: Զեռքերը միշտ գրպաններուն մէջ կը դնէր: Իշխանաբար կ'ըսէր թէ Ֆրանսայի յեղափոխութիւնը սրիկաներու դեզ մըն է:

Գ. Լ. ՈՒՆԻՄ Գ.

Լ Ի Ի Գ - Է Ս Բ Բ Ի

Երբ տամբուկն տարու էր, գիշեր մը Օրէրա Թատրոնին մէջ պատիւ ունեցած էր ակնոցով դիտուելու Լա Գամարիօնէն ու միանգամայն Լա Սալէէն որոնք այն ատեն երկու արթուն և անուանի գեղուհիներ էին, և որոնց վրայ ովսանեա կարդացած է վօլթէր: Երկու կրակի մէջ մնալով՝ ևս քաջուած էր դիւցադնարար՝ Նահէնտի անունով անպատիւ պարուհիի մը զիմնելով, որ անոր հասակակից էր և կատուի մը պէս աննշան, և որու սիրահարած էր Ժիլնօրման: Այս ծերը՝ թիւրաւոր բաներ կը յիշէր պարուհիին նկատմամբ:—Ո՛րքան աղուոր էր այն կիմար-հիմարտիսի-կիմարտիսիկը երբ վերջին անգամ Լօնչան տեսայ զինքը. ո՛ն, ո՛րքան սիրուն կ'երևար իր անյողզող զգացումներովը, բազուարթէ գարզերով, թխադոյն րօպայովը և մուշտակէ ծփուն ձեռնապահովը:—Երիտասարդութեան ժամանակ Թղուկ-լօնարացիի բաճկոնակ մը հագած էր որու վրայօք հաճութեամբ և աւելնով կը խօսէր:—Արևելեան Արևելքի Թիւրքի մը պէս հագուած էի, կ'ըսէր: Երբ քսան տարու էր Ժիլնօրման, տիկին Տը Պուֆլէր պատահաբար տեսած և «սիրուն փախուկ մը»(*) անուանած էր զայն: Բազաքահանութեան և իշխանութեան բոլոր մարդոց անունները զայն թակղութիւն կը պատճառէին, ստորին և չինական անուններ կ'երեւային իրեն: Լրագիրները կը կարդար՝ նոր քերթեր, կասերաներ, կ'ըսէր՝ քան քաններ արձակելով: Ո՛ն, կ'ըսէր, ի՞նչպիսի մարդեր են ասոնք. Գօրպիէ՛ր, Հիլման, Գազիմի՛ր Բէրիէ՛, ահա այսպիսի մարդեր պաշտօնեայ եղեր են: Եթէ օրին մէկը օրագրի

(*) Ինչքը փախցուցած, խնդուկ.

մը մէջ կարդացուի թէ Գ. Ժիլնօրման պաշտօնեայ է, ընթերցողը պիտի ծիծաղի. բայց այս մարդիկը այնքան ապուշ են որ այս ալ անկարելի բան չէ. Ժիլնօրման ամէն բան մաքուր կամ ազատաբառովը կ'անուանէր զուարթութեամբ, և չէր գիտեր թէ ի՞նչ է կիներու առջև պատկառիլ ըսուած բանը: Տմարդի, լրբենի և նողկալի բաներ կ'ըսէր չգիտեմ ինչպիսի հանդարտութեամբ և գրեթէ առանց զարմանքի որ վայելչութիւն մը ունէր: Իր դարուն անքաղաքովարուցութիւնն էր այս: Դիտելի է թէ ոտանաւոր շրջապոլթեանց ժամանակ ըիրտ արձակարանութեանց ժամանակը եղաւ: Իր կնքածայրը մարդարէացած էր թէ հանճարաւոր մարդ մը պիտի ըլլայ այն, և սա երկու նշանակելի մակդիրները տուած էր. Լիզ-էսքրի (Ղուկաս-Հանճար):

Գ. Լ. ՈՒՆԻՄ Գ.

ՀԱՐԻՒՐԱՄԵՍՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏԱՄՈՒՏ

Ժիլնօրման՝ որ Մուլէնի մէջ ծնած էր՝ պատանեկան հասակին մէջ մրցանակներ ընդունած էր նոյն քաղաքին վարժապետնէն, նաև պատկուած Նիվէրնէի դուքսին ձեռքով, զոր Նըվէրի դուքս կ'անուանէր: Ոչ Գօնվանսիօնը, ոչ Լուի Ժ. Ժ. մահը, ոչ Նաբոլէոն, ոչ Պուրպօններու դարձը, վերջապէս ոչ ինչ կրցած էր սրբել այս պատկումին յիշատակը: Նրվիքի Իուկսը անոր համար դարուս մեծ պատկերն էր:—Ի՞նչ սիրուն և մեծանուն իշխան էր ան, և ի՞նչ լաւ կերպարանք ունէր իր կապոյտ ժապաւէնով, կ'ըսէր: Ժիլնօրման կը կարծէր թէ Ռուսաց կատարինէ Բ. կայսրուհին Բօլօնիոյ բաշխման սճիբին փոխարէնը հատուցած էր՝ ոսկեգոյն ցքիին

գաղտնիքը Պէսթիւշէֆէն երեք հազար ռուբլիի գնելով: Այսպէս կարծելով եռանդով կը վառէր և կ'աղաղակէր.— Ոսկեգոյն ցքին, Պէսթիւշէֆի դեղին ջուրը, Լամօթ զօրապետին կաթիլները, տասնըութերորդ դարու մէջ սիրոյ աղէտից մեծ դեղը, Աստղիկին դէմ հանրադարման մըն էին, և կէս արամը սրուակի մը մէջ քսան ֆրանքի կը ծախուէր: Լուի ԺՅ. երկու հարիւր սրուակ զրկեց բարին: Եթէ մէկը համարձակէր ըսելու Ժիլնօրմանի թէ ոսկեգոյն ցքին ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ երկաթի քլորաջուրը, անոր համբերութիւնը պիտի հատցնէր և սաստկապէս պիտի բարկացնէր զայն: Պ. Ժիլնօրման Պուրպօնները կը պաշտէր և 1789ին դէմ անհնարին ատելութիւն ունէր. կը պատմէր անդու թէ ինչ կերպով ազատած էր Ահակալութեան ժամանակ, և թէ ո՛րքան զուարթութիւն ունեցած և ո՛րքան խնդր բանեցուցած էր որպէս զի գլուխը չկըտընէ: Եթէ մէկը անոր առջև ուզէր հանրապետութեան գովեստը տալ, Պ. Ժիլնօրման կասկապոյտ կը դառնար և նուազելու աստիճան կը բարկանար: Երբեմն իր իննուսուներամեայ հասակին ակնարկելով կ'ըսէր: Քաջայոյս եմ քե երկու անգամ չպիտի տեսնեմ իննուներեք քուականը: Երբեմն ալ իմաց կուտար անոր ասոր թէ միտք ունի հարիւր տարի ապրելու:

Գ. ԼՈՒԽ Ե.

Պ Ա Ս Գ Ե Ի Ն Ի Գ Օ Լ Է Թ

Ժիլնօրման տեսութիւններ ունէր, որոնցմէ մէկը հետեւեալն է.

«Երբ մարդ մը հողի կուտայ կիներուն, և երբ ինքն ալ իրեն յատուկ կիին մը ունի որու նկատմամբ անտարբեր է և որ տգեղ, հետտ, օրինաւոր, շատ մը իրաւունքի տէր, օրէնքի վրայ դարձող և ի հարկին նախանձոտ է, անոր ձեռքէն աղաատելու և հանդարտ ապրելու մէկ միջոց ունի միայն, որ է քսակին բանալին իր կնոջ յանձնել: Այս հրաժարումով ազատ կ'ըլլայ: Այն ատեն կիինը կը զբաղի, խելքը միտքը ստակ բռնելու, համբելու կուտայ, մատները կը ժանգէ: Ագարակի բանւորները և վարձակալները հրահանգելու և ուղղելու կը ձեռնարկէ, փաստաբանները ժողովի կը կոչէ, նօտարները ժողովելով անոնց կը նախագահէ, գիւղին նօտարներուն ատենաբանութիւն կ'ընէ, իրաւագէտներու այցելութիւն կուտայ, դատերը կը վարէ, վարձամուրհակները կը շարադրէ, պայմանագիրներ կը թելադրէ, կը դգայ թէ միապետուհի մըն է, կը վաճառէ, կը գնէ, կը կարգադրէ, կը հրամայէ, կը խոտանայ և կը վտանգէ, կը կապէ և կը քակէ, կը թողու, կը շնորհէ, կը վերաշնորհէ, կը կարգէ, կ'անկարգէ, կը դանձէ, կը վատնէ, անմտութիւններ կ'ընէ. տիրական և անձնական երանութիւն որով գոհ կ'ըլլայ ան: Մինչդեռ էրիկը կ'արհամարհէ կիինը, կիինը իր էրիկը կործանելու գոհունակութիւնը կը վայելէ:» Պ. Ժիլնօրմանի պատմութիւնը եղած էր այս տեսականը, վասն զի նոյն ինչ ինք գործադրած էր զայն: Իր երկրորդ կիինը անոր գոյքը այնպիսի կերպով մատակարարած է որ մեռած ժամանակ՝ պարոն Ժիլնօրմանին տասնըհինգ հազար ֆրանքի չափ եկամուտը մնացած էր միայն, զոր գրեթէ ամբողջապէս ցկեանս շահու տալով պիտի կրնար ապրիլ Ժիլնօրման և որու երեք չորրորդը իր հետը պիտի

սպառէր ժառանգութիւն մը ձգելու մտատանջութիւնը պրօթէ
 չունենալուն համար՝ առանց դեղեւումի ցիւանս եկամուտի յատ-
 կացուցած էր զայն: Մանաւանդ տեսած էր թէ ժառանգութիւն-
 ները վտանգներու կ'ենթարկուէին և՛ օրինակի համար՝ ազգային
 ինչի կ'ըլլային: Տեսած էր թէ ի՞նչ փոփոխութիւններ կրած էր
 քիւր գօնաօրիսկ (*) ըսուած գրամագլուխը զոր Տէրութիւնը մաս-
 նաւորներու կը պարտաւորէր, և մեծ վտանգութիւն չունէր մայր-
 սոմարին ուր կ'արձանագրեն տէրութեան հաստատուն պարտ-
 քերը: — Գեկամբուա փողոցի բաներ են ասանկ, կ'ըսէր: Ֆիլլ-տիւ-
 րալէրի փողոցը ունեցած տունը, ինչպէս ըսինք արդէն, իրն էր:
 Երկու սպասաւոր ունէր, «մէկը արու, միւսը էգ»: Երբ սպասա-
 ւոր մը ծառայութեան կը ժանէր անոր քով, Պ. Ժիլնօրման նու-
 ընէ կը մկրտէր զայն՝ մարդերուն իրենց գաւառի անունները
 կուտար, ինչպէս Նիմցի, Պրանչ-Գօնթէցի, Բուաթվէնցի, Բիգար-
 ցի: Վերջին սպասաւորը յիսնամեայ հաշմտն և թասուն գէր մարդ
 մըն էր և չէր կրնար քսան քայլի չափ անգամ վազել. բայց Պա-
 յօնի բնիկ ըլլալով Ժիլնօրման Պառզ անուանած էր զայն: Իսկ
 սպասուհիներուն ամէնքն ալ (հասե. Մանեօն որու վրայ պիտի խօ-
 սինք ետքը), Նիգօլէթ կ'անուանէին անոր տան մէջ: Օր մը սէգ
 խոնարարուհի մը, ամենաբաջ խոնարարուհի մը որ ղանապաններ
 բու ընարելագոյն տո՛ւմէն էր, Ժիլնօրմանին ներկայացաւ: — Ի՞նչ
 ա նախան կ'ուզես առնել, հարցուց անոր Պ. Ժիլնօրման: — Երե-
 սուն Ֆրանք: — Անունդ ի՞նչ է: — Օլէմբի: — Յիսուն Ֆրանք պիտ
 առնես, բայց Նիգօլէթ պիտի կոչուիս:

(*) Տիրէթուարի իշխանութեան ժամանակ կոտակարուծիւնը ազգին
 ունեցած պարտքերուն մէկ երրորդ զեղծեց, և հաստատուն եկամուտներու փո-
 խեց մնացած պարտքը: Այս եկամուտներուն դրամագլուխն է անաւ թիւր գօնա-
 օրիսկ ըսուածը:

Պ. Ա. ՈՒԵԼԻՍ Զ.

ՈՒՐ ԼՈՒ ՄԱՆԵՑ ԵՒ ԻՐ ԵՐԿՈՒ ՊՉՏԻԿՆԵՐԸ ԿԸՆԴՆՇՄԱՐՈՒԻՆ

Եթէ Պ. Ժիլնօրման կակիժ մը ունենար, կը բարկանար. կթէ
 յօտանատէր, կատաղութեամբ կը գրաւուէր: Միտքը ամէն տե-
 սակ նախապաշարումներու ընդունարան, և բերանը ամէն անտակ
 ապերասանութեանց սովոր էր: Իր արտաքին փառքը և ներքին
 գոնուակութիւնը կազմող իրերէն մէկն էր, ինչպէս ըսինք ար-
 դէն. կայտառ կնասէր մը մնալ և ազդուութեամբ իբր այն սեպ-
 ուիլ ամէնուն առջեւ: «Անբայտական հոչակ» ունենալ կ'անուանէր
 այնպէս մնալ և սեպուիլը: Անբայտական հոչակը նրբեմն տարօրի-
 նակ և անակնկալ շահեր կը յերէր անոր: Օր մը ոտարէի յատուկ
 կողովի նման հաւեթածի կողովի մը մէջ դրուած գէր նորածին
 մը ընթուեցաւ անոր տունը: Խանձարուբով լաւ մը պլլուած էր և
 լալագին կը ձէր նորածինը զոր վեց ամիս առաջ Պ. Ժիլնօրմանի
 տունէն արտաքսուած սպասուհի մը կ'ըսէր թէ անկէ ունեցած էր:
 Այն ժամանակ Պ. Ժիլնօրման ճիշդ ութսունը չորս տարեկան էր:
 Սովորաբար իր ընկերութիւնը կազմող անձները սխան զայրանալ
 և վրիճակ հանել: Այս անամօթ անառակիւնին որուն կը յուսայ
 կլլեցնել այս բանը. ինչ յանդգնութիւն, ինչ նողկալի գրպար-
 տութիւն, կ'ըսէին Բայց Պ. Ժիլնօրման ամենեւին չբարկացաւ:
 Ընդհակառակը զրոգաբարութիւնէ սգօքեայ ծերակի մը սիրուն ժը-
 պիտով նայեցաւ մանկիկին և իրողութիւնը գիտցողներուն ըսաւ
 մեկտախ:

— Բայց ի՞նչ կայ, ի՞նչ է, ի՞նչ ունիք. կը զարմանամ որ այդ-
 պէս կը շուարիք մեղմիկ, իբր թէ տղէտ անձնուր. կարգն ըլլայի՞ր:
 Անկուլէմի դուքսը, որ Եօրին Վեհափառութեան Շարլը Թ. Ի
 պիտակն էր, ութսունը հինգ տարեկան հասակին մէջ տասնը հինգ

տարու թեթեւօրիկ աղջկան մը հետ կարգուեցաւ. Պ. Վիրթինա
 որ Ալլուշի մարքիզ. և Պորտոյի արքեպիսկոպոս կարգինալ Սուր-
 տիի եղբայրն էր, ութսուն երեք տարու էր երբ տիկին ժաքէնի
 սպասուհիներուն մէկէն զաւակ մը ունեցաւ, իրապէս սիրային զա-
 ւակ մը, որ Մալթայի ասպետ և երեւելի զինուորական եղաւ.
 ներկայ դարուս մեծ մարդերէն մէկը, այսինքն թապարօ արքան
 ութսունը եօթը տարեկան մարդու մը զաւակն է: Ասանկ բաները
 սովորական բաներ են: Հապա կը մոռնա՞նք Աստուածաշունչը:
 Բայց և այնպէս կը հաստատեմ թէ իմս չէ այս պղտիկ պարոնը:
 Թող իր ճարը նայուի: Յանձանքը իրը չէ»:

Այս խօսքերը խիստ մարդասիրական էին: Սպասուհին, ա՛յն
 որ Մանեօն կ'անուանէր, տարիէ մը ետք Պ. Ժիլնօրմանին երկրորդ
 նորածին մըն ալ զրկեց որ միւսին պէս արու էր: Այս անգամ Պ.
 Ժիլնօրման զաչինքի մտաւ: Երկու մանկիկները մօրը յանձնեց,
 և անոնց անունդին համար պարտաւորեցաւ ամիսը ութսուն ֆը-
 բանք ալ անոր, այն պայմանով որ յիշեալ մայրը մէջ մըն ալ
 չընէ այնպիսի բան մը: Նաեւ ըսաւ. — Կ'ուզեմ որ մայրը լաւ
 խնամք տանի անոնց: Մերթ ընդ մերթ պիտի երթամ տեսնեմ զա-
 նոնք:

Իրօք խօսքը բունց: Եկեղեցական եղբայր մը ունէր որ երե-
 սուն երեք տարի Բուսթիէի ճեմարանին տեսչութիւնը վարած, և
 վաթսունը ինը տարեկանին մէջ մեռած էր: Ինք երիտասարդ եր երբ
 կորսնցուցի զինքը, կ'ըսէր Ժիլնօրման: Այս եղբայրն որ ալ քիչ կը
 յիշուէր և որ հանդարտարարոյ ազահ մըն էր, եկեղեցականու-
 թեանը ժամանակ կը կարծէր թէ պարտաւոր էր ողորմութիւն
 տալու իր առջեւ ելլող ամէն աղքատի, բայց միշտ հին և անար-
 ժէք դրամներ կուտար, ինչպէս նաև այնպիսի լուծանք որոնց
 դրամական դրոշմը սրբուած էր. ահա այսպէս արքայութեան
 ձամբով դժօխք երթալու միջոցը կը գտնէր: Իսկ առջինիկ Պ.
 Ժիլնօրման ողորմութիւնը չէ թէ ազահօրէն, այլ յօժարակամ,
 ազնուութեամբ իսկ կուտար: Բարեսէր, դաժան և կարեկից էր.
 եթէ հարուստ մը ըլլար, թերեւս պերճութեան միտում ունենար:
 Կուզէր որ իրեն վերաբերող ամէն բան, նաև խաբեղացութիւնները

վսեմ կերպով կատարուին: Օր մը ժառանգութեան դործի մը մէջ
 դործակատար մը ամարդօրէն և յայտնապէս Պ. Ժիլնօրմանը կո-
 ղուպտած ըլլալով, սա հանդիսաւոր կերպով մը ըսաւ. Վա՛հ, անար-
 ժան յափշտակութիւն մըն է այս. եթէ ես ըլլաի կ'ամչնայի այսպի-
 սի նուաստ կերպով մը գողութիւն ընելու: Այս դարուս մէջ ա-
 մէն բան, սրիկաներն անգամ այլասեռած են: Վա՛յ ապուշ վա՛յ,
 ինծի պէս մարդերը պէտք չէ որ այս կերպով կողոպտուին: Ան-
 տառի մը մէջ կողոպտուելու պէս կողոպտուեցայ, բայց ոչ այնպէս
 ինչպէս կը վայելէր կողոպտուիլ:

Ինչպէս ըսինք արդէն, երկու անգամ կարգուած էր. առջի
 կնոջմէն աղջիկ մը ունեւ որ կոյս մնացած էր. երկրորդէն ալ ուրիշ
 աղջիկ մը ունեցած էր որ երեսուն տարու հասակի մօտ մեռած էր
 և որ կամ սիրելով, կամ պատահաբար և կամ շքիտեմ ի՛նչպէս
 կարգուած էր ստորին աստիճանէ բարձր աստիճանի հասնող զին-
 ւորականի մը հետ. այս զինուորականը հանրապետութեան և
 կայսրութեան բանակներու մէջ ծառայած, Աւստրիացի մէջ պատ-
 ուոյ խաչ ընդունած և վաթերջօյի մէջ զնդապետի աստիճան ա-
 ռած էր: Բնականացս նախասինքն և այն, կ'ըսէր ձերունի-
 քաղքենին:

Շատ քթախոտ կը քաչէր. ձեռքին արտաքին կողմովը շա-
 պիկին պարանոցին շղարչեայ ծոպը զարնելով ճզմելու մասնաւոր
 վայելչութիւն մը ունէր: Խիստ քիչ կը հաւատար Աստուծոյ:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԿԱՆՈՆ ՄԸ ՈՐ Է ԳԻՇԵՐՈՂ ՄԻԱՅՆ ՄԱՐԴ ԸՆԴՈՒՆԵԼ.

Անա այսպիսի մարդ մըն էր Պ. Լիւզ-Էսթրի ժիլնօրման, որ իր աւելի ալեւոր քան թէ սպիտակ մազերը կորսնցուցած չէր և որ միշտ չնականջներ կը դնէր գլուխը: Վերջապէս և այսու ամենայնիւ պատահուելի մարդ մըն էր ան Տամնըսթերօրդ դարու վերաբերող, այսինքն չնչին և մեծ մարդ մըն էր:

Պ. ժիլնօրման 1814ին և վերահաստատութեան առջի տարիները, — ան ասոն դեռ երիտասարդ կը սեպուէր՝ տակաւին կօթանատունըչորս տարու ըլլալուն համար, — Սէն-ժէրմէնի արուարձանին մէջ, Սէն-Սիլվըսի մօտ Սէրվանսօնի փողոցը բնակած էր: Աշխարհիս հրածեշտ տալէն, ութսունամեայ հասակը մոռնելէն շատ ետքը Մարէի թաղը քաշուած էր: Աշխարհէս քաշուելով իր սովորութեան մէջ փակուեր մնացեր էր: Այս սովորութեանց առաջինն էր ցորեկը քօլորովին դոց պահել դուռը և միայն երեկոյին ընդունիլ իր տունը եկողը ո՛վ կ'ուզէր թող ըլլար, և ի՛նչ գործի հաճար կ'ուզէր թող եկած ըլլար, Պ. ժիլնօրման ամենեւին չէր չեղեր իր այդ սովորութենէն: Ժամը չինգին կ'ընթերէր, յետոյ իր դուռը կը բացուէր: Իր ժամանակին նորութիւնն էր այս, և ամենեւին չէր կրնար հակառակ կերպով վարուիլ: — Յորեկը սինըքոր մըն է, և մէկ փողկի արծանի, կ'ըսէր: Ականաւոր անձինք իրենց միտքը կը վառնն երբ զէնիթը իր աստղերը կը վառէ: — Եւ Պ. ժիլնօրման տունին մէջ կը փակուէր կը մնար ամենեւին մարդու մը, նաև թագաւորին չերեւելու համար: Իր ժամանակի հին վալլէրասիրութիւններէն մէկն էր այս:

Թող իր նարը նայուի յանցանքի իրը չէ... էջ 46
Պատկեր թիւ 50 Թշուառները Ե.

Գ. Լ. ՈՒՆ Ը.

ԵՐԿՈՒՔԸ ԶՈՅԳ ԶԿԱԶՄԵՐ

Պարոն Ժիլնորմանի երկու աղջիկներուն վրայ քիչ մը առաջ խօսածցանք: Մէկը միւսէն տասը տարի ետք ծնած էր: Երիտասարդութեան ժամանակ խիստ քիչ նմաներ էին իրարու, և թէ ընաւորութեամբ և թէ դէմքով կարելի եղածին չափ նուազ քոյր եղած էին: Կրտսերունին սիրուն անձ մըն էր. խելքը միտքը տուած էր ուր որ լոյս կար. ծաղիկներու, բանասիրութեան և երաժշտութեան կը պարապէր, փառաւոր անջրպետներու մէջ կը թեւարկէր, եռանդուն էր, եթերական էր և մանուկ հասակէն ի վեր տեսլական աշխարհի մէջ դիւցազնական անորոշ պատկերի մը հետ նշանուած էր: Անդրանկունին նոյնպէս երեւակայական նպատակներ ունէր. բարձրէն թռելով բանակի մեծտնարուստ համբարապետ մը, պաշարատու մը, շքեղապէս սպուշ էրիկ մը, մարդու կերպարանք առած միլիոն կամ թէ կուսակալ մը կերպոյց. կուսակալութեան ընդունելութիւններ, նախասենեակի նուիրակ մը վրիզը շղթայով, պաշտօնական պարահանդէսներ, քաղաքապետներու ճառախօսութիւններ, «տիկին կուսակալունի», ահա ասոնք էին իր երեւակայութիւնը մրրկապէս տակնուվրայ ընող իրերը: Երկու քոյրերը իրենց ծաղկահասութեան ժամանակ այսպէս կը մոլորէին, իւրաքանչիւրը իր երազովը: Երկուքն ալ թեւեր ունէին, մէկը հրեշտակի, միւսը սագի մը պէս:

Զկայ փառասիրութիւն մը որ գէթ այս աշխարհի մէջ կատարելապէս կատարուի: Մեր օրերու մէջ չկայ դրախտ մը որ երկրային ըլլայ: Կրտսերունին կարգուած էր իր երազներու մարդուն հետ, բայց մեռած էր: Անդրանկունին կարգուած չէր:

Այս միջոցիս ուր Պ. Ժիլնորմանի առջինեկ աղջիկը պատմու-

Թեանս մէջ կը մտնէ, հինօրեայ առաքինութիւն մըն է, անկիզելի զգօն երես մըն է, ամենէն սրածայր քիթերէն և ամենէն թանձր միտքերէն մէկն է նէ: Նշանակութեան արժանի պարագայ մըն ալ կայ. ընտանիքին սակաւութիւ անձերէն զատ ոչ ոք գիտցած էր բնաւ անոր պզտիկ անունը, որ է անդրանիկ օրիորդ Թիլիօրման:

Անդրանիկ օրիորդ Թիլիօրման վարդապետական զգօնութեան մասին կրնար երեք քար հանել^(*) անդլուհի մը, որու յատուկ է այս կատարելութիւնը: Օրիորդ Թիլիօրմանի սին պարկեշտութիւնը ողորմ չունէր բնաւ: Կենացը մէջ սոսկալի յիշատակ մը ունէր այս աղջիկը. օր մը մարդուն մէկը անոր ծնրակապը տեսած էր:

Տարիքին հետ նաև այս անողորմ և կեղծ պարկեշտութիւնը աւելցած էր: Լանջանակը ո՛րքան ալ անթափանց ըլլար, օրիորդը կը կարծէր թէ թափանցիկ է ան, և ո՛րքան ալ վերէն կապուած ըլլար, կը կարծէր թէ բաց կը մնար կուրծքին վերի կողմը: Ճարմանդները և գնդասեղները կը շատցնէր ուր որ և ոչ մէկուն միտքէն կ'անցնէր նայել: Իերդը յարձակումի վտանգէն որքան աւելի ազատ ըլլայ, այնքան աւելորդ պահնորդներ դնելը սուտ պարկեշտութեան առաջին յատկութիւնն է: Բայց նիզակաւոր զօրաց պաշտօնատար Թէօտիւլ անունով երիտասարդ մը կար որու հետ օրիորդ Թիլիօրման կը հաւանէր պազնուելու առանց տհաճութեան և որ անոր քեռորդիին տղան էր. կըցողը թող մեկնէ անմեղութեան այս հին գաղանիքները:

Այս բարեբաղդ նիզակաւորը յիշելով հանդերձ կը հաստատենք թէ օրիորդ Թիլիօրմանի բացարձակապէս կը յարմարի կեղծ զգօնուհի մակդիրը զօր տուինք անոր: Տեսակ մը վերջալուսական հողի մըն էր ան: Կեղծ պարկեշտութիւնը կէս-առաքինութիւն և կէս-մոլութիւն է:

(*)• Rendre des points.

Այս կեղծ պարկեշտութիւնը յարմար աստօտ մըն ալ ունէր որ էր կեղծ բարեպաշտութիւնը, Օրիորդ Թիլիօրման կոյսին ընկերութեան անդամակից էր, քանի մը տօներու առթիւ սպիտակ քօղ մը կ'առնէր, մասնաւոր ազօթքներ կը կմկմար, «սուբբ տրիւնը» կը յարգէր, «նուիրական-սիրտը» կը պատուէր, ամենէն հասարակ հաստացեալներու համար գոց մնացող մատուռի մը մէջ ժէզուիթութեան և հինօրեայ խորանի մը առջև ժամերով կը հիանար, և հոն կը թողուր որ իր հոգին մարմարեայ ամպիկներու և ոսկեզօծ փայտէ մեծ շառաւիղներու մէջ թեւարկէ:

Մատուռի բարեկամուհի մը ունէր օրիորդ Վօպուա անունով, որ անոր պէս պառաւ կոյս մըն էր, որ բացարձակապէս ապուշ մըն էր և որու քով օրիորդ Թիլիօրման արծիւ մը ըլլալու ուրախութիւնը ունէր: Հաւատաւէն և Տեր Աղլումեաէն ի զատ օրիորդ Վօպուաին ունեցած բոլոր հմտութիւնն էր զանազան տեսակ անուշեղէններ շինել: Իր տեսակին մէջ անթերի էր օրիորդ Վօպուա և ապշութեան սպիտակ աքիսը կը սեպուէր՝ որու վրայ իմացականութեան բիծ մը անգամ չկար:

Կը խոստովանինք թէ օրիորդ Թիլիօրման ծերանալով աւելի շահած էր քան թէ կորսնցուցած: Կրաւոր բնաւորութեանց յատուկ է այս:

Ամենեւին չարասրտութիւն ունեցած չէր. չարասիրտ չըլլալը յարաբերական բարութիւն մըն է. և որովհետև տարիները անհարթութիւնները կ'ուղղեն, ժամանակը ամօքած էր զայն: Տրտում էր անորոշ արամութեամբ մը, որու պատճառը ինքն ալ չէր գիտեր: Իր բոլոր անձին վրայ շուարում մը կար, շուարում վերջացած կեանքի մը որ դեռ սկսած չէ:

Հօրը տունըկառավարողը ան էր, Պ. Թիլիօրման իր աղջիկը ունէր քովը Պիէնվընիւ եպիսկոպոսին պէս, որ ինչպէս գիտէ ընթերցողը՝ իր քոյրը ունէր քովը: Այս տեսակ ընտանիքները՝ որոնք ծերէ մը և պառաւ աղջիկէ մը կը բաղկանան՝ հազուադիւս չեն, և իրարու վրայ կռթնող երկու տկարութիւններու սրտատուչ կերպարանքը ունին միշտ:

Տունին մէջ այս պառաւ աղջկան ու ծերին հետ մանուկ մըն

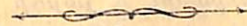

ալ, պղտի տղայ մըն ալ կար որ Պ. Ժիլնօրմանի առջեւ միշտ կը
 դողար և չէր խօսէր: Պ. Ժիլնօրման միշտ խստութեամբ և կրքեմն
 ալ գաւազանը վերցնելով կը խօսէր այս մանուկին հետ. — Հո՛ս
 եկուր, պարոն, — մօ՛՛ս եկուր, խաբերա՛յ, սրիկայ, — Պասասխան
 պիտի տա՛ս, անառա՛կ: — Տեսնե՛՛մ իեզ անգամ մը, անպիտա՛ն,
 և այլն, և այլն: Բայց Պ. Ժիլնօրման հոգեւին կը սիրէր զայն:

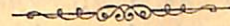
Իր թռռն էր այս մանուկը որու վրայ ետքէն պիտի խօսինք:

Ե Ր Ր Ո Ր Գ Պ Ի Ր Ք

Մ Ե Մ Հ Ա Յ Ր Ը Ե Ի Թ Ո Ռ Ը

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Հ Ի Ն Ա Ն Ձ Ե Ր Ո Ի Ա Կ Ո Ի Մ Բ Մ Ը

Պարոն Ժիլնօրման երբ Սէրվանտօնի փողոցը կը բնակէր, շատ
 մը ամենալաւ և գերազնիւ անձերու տունը կը յաճախէր, որոնք
 կ'ընդունէին զինքը, թէեւ քաղքենի մըն էր ան: Պ. Ժիլնօրման
 կը փնտռուէր իսկ և կը տօնուէր, վասն զի երկու խելք ունէր.
 մէկը իր ունեցած խելքը, միւսն ալ այն զոր կը կարծուէր թէ
 ունի: Տիրելու պայմանով կ'երթար ուր որ երթար: Կան մարդիկ
 որոնք ամէն միջոց ի գործ կը դնեն ազդեցութիւն ունենալու և
 ուրիշներու ուշադրութիւնը իրենց վրայ հրաւիրելու համար. ուր
 որ չեն կրնար պատգամ ըլլալ, ծաղրածու կ'ըլլան: Պ. Ժիլնօրման
 այս մարդերու կարգէն չէր. առանց երբեք իր անձնական պատիւը
 փրօսելու կը տիրէր այն արքայականներու ակումբներուն մէջ ուր

կը յաճախէր : Պատգամ էր ամենուրեք : Շատ անգամ Պ . Տը Պօ- նալին և Պ . Պանժի-Բիւյ-Վալէին անգամ դէմ կը դնէր :

1817ի միջոցներուն շարժմը երկու օր անփոփոխ կերպով կէս օրէն ետք Տը Թ. . . պարոնուհին տունը կ'երթար որ Ֆէրու փո- ղոցին մէջն էր . արժանապատիւ և յարգի անձ մըն էր այս պա- րոնուհին , որու էրիկը Լուիզ Ժ.Չ.ի իշխանութեան ժամանակ Պէրլինի մէջ Ֆրանսայի դեսպան էր : Տը Թ. . . Պարոնը , որ կեն- գանութեանը ժամանակ խելքը միտքը մագնիսական երեւոյթնե- րու տալով ցուանդագին կը յափշտակուէր , վտարանդութեան մէջ մէջ անանկ մեռած էր , իբր հարստութիւն ոչ այլ ինչ թողլով բայց միայն Մէսմէրի և իր սաշտին վրայօք խիստ հետաքրքրական տեղե- կագիրներ , որոնք կարմիր սեկով կաղմուած և ոսկեզօծ էին , և տասը ձեռագիր հատորներ կը բաղկանային : Տիկին Տը Թ. . . Պարոնուհին իր արժանապատուութեան արատ չբերելու համար հրատարակած չէր այս տեղեկագիրները , և կ'ապրէր պզտիկ եկամուտով մը որ մնացած էր չգիտեմ ինչպէս : Պարոնուհին միտջնութեան մէջ կապրէր ազ- նուօրէն , սիգապէս և աղքատութեամբ , առանց յարաբերութիւն ունենալու արքունիքին հետ , որու համար կ'ըսէր թէ խիստ խառն մարդկանց ընկերութիւն մ'է : Շարժմը երկու անգամ քանի մը բա- րեկտմներ այրի պարոնուհին կրակարանին բոլորտիքը կը գու- մարուէին , և զուտ արքայականներու կաճառ մը կը կազմէին : Թէյ կը խմէին ան , և հսկը եթէ եղբերգութեան ըլլար , կը հեծէին , և եթէ քնարեղային վիպասանութեան ըլլար , ահաբեկ աղաղակ- ներ կ'արձակէին դարուս , ստանանագրութեան , պօնաբարդեան- ներու , Հոգևոյն-Սրբոյ կապուտ ժապաւէնի շքանշանին շինական- ներու ալ տրուելուն , և Լուի Ժ.ի սոսկալի ազատականութեան համար . և ցած ձայնով կը խօսակցէին արքային անդրանիկ եղբօր վրայ , որ այն ատենները յոյսեր կուտար , և որ ետքէն Շարլը Ժ . անունով Ֆրանսայի թագաւոր եղաւ :

Այս արքայական ահուճքին մէջ սերայալի աւիւնով մը կ'ըն- գունէին այն աղտոտ երգերը , որոնց մէջ Նիգօլա կ'անուանուէր Նարոլէոն : Դքսուհիներէն ոմանք , որոնք անուանի կիներուն ամե- նէն փախուկ և ամէնէն շնորհալիներն էին , կը սքանչանային «դաշ-

նաւորներուն»(*) ուղղուած յետագայ երգին նման երգերուն վրայ :

Շապիկնուդ ծայր դուրս է ելեր .
Վարսիքնուդ մեջ խօթեցի՛ք
Որ չըսուի թէ ազգասերներ
ձեռմակ դրօշ պարզեցին :

Այս արքայականներու ահուճքը կը գուարճանար երկդիմի կա- տակներով որք սարսափելի կը կարծուէին , անմեղ բառախաղնե- րով որք թունալի կը սեպուէին . քառատուն նաև երկտուն օտա- նաւորներով . օրինակի համար յետագայ երկտունը կ'ըսուէր տէրու- թեան պաշտօնէից խումբին նկատմամբ որու գլուխն էր Տըսօլ , և որոնց մէջն էին Պ . Տըգազ և Տըսէո .

Pour raffermir le trône ébranlé sur sa base,
Il faut changer de sol, et de serre et de case(*) .

Ազգային Պատգամատունի անդամներուն ցուցակը կը չիւնէին , «չարապիղծ յեղափոխականներու Պատգամատուն» անուանելով զայն , և այս ցուցակին վրայ անուններու միաւորութիւններ կը կարգադրէին այնպիսի կերպով որ՝ օրինակի համար սա անունները կը կազմէր . — Տամա . Սապրան . Կուվիէն . Սէն-Աիր : Այս ամէն բաները գուարթութեամբ կ'ըլլային :

Յեղափոխութիւնը այս ահուճքին մէջ հեղնալի նմանութեամբ կը ծաղրուէր : Յեղափոխութեան մի և նոյն բարկութիւնները հա- կաւակ մաքով այսինքն պօնաբարդեաններու դէմ գրգռելու չգի-

(*) Բարիզի արուարձաններու ժողովուրդին վաշտերը զոր 1815ին Նաբո- լէոն կազմեց եւ կարգաւորեց (Ֆէսէրէ) (դաշնաւոր) կ'անուանուէին :

(**) Բառ առ բառ կը Թարգմանուի , Հիմնովին դրողած զահը վերահաս- սատելու համար պէտք է ՏեՂ , ՉՄԵՐՈՑ եւ ՏՈՒՆ փոխելու Այս տողին մէջ երկդի- մի կառակ մը , հեգնութիւն մը կայ . տեղ , ձմեռոց եւ տուն բառերուն ֆրանսերէնը ճիշդ այն երեք պաշտօնէից անուններուն պէս են , այսինքն Տը Սօլ , Տը Գազ եւ Տը Սէո :

տե՛մ ի՛նչ կամէութիւններ ունէին այս արքայականները, որք իրենց յատուկ Սա իրա պղտիկ երգը կ'երգէին. և որք այս երգին մէջ պօնաբարդեանները կախաղանը կը զրկէին :

Ah ! ça ira , ça ira , ça ira !

Les bouonaparistes à la lanterne (կախաղան)

Երգերը կիյեթիւնի կը նմանին. անտարբերութեամբ այսօր այս, վաղը այն գլուխը կը կտրեն : Երգն և կիյեթիւնը մի և նոյն բանն էին փոքր ինչ զանազանութեամբ :

Այն ժամանակ, այսինքն 1816ին երբ Ֆիւլտէղի դատը բացուեցաւ, արքայականները Պասթիտի և Ժօղիօնի կողմը կը բռնէին, վասն զի Ֆիւլտէղ «պօնաբարդեան էր» : Ազատականներուն եղբայր և բարեկամ անունը կը տրուէր. թշնամանքին յետին ծայրն էր այս անունը :

Եկեղեցիի տեսակ մը զանգակատուններուն պէս Տը Թ... Պարոնուհիին ակումբը երկու արագաղ ունէր : Մին էր Պ. Ժիլնօրման, միւսն էր Լամօթ-Վալուայի կոմսը, որու համար իրարու ականջին սա փսփոռքը կ'ըլլար տեսակ մը ակնածութեամբ : Զգիտի՞ր, քառամանակի դասին(*) Լամօթն է ան : Կուսակցութիւնները այսպիսի տարօրինակ անյիշաչարութիւններ ունին :

Հոս հարկ կը համարինք ըսել թէ քաղքենիներու դասին մէջ պատուաւոր դիրք ունեցողները իրենց յարգը կը կորսնցնեն եթէ անխաիր տեսութիւն ընեն ոտորին մարդու հետ. պէտք է զգուշութեամբ ընդունիլ տունդ եկողը. ինչպէս որ ջերմութիւնը կը նուազի երբ ցուրտ մարմիններու կը մօտենայ, նոյնպէս և համարումը կը նուազի երբ վարնոց մարդերու կը մօտենայ : Հին մեծամեծներու ակումբը, ինչպէս ուրիշ ամէն օրէնք նոյնպէս և այս օրէնքը

(*) Քառամանակի դասին ինչ ըլլալը Տիւմայի «լը 40լիէ սը լարէն» անուն վէպը կարդացողը կրնայ գիտնալ :

ուրջին տակ կ'ոռնէր : Մարինեի՝ որ Բօմբաուրի եղբայրն էր՝ Սուպիզ իշխանին տունը կ'ընդունուէր. գործին քեկը մի՛ փնտռեր, այլ վասն զին : Տիւ Պարի. որ աիկին Վօպէրնիէի կնքանայրն էր, մարէչալ Րիշըլիէօյի տունը սիրով կ'ընդունուէր : Այս երեւելիներուն ակումբը Ոլիմբոս է. Հերմէս և Կըմէնի իշխանը անխաիր կը տեսնուին այն ակումբին մէջ : Գող մը կ'ընդունուի հոն, բաւական է որ Աստուած ըլլայ : Լամօթի կոմսը որ 1815ին եօթանասունըհինգ տարու ծերունի մըն էր, իր լոխն և ծանրակաց կերպարանքէն, անկիւնաւոր և ցուրտ դէմքէն, կատարելապէս մարդավար կերպերէն, մինչև փողկապը կոճկուած թիկնոցէն ի զատ նշանաւոր բան մը չունէր. ոչ նուազ նշանաւոր էին նաև իր մեծ սրունքները, զոր միշտ իրարու վրայ կը դնէր խաչաձև. երկայն և թոյլ բանթալօն մը ունէր, որու գոյնը սիէնեան հողի(*) գոյն էր : Լամօթ կոմսին երեսն ալ բանթալօնին գոյնը ունէր :

Այս Պ. Տը Լամօթ մեծ մաքրու մը տեղ կը դրուէր այն ակումբին մէջ, իր «հոչակաւորութեան» և որ աւելի զարմանալին բայց ճիշդն է՝ Վալուա անունին պատճառաւ :

Իսկ Պ. Ժիլնօրման բացարձակապէս բարեկէլու ակնածութեամբ կ'ընդունուէր այն ակումբին մէջ, ուր մեծ ազդեցութիւն ունէր : Ստոյգ է թէ թեթևսօլիկ մըն էր ան, բայց այս պատճառաւ իր զուարթութեանը առանց զրկում մը ընելու՝ պատկառելի, արժանապատիւ, ժարդավար և քաղքենիի յատուկ ամբարտաւան կենցաղավարութիւն մը ունէր, որու վրայ կը յաւելուր իր մեծ տարիքն ալ : Մարդս չկրնար դարաւոր հասակ մը ունենալ առանց պատիժը կրելու : Տարիները հուսկ յետոյ հերարձակ պատկառելի գլուխ մը կը կազմեն :

Պ. Ժիլնօրման նաև այնպիսի խօսքեր ունէր որոնք հինաւուրց բարքերու կայծն են բոլորովին : Բրուսիոյ թագաւորը Լուի Ժ. ը վերահաստատելէն ետք երբ կոմս Րիւբէնի անունը առնելով այցելութեան եկաւ անոր, փոքր ինչ Պրանսուրուրկի մարքիզի

(*) Սին քաղաքին շրջականերէն դեղնագոյն հող մը կ'ընէ որով ամէն տեսակ դեղին ներկ կը շինուի :

պէս և ամենափափուկ անամօթութեամբ ընդունուեցաւ Լուի Ժ. Գ. թիւնէն: Պ. Ժիլնօրման հաւանեցաւ:—Այն ամէն քաղաւորները որոնք Ֆրանսայի քաղաւոր չեն, գաւառի քաղաւորներ են. ըսաւ: Օր մը անոր առջև յետագայ հարցումը եղաւ և պատասխանը արուեցաւ:

— Գուրիի Ֆրանսէ լրագրին խմբագիրը ինչի՞ զատապարտուեցաւ:

— Լրագիրը հրատարակելէ դադարելու:—Ապրելի ըսելը աւելի աղէկ է, ըսաւ Պ. Ժիլնօրման: Այս տեսակ խօսքերը երեւելի դիրք մը կուտան մարդու:

Պուրպօնեան գահին վերահաստատութեան տարեդարձի մը օրը երբ Ջեզ Ասուած փառաբանեմք հանդիսաւոր ժամերդութիւնը կ'ըլլար, Պ. Ժիլնօրման Պ. Տը Թալէյրանի անցնիլը տեսնելով, ըսաւ. Ահա Նորին Վսեմութիւն Չարուքիւնը:

Պ. Ժիլնօրման սովորաբար հետը կ'առնէր իր աղջիկը, այն երկայնահասակ օրիորդը որ այն ատեն քառասունը անցուցած էր և յիսնամեայ կ'երևար, նաև եօթնամեայ գեղանձն պատանի մը, որ սպիտակ, վարդագոյն և առոյգ էր և որ ուրախ և համարձակ աչեր ունէր. այս տղան ամէն անգամ որ այն ակումբին սրահը կը գտնուէր, ամէն կողմէ սա շշուշները կը լսէր. Ո՛րքան գեղեցիկ է մե՛ղք. խեղճ պատանի: Այս այն պատանին էր որու վրայ դեռ քիչ մը առաջ մէկ երկու խօսք ըսինք: Խեղճ պատանին անուանելուն պատճառն էր հայր մը ունենալը որ «Լուարի աւագուկ» մըն էր:

Այս Լուարի աւագակը Պ. Ժիլնօրմանի փեսան էր որչ արդէն յիշեցինք և զոր Պ. Ժիլնօրման իր բնականաց նախասիներ կ'անուանէր:

Գ. Լ. ՈՒՆԻՍ Բ.

ԱՅՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԿԱՐՄԻՐ (*) ՃԻՒԱՂՆԵՐԷՆ ՄԷԿԸ

Եթէ այն ժամանակները մարդ մը՝ Վէրնօն անուն պզտիկ քաղաքէն անցնելու ատեն՝ ճեմէր այն հոյաշէն գեղեցիկ կամուրջին վրայ որու՝ յուսանք թէ՛ քիչ ատենէն երկաթաշար ածու կամուրջ մը պիտի յաջորդէ, և եթէ այն կամուրջին պարիսպին վրայէն վար նայէր, գրեթէ յիսնամեայ մարդ մը պիտի նշմարէր որ կաշիէ գլխանոց մը, գորշագոյն հաստ չուխայէ բանթալօն և բաճկոնակ մը, և սանդալներ հագած էր. բաճկոնակին վրայ դեղին բան մը կարուած էր, որ ժամանակաւ կարմիր ժապաւէն մըն էր: Մարդը արեւահար, դէմքը գրեթէ սև և մազերն ալ գրեթէ ճերմկած էին. ճակատին վրայ լայն սպի մը կար որ այտին վրայ կը շարունակուէր. ծռուած, կճկուած, ժամանակէն առաջ ծերացած էր, և ձեռքը բահ մը և յատոց մը առնելով գրեթէ ամէն օր կը շրջէր այն խորշերէն մէկուն մէջ որոնք կամուրջին մօտակայ պատերը կը շրջապատեն և իբր դարատափներու շարք Սէնի ձախակողմեան քարափին երկայնութեամբ կ'եղերին: Ծաղիկներով լի էին այս շրջափակ սիրուն խորշերը որոնք կրնային պարտէզներ սեպուիլ եթէ շատ աւելի մեծ ըլլային, կամ փունջեր, եթէ ալ աւելի պզտիկ ըլլային: Ամէն մէկ խորշին մէկ ծայրը գետին կը յանդի, միւսն տունի մը: Բաճկոնակ և սանդալներ հագած մարդը, որու վրայ կը խօսինք, 1817ին միջոցները այն խորշերէն ամենէն նեղին և տուներուն ամենէն անշուքին մէջ կը բնակէր: Հոն մինակ և առանձնակի, լուկեայն և աղքատօրէն կ'ապրէր կնոջ մը հետ որ ոչ նորափ, ոչ պառաւ, ոչ գեղանի, ոչ տգեղ, ոչ գիւղացի և ոչ ալ

(*) Ֆրանսերէնի մէջ «կարմիր» կը նշանակէ նաև «ծայրայեղ հանրապետական յեղափոխական».

քաղաքներ էր. և որ ծառայութիւն կ'ընէր անոր: Այն ածուն զոր
 իր պարտէզը կ'անուանէր, երեւելի էր քաղաքին մէջ ծաղիկնե-
 բուն աղւորութեան համար որոնք հոն կը մշակուէին: Մաղիկներն
 էին անոր զբազումը:

Աշխատութեան, յարատեւութեան, ուշադրութեան և ուղղու-
 մի շնորհիւ՝ Արարչէն եաք՝ ան ալ յաջողած էր ստեղծելու և հնա-
 բած էր տեսակ մը կակաչներ և սալիաներ որ կ'երեւի թէ մոռ-
 ցուած էին բնութենէն: Հանճարամիտ էր ան: Ամերիկայի և Չի-
 նաստանի հազուադէպ և թանկագին թուփերու մշակումին հա-
 մար աւելուած անտառակներ կազմելու արհեստին մէջ Սուլանժ
 Պոսէնը գերազանցած էր: Ամառը առտուն կանուխ կ'եղնէր և
 ծառուղիներուն մէջ կ'աշխատէր ծակելով, կտրելով, անպիտան
 խոտեր հանելով, ջրելով, և ժամերով իր ծաղիկներուն քովերէն
 կը քալէր, բարեսէր, սրտում, անուշ, երբեմն ալ մտախոն և ան-
 շարժ կերպարանքով մը՝ ծառի մը վրայ թռչունի մը գեղգեղումը,
 առննի մը մէջ մանկան մը ճուռողումը լսելով կամ թէ աչքերը
 շիւղի մը ծայրը կաթիլ մը ցողի վրայ յառելով որ արեւին մէջ
 կարկեհանի կը նմանէր: Այս մարդը մանկիկի մը առջեւ կը զիջա-
 նէր, սպասուհիէն յանդիմանութիւն կը կրէր: Այնքան վեհերոս
 էր որ կարծես վայրենի մըն էր. քիչ անգամ դուրս կ'եղնէր, ոչ
 զոք կը տեսնէր բաց ի պատուհանը զարնող աղքատներէն և իր
 ժողովրդապետէն, որ Մալչօֆ արբան էր և որ ծեր և բարի մարդ
 մէր: Բայց տեղացիներն կամ օտարականները երբ անոր կակաչ-
 ներն ու վարդերը տեսնելու հետաքրքրութիւն ունենային, ժպտե-
 լով դուռը կը բանար անոնց: Ահա այս մարդն էր Լուարի աւազակը:

Սակայն եթէ մէկը ուզումական տեղեկագիրները, կենսագրու-
 թեաները, Սօնիթօրը և մեծ բանակին օրաթերթերը կարդալու
 ըլլար, պիտի զարմանար անոնց մէջ բաւական ստէպ յիշուած
 անուն մը կարդալով, որ էր ժօրժ Բօնմէրսիի անունը: Այս
 ժօրժ Բօնմէրսի երիտասարդութեան ժամանակ Մէնթօնի գուն-
 զին մէջ զինուոր մըն էր: Յեղափոխութիւնը ծագեցաւ. Մէնթօնի
 դունդը Բէնի բանակին հետ միացաւ. վասնզի միապետութեան հին
 զօրագունները նաև միապետութեան անկումէն եաք իրենց գա-
 ւառական անունները պահեցին, և 1794ին զօրաբաժիններ կազ-

մեցին: Բօնմէրսի կռուեցաւ Սբիրի, Վօրմօի, Նէօթաաի, Թիւրք-
 հայաի, Ալզէյի, Մայնսի մէջ ուր Հուզարի թիկնապահ գունդը
 կազմող երկու հարիւրներուն մէկն էր: Բօնմէրսի որ ասոնց 12րդ
 էր, Անտէրնախի հին պարսպին ետեւէն Հէսի իշխանին բանակին
 դէմ դրաւ, և զաղղիական բանակին ամբողջ մասին հետ միանա-
 լու համար ան ատեն ետ քաշուեցաւ միայն երբ թշնամիին թըն-
 դանօթը սկսաւ ուժակոծել պարսպին շրջանակէն սկսելով մին-
 չեւ անոր լեփածև դարուվարը: Քիչպէրի հրամանակալութեան տակ
 պատերազմած էր Մարշիէնի և Մօն-Բալիսէյի կռիւին մէջ ուր
 պիտապեան գնտակ մը անոր թելը կտրեց, Ապա Խտալիօյ սաւ-
 մանագլուխը գնաց, և Ժուպէրի հետ թանտի կիրճը պաշտպա-
 նող երեսուն կըննասիէներէն մէկը եղաւ: Այն առթիւ Ժուպէր
 զօրապետին-օգնական, և Բօնմէրսի երկրորդ փոխ տեղակալ անուա-
 նեցաւ: Բօնմէրսի ուժատարափի ժամանակ Պէրթիէի քով կը կըռ-
 ուէր Լօաիի այն պատերազմին մէջ որու ակնարկելով ըսաւ Պօնա-
 բարթ, Պերթիե ուժածիգի, ձիաւորի եւ կըրնասիէի պէս կռուեցաւ:
 Նօվիի մէջ իր վաղեմի զօրապետ Ժուպէրի վերաւոր տապալիւր տե-
 սաւ երբ թուրը քաշած կը պոռար. Օ'ն, յառաջ երթանք: Պա-
 տերազմին պիտոյիցը համար իր զօրաց խուճրին հետ շէնովայէն
 չ'զիտեմ ծովեզերքին ո'ր նաւահանգիստը գացող պատերազմական
 պրզտիկ նաւ մը մտած ըլլալով եօթ կամ ութ թշնամի այսինքն
 անդիական առագաստաւոր նաւերու հանդիպեցաւ: Նաւին ճէնս-
 վացի հրամանատարը կ'ուզէր թնդանօթները ծովը նետել, զինուոր-
 ները նաւին միջնայարկը պահել և վաճառական նաւի մը պէս
 մութիւն սուրճիլ անցնիլ: Բօնմէրսի զօրջակայսի չուանին վրայ
 պարզել տուաւ եռագոյն զօրջակը, և բրիտանական Ֆրէկաթներու
 թնդանօթներուն մէջէն անցաւ անվեհեր: Քսան մղոն անդին յան-
 ւակիական մեծ նաւի մը որ զօրք կը տանէր Սիկիլիա. այս նա-
 վին մէջ այնքան մարդ և ձի կար որ համբարները մինչեւ բերանը
 բեռներով լեցուած էին: 1805ին Մալիէրի բաժինին մէջն էր,
 այսինքն այն քաջերու հետ որոնք Ֆէրտինան արհիղութիւն յաղ-
 թելով կիւնդպուրկի տիրեցին: Ուէթինժէնի մէջ գնդակներու տե-
 ղատարափի մը միջոցին իր թեւերուն վրայ առաւ Մօրըթի գըն-

դասերը որ վիշապազօրաց Թ. գունդին առջեւէն կուուելով մա-
 հածին վերք ընդունած էր: Աւտուրլիցի մէջ երեւելի հանդիսա-
 ցաւ երբ գաղղիական բանակը աստիճաններու բաժնուելով թշնա-
 միին կրակին տակէն զարմանալի կերպով յառաջ քալեց: Երբ ռու-
 սաց կայսերական պահակներու ձիաւորները հետեւակներու չոր-
 բորդ վաշտը ջախջախեցին, Բօնմէրսի փոխարէնը հատուցանողնե-
 րուն և այն պահակները տապալողներէն մէկը եղաւ: Կայսրը խաչի
 նշանը տուաւ անոր: Բօնմէրսի Վիւրմսէրի Մանթուայի մէջ, Մէ-
 լասի՝ Ալէքսանարիայի (Իտալիա) մէջ և Մաքի՝ Իւլմի մէջ գերի
 բռնուելը հետզհետէ տեսաւ: Բօնմէրսի Մեծ-Բանակին ութերորդ
 գումարտակին հետ էր որու կը հրամայէր Մօրթիէ և որ Համ-
 պուրիի տիրեց: Յետոյ հետեւակներու 55րդ գունդին հետ միացաւ,
 որ Ֆլանսարի հին գունդն էր: Էյլօյի մէջ նաև ինքը այն գերեզ-
 մաննոցին մէջն էր, ուր գիրքիս հեղինակին հօրեղբայրը, Լուի
 Հիւկօ արի հարիւրապետը միայն ութսուն երեք զօրքով երկու ժամ
 շարունակ դէմ դրաւ թշնամիին բանակի յարձակումներուն: Այս
 գերեզմաննոցէն կենդանի ելնող երեք հոգիէն մէկն էր Բօնմէրսի:
 Ֆրիէտլանտի պատերազմին մէջ ալ կուուեցաւ: Յետոյ հետզհետէ
 տեսաւ Մոսկուան, Պէրէզինան, Լիւցէնը, Պօցէնը-Տրէզարը, Վա-
 չօնը, Լէյբսիքը և ժէլնհաւուզընի կիրճերը: Մօնսիլայը, Շաթո-
 թիէրին, Գրաօնը, Մարնի ակերը, Էսնի ակերը և Լաօնի անար-
 կու կայանը: Արնէյ-լը-Տիւքի մէջ՝ հարիւրապետ ըլլալով՝ ասօր
 խոզախ սրէ անցուց, և ազատեց չէ թէ իր զօրապետը այլ տառնա-
 պետը: Այս առթիւ Բօնմէրսի յօշուեցաւ, և խորտակուած ոսկորի
 քանքը եօթը շերտ միայն ձախ բազուկէն հանուեցաւ: Բարիզի
 տնձնատուրութենէ ութը օր առաջ ընկերի մը հետ փոխանակու-
 թիւն ըրած և ձիաւոր զօրացողասը մտած էր: Բօնմէրսի ունէր
 ինչ որ հին վարչութեան ժամանակ կրկին-ձեռք կ'անուանուէր, այ-
 սինքն իբր զինուոր թուր կամ հրացան գործածելու, և իբր պաշ-
 տօնատար հետեւակ կամ ձիաւոր վաշտի մը հրամանակալութիւնը
 ընելու հաւասարապէս կարող ըլլալ: Ռազմական կրթութեամբ կա-
 տարելագործուած այս կարողութենէ ծնած են անա կարգ մը զին-
 ւորներ, օրինակի համար՝ վիշապազօրքերը՝ որոնք ձիաւոր ու միան-
 դամայն հետեւակ զօրք են: Երբ Նաբօլէոն Էլպա կղզին գնաց, Բօն-

մէրսի ալ հետը գնաց, Վաթէրլօյի մէջ Տիւպուայի ձիաւորներու
 գունդին մէկ մասը կազմող զրահաւորաց վաշտին պարագլուխն
 էր: Բօնմէրսին էր Լիւնպուրկի հետեւակներու վաշտին զօրքը առ-
 նողը, զրօշը բերաւ կայսեր ոտքերուն քով նետեց: Արիւնաթա-
 թաւ էր Բօնմէրսի՝ զրօշը կորզելու միջոցին երեսին վրայ թուրի
 հարուած մը առած էր: Կայսրը՝ դո՛ ըլլալով՝ պուաց, Գնդապե-
 տուքեա՛ն, պարնուքեան աւսինան, Պասույ լիգեոնի շխանա՛նը
 կուսալ Բեգ: Բօնմէրսի պատասխանեց. Վեհափա՛ն սեր, շնորհա-
 կալ եմ այրի կնոջս համար: Մէկ ժամ ետքը Օնէնի հեղեղատին
 մէջ ինկած էր: Արդ ո՛վ էր այս ժօրժ Բօնմէրսին: Նոյն իսկ այն
 Լուարի աւազակն էր:

Ընթերցողը արդէն անոր Պատմութիւնը իմացաւ քիչ մը: Վա-
 թերլօյի պատերազմէն ետք Բօնմէրսի՝ ինչպէս գիտէ ընթերցողը՝
 Օնէնի խորունկ ճամբէն հանուելով կրցած էր բանակին գտնուած
 տեղը հասնիլ, և հիւանդանոցէ հիւանդանոց փոխադրուելով մինչև
 Լուարի զօրանիստ գիւղերը գացած էր:

Վերջնաստատութիւնը կէս թոշակ տանողներու կարգը դասած
 էր դայն, և Վէրնօն զրկած էր՝ ի՞նչ ընակելու, այսինքն հսկուե-
 լու համար: Լուի ԺԼ. Թագաւորը Հարիւր Օրերու միջոցին կա-
 տարուած ամէն բաները իբր չեղած սեպելով, անոր ոչ Լեժիօն
 Տ'Օնեօսի պաշտօնալաբուրութիւնը, ոչ գնդապետի աստիճանը և ոչ ալ
 պարտնութեան տիտղոսը ճանչած էր: Բայց Բօնմէրսի երրոր առիթ
 ունենար գրելու, Գնդապետ Պարոն Բօնմէրսի կը ասորագրէր: Միայն
 մէկ և հին կապոյտ թիկնոց մը ունէր, և Լեժիօն Տ'Օնեօսի պաշտօ-
 նաւորութեան վարդանշանը առանց դնելու դուրս չէր ելնե-
 րաւ: Տէրութեան փաստաբանը լուր զրկեց անոր թէ դատի պի-
 տի հրաւիրուի այն շքանշանը ապօրինաւորապէս կրելուն համար:
 Երբ պաշտօնական միջնորդի մը կողմէն այս լուրը հաղորդուեցաւ:
 Բօնմէրսի դառն ժպիտով մը պատասխանեց. Չգիտեմ թէ ա՛լ ես
 Ֆրանսերէն չեմ հասկնար, թէ դուք չգիտեք խօսիլ. բայց ստոյգ
 է թէ չեմ հասկնար ի՛նչ կ'ըսէք: — Յետոյ ութ օր շարունակ
 դուրս ելաւ իր վարդաձեւ շքանշանովը: Ոչ ոք համարձակեցաւ
 բան մը ըսելու անոր: Պատերազմի պաշտօնեան և գաւառին հրա-
 մանակալ զօրապետը երկու կամ երեք անգամ նամակ գրեցին այս

հասցէով. Առ Պ. Հրամանատար Բօնմէրսի: Ետ զրկեց նամակները առանց բանալու: Նոյն միջոցներուն նորօրէն ալ Սուրբ-Նեղինէի մէջ միեւնոյն կերպը ի գործ կը դնէր Հիւսարն Լօվի նպակներուն նկատմամբ որոնց հասցէն էր Առ զօրապետն Պօնաբարդ: Թող ներուր մեզ ըսել թէ ինչ որ էր իր կայսեր բերնին լորձունքը, վերջապէս նոյն լորձունքը գոյացած էր նաև Բօնմէրսիի բերնին մէջ:

Հռոմի մէջ ալ կարդազինեան կալանաւոր զինուորներ կային որոնք կը մերժէին բարեւել յիւամիտիւսը և որոնք Սննիսլալի հոգին ունէին քիչ մը:

Բօնմէրսի առտու մը կառավարութեան փաստաբանին հանդիպեցաւ Վէրնօնի փողոցի մը մէջ, քովը գնաց և ըսաւ.— Պարոն, ներելի՞ է ինձ երեսիս սպին կրել:

Իբր ձիաւորներու վաշախ հրամանատար միայն կէս-ամսական կ'առնէր, որ չնչին գումար մըն էր. սակէ ի զատ բան մը չուներ: Վէրնօնի մէջ ամենափոքր տուն մը վարձած էր: Հօն մի-նակ կ'ապրէր, և ինչպէս ապրիլն ալ արդէն ըսինք: Կայսրութեան ժամանակ պատերազմէ մը վերադարձած և նորէն պատերազմի երթալու միջոցին ժամանակ գտած էր ամուսնանալու օրհորդ Ժիլնօրմանի հետ: Մեր քաղքենին թէև ի ներքուստ սրամտած էր, բայց հաւանութիւն տուած էր այս ամուսնութեան, հառաչելով և ըսելով: Ամենէն երեւելի ընտանիքները կը բռնադատուին զիջանիլ այսպիսի ամուսնութեանց: Տիկին Բօնմէրսի որ պէտք է խոստովանիլ թէ զմայրելի, բարեկիրթ, հազուադիւս կին մըն էր և արժանի իր լծակցին, 1815ին մեռած էր, զաւակ մը թողլով: Այս զաւակը գնդապետին միայնութեան մէջ անոր ուրախութիւնը պիտի ըլլար անշուշտ. բայց մեծ հայրը տիրաբար պահանջած էր իր թողը, յայտնելով թէ ժառանգութենէ կը զրկէ զայն եթէ իրեն չյանձնուի: Հայրը զիջած էր՝ պզտիկին շահը մտածելով, և չկրնալով իր զաւակը սիրել՝ սկսած էր ծաղիկները սիրել:

Մանաւանդ թէ ա՛լ ամէն բանի հրաժեշտ տուած էր. ոչ կը խլրտէր և ոչ կը դաւադրէր: Իր միտքը կուտար թէ այն անմեղ գործերուն զոր կ'ընէր և թէ՛ այն մեծ գործերուն զոր ըրած էր:

Շահօքրամ մը յուսալով կամ Սուսերլիցը յիշելով կ'անցնէր իր ժամանակը:

Պ. Ժիլնօրման ամենեւին յարաբերութիւն չուներ իր փեսային հետ: «Աւազակ մը» կը սեպէր գնդապետը. այս ալ շլամիտ մը կը համարէր զայն: Պ. Ժիլնօրման գնդապետին վրայ բնաւ չէր խօսեր, և եթէ երբեմն խօսէր, անոր «պարոնութեան» հեգնալի ակսարկութիւններ ընելու համար կը խօսէր: Յատկապէս պայման դրուած էր որ Բօնմէրսի բնաւ չպիտի տեսնէ իր զաւակը, ոչ ալ պիտի խօսի հետը. եթէ այս պայմանին հակառակ կը վարուէր, զաւակը արտաքսուելով և ժառանգութենէ զրկուելով ետ պիտի յանձնուէր անոր: Ժիլնօրմանի ընտանիքը ժանտախտահար մը կը սեպէր Բօնմէրսին: Կ'ուզէր իրեն յարմար կերպով կրթել ժանուկը: Գնդապետը գուցէ սխալեցաւ այս պայմանը ընդունելով. բայց ստիպուեցաւ գլուխ ծռելու՝ կարծելով թէ լաւ կ'ընէ և միայն զինքը կը զոհէ:

Ժիլնօրմանի ժառանգութիւնը պզտիկ բան մըն էր. բայց անդրանիկ օրհորդ Ժիլնօրմանի ժառանգութիւնը մեծ էր: Այս մօրաքոյրը՝ որ աղջիկ մնացած էր՝ մօրը կողմէն մեծ հարստութիւն ունէր, և քրոջը տղան իր բնական ժառանգն էր: Տղան որ Մարիուս կ'անուանուէր, գիտէր թէ հայր մը ունի, բայց ուրիշ բան չէր գիտեր: Իր հօրը վրայ ոչ ոք բան մը կ'ըսէր անոր: Բայց այն ակումբին մէջ, ուր կ'երթար մեծ հօրը հետ, փախուքները, ակնարկութիւնները, ակնթարթները՝ ժամանակ անցնելով՝ կրցեր էին մինչև պզտիկին միտքը սպրդիլ, և Մարիուս վերջապէս բան մը հասկցազ էր և ոչ ունեակ կերպով մը և յամրաբար իր մաքին մէջ կը մղէին և կը թափանցէին այն գաղափարները ու կարծիքները զոր կրնայ ըսուիլ թէ իր ծծած օդին հետ կը շնչէր, կամաց կամաց սկսաւ ամօթ և սաստիկ վիշտ զգալ ամէն անգամ որ միտքը կը բերէր հայրը:

Մինչդեռ այսպէս կը մեծնար Մարիուս, գնդապետը երկու կամ երեք ամիսը անգամ մը կը փախէր Վէրնօնէն: Բարիզ կուգար՝ աքսորէն փախչող վաղեմի դատապարտիմը պէս, և Սէն-Սիլվէսի եկեղեցին երթալով կ'սպասէր մինչև այն ժամը, ուր մօրաքոյր Ժիլնօրման Մարիուսը պատարագին կը բերէր: Գնդապետը

սիւնի մը ետե կը պահուէր, առանց շարժելու, առանց չնչել հա-
մարձակելու, եւ ժիւնօրման մօրաքոյրին ետեւը դառնալու հաւա-
նականութենէն զողալով՝ իր զաւակին կը նայէր: Այս վերակիրը
կը վախնար այն պառաւ աղջիկէն:

Ահա այս առթիւ յարաբերութիւն հաստատած էր պարոն Մա-
պէօֆ արբային հետ որ վէրնօնի ժողովրդապետն էր:

Այս արժանապատիւ եկեղեցականը Սէն-Սիւլբիսի եկեղեցու-
նին եղբայրն էր: Եկեղեցականը նշմարած էր գնդապետին զմայու-
մով իր զաւակին նայիլը, այսին վրայի սպին և աչքերուն՝ արաս-
տուքի մեծ շիթը: Այս անձը, որ կատարելապէս մարդու մը կեր-
պարանքը ունէր և որ կնոջ մը պէս կուլար, եկեղեցականին ու-
շաղրութիւնը գրաւած էր: Եկեղեցականը այս պատճառաւ մոռցած
չէր անոր կերպարանքը: Անգամ մը եղբայրը տեսնելու համար
վէրնօն գացած ըլլալով, կամուրջին վրայ Բօնմէրսի գնդապետին
հանդիպեցաւ և ճանչցաւ Ս. Սիւլբիսի մարդը: Եկեղեցականը եզե-
լութիւնը հասկցուց ժողովրդապետին, եւ երկուքը միասին պատ-
րուակ մը գանձելով՝ այցելութիւն տուին գնդապետին: Այս այցե-
լութիւնն ուրիշ այցելութեանց տեղի տուաւ:

Գնդապետը ի սիզբան միշտ գոց բերան էր, բայց վերջապէս
բացուեցաւ անոնց, ժողովրդապետը եւ եկեղեցականը որ անոր
պատմութիւնը ամբողջապէս իմացան, եւ հասկցան թէ ինչպէս
Բօնմէրսի իր երանութիւնը կը զոհէր զաւակին ապագային համար: Այս
պատճառաւ ժողովրդապետը սկսաւ յարգանք պատուել գնդապետը.
ան ալ սկսաւ սիրով յարել ժողովրդապետին: Մանաւանդ թէ ծե-
րունի եկեղեցական մը և ծերունի զինուոր մը եթէ պատահաբար
անկեղծ և երկուքն ալ բարեսիրտ ըլլան՝ խիստ մեծ դիւրութեամբ
իրարու միտքը կը հասկնան և կը բարեկամանան: Մէկը վարի
հայրենիքին համար անձը նուիրած է, միւսն ալ վերի հայրենիքին
համար, ասկէ զատ տարբերութիւն չկայ երկուքին մէջ:

Մարիուս տարին երկու անգամ, այսինքն յունվար մէկին և
Սէն-Փօրթի ասինն օրը չնորհաւորութեան նամակ կը գրէր իր
հօրը, այս նամակները զոր իր մօրաքոյրը կը թելադրէր և ինք
կը աղէր, կարծես թէ նամակագրքէ մը օրինակուած էին Պ.

ժիւնօրման միայն այս նամակագրութեան թոյլտուութիւն կ'ընէր:
Հայրը գործալի պատասխաններ կը գրէր զօր Մարիուսի մ'ած
հայրը առանց կտրուելու կը գրպանէր:

Գ. Լ. ՈՒՆ Գ.

Կ Ը Հ Ա Ն Գ Չ Ի Ն

Մարիուս Բօնմէրսի ընկերական աշխարհի մէջ տիկինն թ... մ
տունը յաճախող անձերու ակումբէն ի զատ ոչ զօք և ոչ ինչ կը
ճանչնար: Այն էր միայն իր պատուհանը ուրկէ կրնար նայիլ աշ-
խարհի: Տխուր էր այս պատուհանը, որմէ Մարիուս աւելի ցուրտ
քան թէ ջերմութիւն, աւելի խաւար քան թէ լոյս կը սասանար:
Այս պատանին որ՝ երբ սկսաւ յաճախել այն մարդերու ակումբը՝
ուրախութիւն և լոյս էր, քիչ ժամանակի մէջ արամութիւն, և՛
որ աւելի ներձակ է այս հասակին՝ ծանրաբարոյութիւն մը առաւ:
Անխռով զարմանքով կը նայէր այն ամէն պատկառելի և տարօրի-
նակ անձերուն օրոնց մէջ կը գտնուէր ինք: Ամէն ինչ մէկտեղ
եկած էր անոր այս շուարումը աւելցնելու համար: Տիկինն թ... ի
սրահին մէջ խիստ պատկառելի ազնուական պառուսներ կային ու-
րոնք Մաթան, Նոյ, Լէվի կ'անուանուէին, այս անունները քիչ
մը տարբերութեամբ կ'արտաբերուէին, ինչպէս Գամպի անունը
Գամպիլ կ'արտասանուէր: Այս հինաւուրց գէմքերն ու աստուա-
ծաշնչային անունները պատանիին մտքին մէջ հին կտակարանին
հետ կը խառնուէին զոր գոց կը սովորէր: Պառաւները ամէնքն ալ
ժողովելով երբ գրեթէ մարած կրակի մը բոլորտիքը կը նստէին՝
հաղիւ հաղ լուսաւորուելով կանաչագոյն ծածկոցի տակ վառող
ճրագէ մը երբ Մարիուս այսպէս կը տեսնէր անոնց դժնէատե-

սիւ կիսադէմքը, ալեւոր կամ սպիտակ մազերը, ուրիշ ժամանակի մը յատուկ երկայն բօսանքերը որոնց սոսկալի գոյները միայն կ'որոշուէին. երբ մերթ ընդ մերթ և խիստ քիչ անգամ վեհ ու միանգամայն անողօք խօսքեր կ'ընէին այն պառաւանքները, Մարիուս անարեկ նայուածքով մը կը դիտէր զանոնք, կարծելով թէ նահապետահիներ և իողուհիներ, և չէ թէ կիներ, ուրուականներ և չէ թէ իրական անձեր կը տեսնէ:

Այս ուրուականներուն հետ կը խառնուէին բազմաթիւ եկեղեցականներ որոնք այս հին սրահին յաճախորդներն էին, և քանի մը ազնուատոհմ մարդիկ. Տը Սաս... մարգիզը, որ տիկին աը Պէրիի առաջին քարաուղարն էր. Տը Վալ... դերկոմօր, որ Շարլը Անրուա կեղծ ստորագրութեամբ միայնագ տաղեր կը հրատարակէր. Տը Պօֆ... իշխանը որ երիտասարդ հասակին մէջ ալեւոր գլուխ մը և աղւոր ու խելացի կին մը ունէր, կին մը որուն ծիրանագոյն թաւիչէ և մերկաձեւ բօսայէն և ասոր օսկիդէն ազրանքէն կը խրտչէր այս խաւարամած ակումբը. Տը Ս... Տէ... մարգիզը որ «համեմատական քաղաքավարութիւնը» ամենէն աւելի գիտցողն էր Ֆրանսայի մէջ: Տ'Ս.Մ... կոմսը, բարեսէր կզակ ունեցող պարզամիտ մը, որ Բօլւոր-Վիլլի ասպետ և թագաւորին դահլիճը ըսուող Լուվրի թանգարանին մոյթն էր. Պարոն Տը-Բօր-Տը-Վիլլ որ շիկադէմ և աւելի հինցած քանթէ ձերացած էր, կը պատմէր թէ 1793ին երբ տանըվեց տարեկան էր, իբր ապստամբ թիարանը նետուած և շղթայուած էր ութսունամեայ ձերի մը հետ որ Միքքօյի եպիսկոպոսն էր և որ անոր պէս տպրատամբ էր, քայց իբր եկեղեցական ապստամբ էր, մինչդեռ իւր իբր զինուոր: Թուլօնի թիարանը դրուած էին: Իրենց պաշտօնն էր գիշերը երթալ և կառավարանին վրայէն ժողովել ցորեկը կտրուած գլուխները և մարմինները. շալկելով կը տանէին այս արիւնաթաթաւ մարմինները, և իւրենց թիարարտի կարմիր կրկնոցին ետեւը շրջակին վրայ արիւնային կեղեւ մը ունէին որ առտուն չոր կ'ըլլար և գիշերը խոնաւ: Այսպիսի բիւր կսկծալի պատմութիւններ կը պատմուէին տիկին Թ...ի սրահը, ուր այնքան կ'անիծուէր Մարա որ վերջապէս կը ծափահարուէր Թրէս-Թայլեօնի համար: Միշտ կառավարութեան կողմը բռնող քանի մը

ազգային երեսփոխաններ ուրպ կը խաղային, ինչպէս են Պ. Թիւպօր տիւ Շալար, Պ. Տըմարզան Տը Կօմիգուր, և Պ. Գօրնէ-Տէն-դուր, որ երեւելի է իբր ազգային պատգամատունի աջակողման երեսփոխանները ծաղրող: Ֆէրէթի դատաւորը՝ իր կտրած վարտիքով և ու վախ սրունքներովը երբեմն այս սրահէն կ'անցնէր Պ. Տը Թայլէյրանի տունը երթալու ժամանակ: Զբօսանքի մասին պարոն Տարթուա կոմսին ընկերը եղած էր, եւ՝ Արիստոտէլին հակառակ որ Գամբասըի վրայ կ'ծկուած էր՝ Լա Կիմար անուն անուանի պարսէհին չորս թաթի վեայ քայել տուած և այսպէս իրիստիայի մը վրէժին դատաւորի մը շնորհիւ լուծուիլը ցուցուցած էր դարերու: Իսկ տիկին Թ...ի սրահին եկեղեցական յաճախորդներն էին Հալմա աբբան որու կ'ըսէր Պ. Լարօս իր Լա Ֆուսրի լրագրի խմբագրակիցը. Վա'Շ, քերես քանի մը անօրուները երբ բացառուքիւն սեպեմբ, միքէ ամեն մարդ յիսնամեայ չի: Լէթուրնէօր աբբան որ թագաւորին քարոզիչն էր, Ֆրէյսինու աբբան որ տակաւին ոչ կոմս, ոչ կպիսկոպոս, ոչ պաշտօնեայ, ոչ ատենակալ էր, և որ առանց կոճակի հին պատմուածան մը կը հագնէր, և Քէրավընան աբբան որ Սէն-ժէրմէն-Տէ-Բրէ եկեղեցիին աւագերէցն էր, նաև բարին նուիրակը որ այն ատեն գերապայծառ Մագգի Նիսիպի արքեպիսկոպոս էր, որ ետքը կարգինալ եղաւ, և որ նշանաւոր էր իր երկայն և խոճուն քիթովը. ուրիշ գերապայծառ մըն ալ կար որ էր Բալմիէրի աբբան, սա՛ եկեղեցական ընտանի առաջնորդ, սուրբ-աթոռին մասնակցող եօթը դպրապետներէն մէկը, իպէրեան հոյակապ մայր-եկեղեցիին կանոնիկոսը, և սուրբերու փաստաբանն էր. այս պաշտօնը եկեղեցականաց սրբաւորութեան խնդիրներուն կը յարաբերի և գրեթէ կը նշանակէ. Դիւանապետ Դրախտի պաշտօնատան. վերջապէս երկու ալ կարգինալ, որոնց մէկն էր Պ. Տը լա Լիւգէրն, և միւսը Պ. Տը Գլ... — Թ... Պ. Տը լա Լիւգէրնի կարգինալը գրողէտ մըն էր, և քանի մը տարիէն ետք Գօսսերվադիօն լրագրին մէջ յօդուածներ ստորագրեց Շաթօպրիանին հետ քով քովի. Պ. Տը Գլ... — Թ... Թուլ... ի արքեպիսկոպոս էր, և ստէպ Բարիզ կուզար օդափոխութեան համար և իր եղբորորդին Տը Թ... սեպուհին տունը կ'իջնէր. Տը Թ... սեպուհը ծովային գործոց և պատերազմի պաշ-

տօնեայ եղած է : Տը Գլ. . . — Թ. . . կարդինալը զուարթ ծերուկ մըն էր որու կարճ պատմութեանին տակէն կարմիր գուլպաները կ'երեւային . իր յատկութիւնն էր Հանրագիտարանը ատել և գնդախաղ խաղալ մոլեգնապէս, և այն միջոցներուն անոնք որ ամառը երեկոյնները Մ. . . փողոցէն կ'անցնէին ուր էր Տը Գլ. . . — Թ. . . Ի սպարանքը , կանգ կ'առնէին դունդերուն ընդհարումը և կարդինալին սուր ձայնը լսելու համար, որ Գարամպոլ ըրի, նեանակի՛ , աբբա , կը պօռար գերապայծառ Գօթրէին . Գօթրէ անոր ետեւէն Գօնգլավ կ'երթար և Գարիսթի եպիսկոպոս էր տիաղոսով , Տը Գլ. . . — Թի. . . կարդինալը տիկին Թ. . . Ի ակմբային սրահը մտած էր իր մտերիմ բարեկամ Պ . Տը Բօզըլօրի շնորհիւ որ Սանլիի վաղեմի եպիսկոպոս Ա. քատէմիի քառսուն անմահներէն մէկն էր . Պ . Տը Բօզըլօր իր բարձր հասակովը և Ա. քատէմիէն բնաւ չպակսելովը երեւելի էր . այն ժամանակները Ա. քատէմիի անդամները թանգարանին մէջ նիստ կ'ընէին , և հետաքրքիրները այս թանգարանին մօտակայ սրահին ապակիաւոր դուռնէն կրնային ամէն հինգշաբթի օրեր Սանլիի վաղեմի եպիսկոպոսին նայիլ ակնապիշ , որ սովորաբար ոտքի վրայ կանգուն կը կենար , որուն մազերուն վրայ փռի ցանուած էր , որուն գուլպաները մանիշագոյն էին , և որ կունակը դուռին կը դարձնէր , թերեւս իր փողակապը աւելի աղէկ ցուցնելու համար : Այս ամէն կրօնաւորները , որոնց մեծագոյն մասը պալատական ու միանգամայն եկեղեցական էր , տիկին Թ. . . Ի սրահին շուքը կ'աւելցնէին , սրահ մը որու իշխանական տեսքին շեշտերը կը սեպուէին Ֆրանսայի հինգ ատենակալներ , այսինքն Տը Վիպ . . . մարքիզը , Տը Թալ . . . մարքիզը , Տ'երպ . . . մարքիզը , Տամպ . . . Դերկոմսը և Տը Վալ Դուքսը : Այս Տը Վալ Դուքսը , — թէև Մօն . . . Ի իշխան , այսինքն օտար վեհապետ մը , — այնքան մեծ համարում ունէր Ֆրանսայի և անոր ատենակալներուն վրայ որ ամէն բան անոնց մէջէն կը տեսնէր : Կարդինալները Հոռմին Ֆանսայի ասեմակալներն են . լորսերը Ինկիլթիայից Ֆանսայի ասեմակալներն են . կ'ըսէր : Բայց այս աւատական աղուձրին , ինչպէս ըսինք արդէն , քաղքենի մը կը տիրէր , վասն զի ներկած դարուս մէջ պէտք է որ յեղափոխութիւնը ամէնուրեք ըլլայ : Տիրողն էր Պ . Ժիլնօրման :

Այս տիկին Թ. . . Ի սրահին մէջ կը դումարուէր անաբարիզեան անբիծ ընկերութեան հական և ազնուագոյն մասը : Հոչակաւոր անձերու , արքայական հուշակաւորներուն տնգամ գոց էր այս սրահին դուռը : Հոչակը միշտ անիշխանութիւն կը պարունակէ . Շաթօպրիան եթէ հոն մտնելու ըլլար , Բէր Տիւշէնի աղղումը պիտի ունենար : Սակայն կային քանի մը անձինք որոնք անոնց հետ միացած ըլլալով թոյլատուութեամբ կը մտնէին այս ուղղափառ ընկերութեան մէջ : Պէօկ . . . կոմսը այս աղուձրին մէջ կ'ընդունուէր՝ զգաստութեան դաս առնելու համար :

Մեր ժամանակի «ազնիւներու» աղուձրները այս աղուձրներուն չեն նմանիր ա՛լ : Հիմակուան Սէն-ժէրմէնի թաղը հերետոթիւն կը հօտի : Արդի արքայականները՝ ի ջատագովութիւն անոնց կ'ըսենք թէ ոամկավարներ են :

Տիկին Թ. . . Ի տունը ակմբողները երեւելիներ ըլլալով , ընտրելագոյն քաղաքավարութեան մը հետ ընտիր և սեգ ճաշակ ունէին : Այս աղուձրին սովորութեանց ներքելի էին ամէն տեսակ աղամայ նրբութիւնները որոնք բուն հին ընկերութեան բարձր կը կազմէին , բարք որ թաղուած այլ տակաւին կենդանի է : Այս սովորութեանց մէջ քանին այլանդակ կ'երեւային , մանաւանդ խօսքի մէջ : Հարեւանցի հմուտներ թերեւս գաւառական սովորութիւն կարծէին ինչ որ հնութիւն էր միայն : Զօրապետի կինը Տիկին Գօրապետի կ'անուանուէր : Տիկին գնդապետի բոլորովին անբարձածե՞ր չէր : Շնորհային տիկին Տըլէօն՝ անշուշտ ի յիշատակ Լօնկուիլ և Շըվրէօզ դքսուհիներու՝ իր իշխանակի տիաղոսէն աւելի վեր կը սեպէր Տիկին գնդապետի տիաղոսը : Տը Դրէզի մարքիզուհին նոյնպէս Տիկին գնդապետի կ'անուանէր :

Այս պղախի երեւելիները Թիւրքի պալատին մէջ թագաւորին հետ մտերմաբար խօսելու առթիւ՝ փոխանակ ձեր վեհափառութիւնը ըսելու , երրորդ դէմքով միշտ բազաւորը ըսելու քաղաքավարական նրբութիւնը հնարեցին , վասն զի «յափշտակիչը» (նաբօլէօն) աղտոտած էր Ձեր վեհափառութիւն խօսքը :

Այս աղուձրին մարդերը իրերը և մարդիկը կը դատէին : Դարս կը ծաղրէին , հետեւաբար հարկ չունէին հասկնալու անոր ոգին . ամենքն ալ իրարու զարմանք կուտային . մէկը միւսին կը հաղոր-

դէր սրբան լոյս որ ունէր. էրիմէսիտ Մոթիւտաղէմէն ուսում կ'առնէր. կոյրը խուլէն տեղեկութիւն կ'ստանար: Անվաւեր կը սեպուէր այն ժամանակը որ քաղնուականներուն Կօպլէնց գաղթելէն ի վեր անցած էր: Ինչպէս Լուի ԺԼ. առանց իշխած ըլլալու՝ Աստուծոյ շնորհիւն իր թագաւորութեան քսանընթացերորդ տարին հասած էր, նոյնպէս և վտարանդիները ըստ իրուանց՝ իրենց չափահասութեան քսանընթացերորդ տարին նոր մտած ըլլալ կը կարծէին:

Ամէն բան ներդաշնակութիւն ունէր. չկար բան մը որ շատ ապրէր. խօսքը հազիւ թէ շունչ մըն էր. լրագիրը՝ որ սրահի ահուժներու հետ համամիտ էր, կարծես թէ պապիրոս մըն էր: Երիտասարդներ կային, շայց սակաւ ինչ մտած էին: Նախասենեակը կեցող սպասաւորներուն համագգեստները ծերի հովազգեստներ էին: Բոլորովին անցելոյն վերաբերող այս անձերու ծառայութիւն ընողներն ալ իրենց օրընդ պէս անցելոյն դաւաններ էին գլխավին: Ասոնց ամենքն ալ երկար ժամանակէ ի վեր ապրողի, և դերեզմանին հակառակ յամառողի կերպարանք ունէին: Պահպանել, Պահպանում, Պահպանողական, գրեթէ այս էր անոնց բոլոր բառարանը. խնդիրը լաւ հոտ ունենալուն վրայ էր: Իրօք այս պատկառելի ակումբներուն կարծիքները հոտաւէտ խոնկեր ունէին, և իրենց տեսիլքները վիթխիւր ըսուած տունկին հօտը կը բուրէին: Մօմիայի կը նմանէին անոնք: Տէրերը զմասեալ, օգտասաւորներն ալ յարգապատ էին:

Արժանապատիւ պառաւ մարքիզուհի մը որ վտարանդի էր և անանկ՝ թէ և ա'լ միայն աղախին մը ունէր, սակայն տակաւին՝ ծառաներս, կ'ըսէր:

Տիկին Թ...ի սրահին մէջ ակմրողները ինչ կ'ընէին: Անդրային էին: Անդրային ըլլալ. այս խօսքը ա'լ այսօր նշանակութիւն չունի, թէ և դուքէ աներեւոյթ եղած չէ ինչ որ կը նշանակէ այն: Բացատրենք այս խօսքը:

Անդրային ըլլալը անդին երթալ կը նշանակէ. անդրային ըլլալն է յանուն գահին՝ իշխանութեան գաւազանին, և յանուն խորանին՝ քահանայապետական խոյրին վրայ յարձակիլ, տարուած իրը թշնամանել, տանող համալուծ ձիերուն վրայ խուժել, հերե-

տիկաներու կիզումին տատիճանին նկատմամբ հրակոյտը խծածել. կուռքը յանդիմանել՝ նուազ կուսպաշտութեանը համար. ծայրայեղապէս յարգելով նախատել, բարին վրայ նուազ բարութիւն, արքային վրայ նուազ արքայութիւն, և խաւարին մէջ ա'լ շատ լոյս նշմարել. յանուն սպիտակութեան սպիտակ կիճէն, ձիւնէն, կամ մապէն և չուշանէն դժգոհ ըլլալ, իրերուն պաշտպան ըլլալ՝ պաշտպանութիւնը մինչև թշնամութիւն տանելով, կողմնակից ըլլալ՝ կողմնակցութիւնը մինչև հակառակորդութիւն տանելով:

Անդրային ոգին մասնաւորապէս վերահաստատութեան առաջին կերպարանքը կը յատկանիչէ:

Չկայ պատմութեան մէջ բան մը որ 1814ին սկսող և 1820ին վերջացող վեցամեայ միջոցին նմանի, միջոց մը որու վերջը Պ. Տը Վիլէլ. որ աշակողմին փորձառու մարդն էր, պաշտօնէութեան կը հասնի: Այս վեց տարիները տարօրինակ միջոց մը կաղմեցին, աղմկայի և միանգամայն սգալի, գուարթ ու միանգամայն փառք. կարծես արշալուսային ճառագայթներէ լուսաւոր ու միանգամայն մեծ՝ աղէտներու խաւարով սքողուած, աղէտներ որոնցմով տալու կաւին լի էր հորիզոնը և որոնք յամրաբար անցելոյն անդունդը կը սուզէին: Այն միջոցին, այն լոյսին և այն մութին մէջ պզտիկ մարդերու ամբողջ ընկերութիւն մը ապրեցաւ. նոր ու հին, ծաղրածու և արտում, նորատի և ծեր մարդերու ընկերութիւն, որ արթնցողի պէս աչքը կը չփէր. չկայ բան մը որ գարթումի կը նմանի որքան կը նմանի վերադարձը. մարդեր որոնք Ֆրանսայի կը նայէին զուարթօրէն և որոնց Ֆրանսան հեզնապէս կը նայէր. մեղամաղձային, ծեր և բարեմիտ մարդիկներ որոնք ամենուրեք կը վխտային վերադարձողներ և ճիւղողներ, «ժամանակաւ» ամեն բանէ շուարողներ, արի և աղնիւ աղնուականներ որոնք կը ժպտէին և միանգամայն կուլային՝ ըստ որում Ֆրանսայի մէջ էին, կը հրճուէին իրենց հայրենիքը նորէն տեսնելով՝ և կը յուսահատէին ա'լ միադեմութիւնը չգտնելով. խաշակութեան աղնուականներ որոնք կայսրութեան այսինքն ռազմային աղնուականները կ'անարգէին. պատմական տոմար որոնք ա'լ պատմութիւնը ըմբռնելու կարողութիւն չունէին. Շարլըմանի մարտիկներուն թուներ, որոնք Նաբօլէոնի գինուորները կ'արհամարհէին:

Ինչպէս ըսինք քիչ մը առաջ, սուբերն իրարու վրայ նախատինք
 կը թափէին. Յօնթընոյի պատերազմին սուրը ծաղրելի և ժանդա-
 հար էր, Մարէնկոյի սուրն ալ սոսկալի էր. մեծ դանակ մ'էր մի-
 այն: Հին ժամանակը չէր ճանչնար նորը: Ա'լ մարդիկ չէին զգար
 ինչ որ վսեմ, և ոչ ալ ինչ որ ծիծաղելի էր: Գտնուեցաւ այնպիսի
 մարդ մը որ Սգարէն անուանեց Պօնաբարդը: Այս մարդկային ըն-
 կերութիւնը մեռած է ա'լ: Հիմակ անկէ մնացած բան մը չկայ:
 Երբ պատահաբար այն աշխարհի մարդերէն մէկ քանիին կերպա-
 բանքը կ'առնենք և կը ջանանք միաքով կենդանացնել, անդրա-
 ջըրհեղեղեան մարդերու պէս տարօրինակ կ'երևան մեզ: Իրօք այն
 մարդերն ալ երկու յեղաշրջումներու տակ սուզելով աներևոյթ ե-
 դան: Ո՛հ, ի՞նչ կոնակներ են գաղափարները. ի՞նչպէս շուտով կը
 ծածկեն ինչ որ պաշտօն ունին ջնջելու և թաղելու, ի՞նչպիսի ա-
 բազուկեամբ ահարկու անդունդներ կը բանան:

Այս էր ահա այն հեռուոր և անարատ ժամանակներու ակումբ-
 ներուն նկարագիրը, ուր Պ. Մարթէնկիլ վոլթերէն աւելի խելք
 ունէր:

Այն ակումբերը իրենց յատուկ դրականութիւն մը և քաղաքա-
 կանութիւն մը ունէին: Ֆիէվէին կը հաւատային: Պ. Օփիէ օրէնք
 մըն էր որու կը հնազանդէին: Պ. Գօլնէի գիրքերը կը մէկնէին. Պ.
 Գօլնէ հրատարակիչ էր և Մալագէ քարտիկն վրայ կը պակ մը ու-
 նէր ուր հինուփուտ գիրքեր կը վաճառէր: Բոլորովին մարդակեր
 ճիւղ մը կը սեպէին նաբօլէոնը: Ետքէն արքայական բանակնե-
 բուն ընդհանուր տեղակալ Պ. Տը Պօնաբարդէ մարքիզին պատմու-
 թեան մէջ յիշուիլը դարուս ոգիին զիջում մը սեպուեցաւ:

Այս ակումբներուն անարատութիւնը շատ չտեսց: 1818էն
 քանի մը վարդապետականներ սկսան երևիլ անոնց մէջ. տաղնա-
 պիլի՛ գանաղանութիւն: Ասոնց կերպն էր թագաւորութեան
 կողմնակից ըլլալ և ինքզինքնին արդարացնել: Ուր որ անդրային-
 ները խիստ սէգ էին, վարդապետականները սակաւ ինչ ամօթա-
 հար կ'երևային: Ասոնք ուշիմ էին. լուի գիտէին. ասոնց քա-
 ղաքական վարդապետութիւնը մեծ մեծ խօսքերով օծուած էր
 վայելչապէս. վարդապետականները իրենց նպատակին պիտի հաս-
 նէին: Սպիտակ փողկապներ և կոճկուած թիկնոցներ կը գործա-

ծէին ծայրայեղապէս, և այս հագուստի ծայրայեղութիւնը ապար-
 դիւն չէր մնար: Վարդապետականներու կուսակցութեան յանցան-
 քը կամ դժբաղդութիւնն եղաւ ծեր երիտասարդները կաղմելը:
 Վարդապետականները խոնձի դիրք կ'առնէին: Բացարձակ և
 ծայրայեղ սկզբանց վրայ չափաւոր իշխանութիւն մը պատուա-
 տել կ'երազէին, Բանդողական ազատասիրութեան դէմ պահպա-
 նողական ազատասիրութիւնը կը պաշտպանէին, և երբեմն մեծ
 հանճարամտութեամբ կը պաշտպանէին: Անոնք կ'ըսէին. «Ներքնք
 արքայականութեան. շատ ծառայութիւններ ըրաւ ան. աւան-
 դութիւնը, կրօնքը, հաւատքը, պատկառանքը վերահաստատեց՝
 հաւատարիմ, արի, ասպետական, սիրող և անձնուէր է: Միա-
 պետութեան դարաւոր վսեմութիւնները ահա ազգին նորանոր
 վսեմութեանց հետ խառնեց, թէև ակամայ: Արքայականք յե-
 ղաշրջումը, կայսրութիւնը, փառքը, ազատութիւնը, նորածի-
 դաղափարները, նորաբոյս սերունդները և դարուս ոգին չհասկը-
 նալու յանցանքը ունին. բայց անոնց մեզի դէմ ըրած այս անի-
 բաւութեան փոխարէն մի՞թէ մենք ալ երբեմն անոնց դէմ անի-
 բաւութիւն չենք ըներ: Յեղափոխութիւնը, որուն ժառանգներն
 ենք մենք, կը պարտաւորի հասկնալ ամէն բան: Արքայականու-
 թեան դէմ կռուիլը ազատասիրութեան հակառակ վարուիլ է: Ի՞նչ
 անիրաւութիւն, և ինչ կուրութիւն: Յեղափոխական Յրանսան
 չի բարձր պատմական Յրանսան, այսինքն իր մայրը, ինքզինքը:
 Սեպտեմբրի հինգէն ետք միապետութեան ազնուականներու նը-
 կատմամբ ինչ ընթացք որ բռնուեցաւ, նոյն ընթացքը բռնուեցաւ
 նաեւ կայսրութեան ազնուականներու նկատմամբ յուլիսի ութնէն
 ետք: Արքայականները անիրաւութիւն ըրին արծիւին, մենք ալ
 նոյն անիրաւութիւնը ցուցուցինք չուչանագրոյմին: Միթէ պէ՞տք
 է տարագրելու բան մը ունենալ միշտ: Լուի Ժ. Ի թագին ոսկե-
 ջուրը սրբելը, Հանրի Դ. ին զինանշանը քերթելը մի՞թէ մեծ օգուտ
 մը ունի: Մենք կը ծաղրենք Պ. Տը Վօպլանը որ իէնայի կամուր-
 ջին վրայի Ն. տառերը կը ջնջէր(*), ի՞նչ կ'ընէր ան: — Ինչ որ մենք
 կ'ընենք: Ինչպէս Պուվին, նոյնպէս և Մարէնկօ մերն է: Շուշա-

(*) Նաբօլէոն անուան սկզբնասառը:

նադրույժը, ինչպէս նաև ն, մեր սեպհականութիւնն է : Մեր ժառանգութիւնն է : Ինչ հարկ կայ նուազեցնել այս ժառանգութիւնը : Պէտք է ուրանալ հայրենիքը ոչ անցեալին և ոչ ներկային մէջ : Ինչո՞ւ չսիրենք համայն պատմութիւնը : Ինչո՞ւ չսիրենք համայն Ֆրանսան :

Վարդապետականները ա՛նա այսպէս կը քննադատէին և կը պաշտպանէին արքայականները, որոնք կը դժգոհէին՝ քննադատուելէ և կը կատաղէին վասն զի կը պաշտպանուէին .

Անդրայինները արքայականութեան առաջին ժամանակը նշանակեցին. վարդապետականները երկրորդ ժամանակը յատկանիշեցին : Կրօնաութեան յաջորդեց վարպետութիւնը : Հոս վերջ կուտանք մեր ծրագրին :

Գիրքիս հեղինակը պատմութեանս շարունակութեան մէջ ժամանակակից պատմութեան այս հետաքրքրական ժամանակը գտաւ իր ճամբուն վրայ, և անկէ անցնելու միջոցին պարտաւորեցաւ անգամ մը դիտել և դժագրել այն ընկերութեան տարօրինակ ծրագիրներէն մէկ քանին, ընկերութեան մը որ այսօր անձանօթ է : Բայց արագօրէն և առանց դառն կամ հեգնալի դաղափար մը ունենալու կը կատարէ այս պարտաւորութիւնը : Հեղինակը այն անցելոյն կը յարի յիշատակներով, յիշատակնս՛ր որոնք գորովալի և յարգի են, վասն զի իր մօրը կը մօտենան : Մանաւանդ կը խոստովանինք թէ այն պզտիկ ընկերութիւնն ալ իր մեծութիւնը ունէր : Կրնանք անոր վրայ ժպտիլ, բայց չենք կրնար արհամարհել, ոչ ալ ատել : Ուրիշ ժամանակի Ֆրանսան էր այն :

Մարիուս Բօնմէրսի այս կամ այն կերպով ուսում առաւ ամէն պատանիներու պէս : Երբ մօրաքոյրին ձեռքէն աղատեցաւ, Պ. Ժիլնորման դասական ամենայնոակ անմեղութեան վարժապետ արժանապատիւ մարդու մը յանձնեց Մարիուսը, որպէս զի կրթութիւն առնէ : Այս նորածիլ սիրտը՝ որ կը փթթէր՝ կեղծ համետուհիի մը ձեռքէն սամարդի իմաստակի մը ձեռքը անցաւ : Մարիուս վարժարանի ուսումները աւարտելէն ետք իրաւագիտութեան դպրոցը մտաւ : Արքայական, մոլեռանդ և խտտաբարոյ էր : Քիչ կը սիրէր իր մեծ հայրը, որուն զուարճութիւնն ու լրբութիւնը ծանր կուգային իրեն, իսկ իր հօրը նկատմամբ տխուր էր :

Բայց եռանդոտ և ցուրտ ազնիւ, վեհանձն, սէգ, երկիւղած, վառվռուն . տմարդի ըլլալու չափ պարկեշտ, վայրենի ըլլալու չափ անարատ տղայ մըն էր ան :

Պ. Լ. ՈՒՆԻՍ

Ա Ի Ա Չ Ա Կ Ի Ն Վ Ա Խ Ճ Ա Ն Ը

Մարիուս իր դասական ուսումները աւարտած միջոցին Պ. Ժիլնորման ալ ընկերական յարաբերութիւնները դադարեցուց : Մնաս բարեաւ ըսաւ Մէն-Ժէրմէն արուարձանին և տիկին Թ...ի օրահին, և Մարէի թաղը քաշուելով իր սուռնը բնակեցաւ որ Ֆիյլ-տիւ-Գալվէրի գոհնին մէջն էր : Այս տունին մէջ ունեցած ծառաներն ինչ . . . անոնիգօլթ անուն սենեակի սպասուհին որ Մանեօնին յաջորդած էր, և այն ոգեսպառ և թասող Պասզը որու վրայ արգէն խօսեցա :

Մարիուս ՅՅՆին տասնըօթը տարու էր : Իրիկուն մը երբ տունը դարձաւ, տեսաւ որ մեծ հօրը ձեռքը նամակ մը կար :

— Մարիուս, ըսաւ Պ. Ժիլնորման, վաղը վէրնօն պիտի երթաս :

— Ինչո՞ւ, հարցուց Մարիուս :
— Հայրդ տեսնելու համար :

Մարիուսի վրայ դող մը եկաւ : Ամէն բան անցած էր միտքէն, բայց բնաւ միտքէն չէր անցներ թէ որ մը հարկ պիտի ըլլար իր հայրը տեսնել : Մարիուսի համար ասկէ աւելի անակնկալ, աւելի զարմանալի և՛ փութանք ըսելու՝ աւելի տհաճոյ բան մը չէր կրնար

ըլլալ : Հեռաւորութիւնը մերձաւորութեան կը բռնադատուէր :
Հայրը տեսնելու պարտքը չէ թէ կսկիծ մըն էր, այլ բռնի յոգ-
նութիւն մը :

Մարիուս՝ քաղաքական հակակրօթեան պատճառներէն ի՛ զաա՛
համոզուած էր նաեւ թէ չէր սիրեր զինքը իր հայրը, սուսնրա-
ձիգը, ինչպէս կ'ըսէր Պ. Ժիլնօրման իր հեզութեան օրերը :
Յայտնի էր թէ հայրը չէր սիրեր զաւակը, վասն զի լքած էր, ու-
րիշներու ձեռքը թողած էր զայն : Մարիուս չէր սիրեր իր հայրը,
վասն զի չէր զգար թէ կը սիրուի անկէ : Ամենեւին չեմ զարմա-
նար, կ'ըսէր իւրովի :

Այնքան շուտեցաւ որ Պ. Ժիլնօրմանին բան մը չհարցուց .
Մեծ հայրը կրկնեց .— Կ'երեւայ թէ հիւանդ է : Բեզի կ'ուզէ : Պահ
մը լռելէն ետք, շարունակեց :

— Վաղը առտու մեկնէ՛ : Կարծեմ թէ Ֆօնթէնի բակը կառք մը
կայ որ ժամը վեցին կը մեկնի և իրիկունը կը հասնի : Կ'ըսէ հայրդ
թէ ստիպողական է երթալը :

Յետոյ ճմլեց նամակը և գրպանը դրաւ :

Մարիուս կրնար այն իրիկուն մեկնիլ և հետեւեալ օրը առ-
տուն հօրը քով գտնուիլ : Այն ժամանակները Պուլօյի փողոցը ու-
ղեկառք մը կար որ գիշերով Րուան կ'երթար և Վէրնօնէն կ'անց-
նէր : Ոչ Պ. Ժիլնօրման, ոչ ալ Մարիուս կամք ըրին տեղեկանա-
լու :

Հետեւեալ օրը իրիկուն Մարիուս Վէրնօն հասաւ : Ճրագները
կ'սկսէին վառիլ : Հարցուց մարդու մը թէ ո՛ւր էր Պ. Բօնմէրսիի
տունը : Վասնզի Մարիուս միտքովը Վերանաստատութեան հետ հա-
մակարծիք էր, և անոր պէս ինքն ալ չէր ձանձնար իր հօրը ոչ
պարտութիւնը և ոչ գնդապետութիւնը :

Մարդը ցուցուց տունը : Մարիուս դուռը զարկաւ, կին մը
եկաւ բացաւ՝ ձեռքը պզտիկ ճրագ մը բռնած :

— Պ. Բօնմէրսիին տունը ա՛յս է :

Կինը անշարժ կեցաւ :

— Հո՞ս է ինք հարցուց Մարիուս :

Կինը գլուխը շարժեց՝ այո՛ւրսելու միտքով :

— Կրնա՞մ տեսնուիլ հետը :

Կինը բացասական նշան մը ըրաւ :

— Բայց իր տղան եմ ես, կրկնեց Մարիուս : Ինձ կ'օպառէ

ան :

— Ա՛լ չսպասեր, ըսաւ կինը :

Այն առեւն նշմարեց որ կինը կուլար :

Կինը մատովը ստորին սրահի մը դուռը՝ ցուցուց : Մարիուս
ներս մտաւ :

Այս սրահին մէջ զոր բուխերիկին վրայ դրուած ճարպի ճրագ
մը կը լուսաւորէր, երեք մարդ կար. մէկը սօքի վրայ էր, միւսը
ծուռը դրած, և մէկն ալ գետինն էր շաղկիով և երկնցած պառ-
էր տախտակամածին վրայ : Գետինը երկնցողը գնդապետն էր :

Միւս երկուքը բժիշկ մը և քահանայ մըն էր որ աղօթք կ'ը-
նէր :

Գնդապետը երեք օրէ ի վեր ուղեղի տեսնով պառկած էր :
Հիւանդութիւնը սկսած ժամանակ յոռի նախազգացում՝ մը ունենա-
լով՝ նամակ գրած էր Պ. Ժիլնօրմանին դաւակը ուզելու համար
Հիւանդութիւնը ծանրացած էր : Մարիուսի Վէրնօն հասած իրի-
կուն գնդապետը բանդագուշած էր. առանց սպասուելիին խօսքը
մտիկ ընելու անկողնէն ելած էր, պօռալով :— Տղաս չեկաւ դեռ .
ես երթամ ուրեմն զինք տեսնելու :— Յետոյ իր սենեակէն ելած
նախասենեակին տախտակամածին վրայ ինկած և հոն մնած էր :

Բժիշկը եւ ժողովրդապետը կանչուեր էին : Բժիշկը շատ ուշ
եկած էր, ժողովրդապետը շատ ուշ եկած էր. զաւակը նոյնպէս
շատ ուշ հասած էր :

Ճրագին աղօս լոյսովը գետինը երկնցած դալկադէմ գնդա-
պետին այտին վրայ մեծկակ կաթիլ մը արցունք կ'երեւար որ ա-
նոր մնած աչքէն հոսած էր : Աչքը մարած էր, բայց արտօսը
չօրցած չէր : Այս արցունքը իր զաւակին յապաղումն էր :

Մարիուս այս մարդուն նայեցաւ զոր առաջին և վերջին ան-
գամ կը տեսնէր, դիտեց անոր պատկառելի և առնական դէմքը,
բայց աչքերը որոնք չէին նայեր, սպիտակ մաղերը և շղպալինդ
անդամները : Այս անդամներուն վրայ տեղ տեղ թլաագոյն գիծեր
կը նշմարուէին որոնք սուրի նշաններ էին, և տեսակ մը կարծիք
աստղեր որոնք գնդակներու ծակեր էին : Դիտեց այն անազին
սպին, որ այս դէմքին վրայ դիւցաղնութիւն կը դրոշմէր, դէմք
մը ուր Աստուած բարութեան դրոշմը զարկած էր : Մտածեց թէ

այս մարդը իր հայրն էր, և թէ մեռած է այն, բայց անգգայ մնաց:

Զգացած տրամութիւնը այն տրամութիւնն էր զոր պիտի զգար ուրիշ որ և է մարդու մը առջև եթէ զայն մեռած և գեւտինը փռուած տեսնէր:

Այս սենեակին մէջ սուգը, կոկծալի սուգ մը կը տիրէր: Սպասուհին անկիւն մը քաշուած կուլար հեծկլտուժով, ժողովրդապետը կ'աղօթէր, միանգամայն իր հեծկլտալը կը լսուէր, բժիշկը աչքերը կը սրբէր. դիակը անգամ կուլար:

Այս բժիշկը, քահանան և կինը մէկ կողմէ կսկծանօք կը ցաւէին, միւս կողմէ Մարիուսի կը նայէին անմոռնչ. Մարիուսն էր օտարականը: Մարիուս որ խիստ քիչ յուզուած էր, ամէնալ և իր դիրքէն շփոթիլ զգաց. գլխարկը ձեռքը ըլլալով թողուց որ ինչայ կարծել տալու համար թէ վիշտը ոյժ չէր թողուր իրեն որ կարենայ բռնել զայն:

Միանգամայն խղճի տագնապ մը կ'զգար, և ինքզինքը կ'անարգէր այսպէս վարուելուն համար: Միթէ ի՞րն էր յարցանքը: Սէր չունէր իր հօրը վրայ. ի՞նչ կրնար ընել:

Գնդապետը բան մը չէր թողած: Կահ կարասին ծախուեցաւ, և ստակովը հաղիւ հաղ թաղումին ծախքը վճարուեցաւ: Սպասուհին թուղթի կտոր մը գտաւ և Մարիուսին յանձնեց: Այս թուղթին վրայ հետեւեալ տողերը կային զոր գնդապետը իր ձեռքով գրած էր.

«—Չաւակիս համար.— Կայսրը Պարօնութեան ախտոս տուաւ ինձ Վաթէրլոյի պատերազմին դաշտին վրայ: Քանի որ վերահաս տատութիւնը չ'ուզեր ձանձնալ իմ այս ախտոսը զոր արիւնս թափելով առած եմ, զաւակս պիտի առնէ և կրէ զայն: Աւելորդ է ըսել թէ ան կը պարտաւորի այս ախտոսին արժանի վարմունք ունենալ:

Գնդապետը թուղթին ետեւը կ'աւելցնէր.
«Այս Վաթէրլոյի պատերազմին մէջ յիսնապետ մը կեանքս ազատած է: Յիսնապետին անունն է Թենարաիէ: Վերջին ժամանակներս կարծեմ թէ Բարիզի շրջակայ զիւղերէն մէկուն մէջ, Շէլի կամ Մօնֆերմէյի մէջ պանդոկ մը կը բանեցնէր: Զաւակս

եթէ հանդիպելու ըլլայ այս Թենարաիէին, թող ընէ անոր այն ամէն բարիքը զոր կարող է ընելու:»

Մարիուս այս թուղթը առաւ և պահեց չէ թէ հաւատարիմ ըլլալուն, այլ զգալուն համար մահուան այն անորոշ պատկառանքը որ միշտ կը գրաւէ մարդու սիրտը:

Գնդապետէն բան մը չմնաց: Պ. Ժիլնօրման հնավաճառի մը ծախեց անոր սուրը և համազգեստը: Դրացիները պարտէզը թալլեցին, և հաղուագիւս ծաղիկները կողոպտեցին: Միւս տունկերը մորենի և մացառ դարձան, և չորցան:

Մարիուս միայն քառսունըութը ժամ մնացած էր Վէրնօն: Ղուճէն ետք Բարիզ վերադարձած, և նորէն իր իրաւագիտութեան դասերը ուսանիլ սկսած էր, ա՛լ միտքը անգամ չբերելով իր հայրը, իբր թէ էութիւն ունեցած չըլլար ան:

Գնդապետը երկու օրուան մէջ թաղուած և երեք օրուան մէջ մոռցուած էր:

Մարիուս գլխարկին վրայ ունի շղարշ մը գրաւ, և անա ամէն ինչ եզաւ լմնցաւ:

Գ. Լ. ՈՒՒԽ Ե.

ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԸՂԱԼՈՒ ԶԱՄԱՐ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԵՐԹԱԼՈՒՆ Օ Գ Տ Ա Կ Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Մարիուս իր մանկութեան կրօնական սովորութիւնները պահած էր: Կիրակի օր մը պատարագ տեսնելու համար Սէն Սիւրբիս եկեղեցին գացած և մտած էր ձիշդ Աստուածածնի այն մատուռը

ուր կուգար իր մօրաքոյրին հետ մանկութեանը ժամանակ : Այն օրը սովորականէն աւելի թարթափուն և մտախոհ կացութեան մէջ ըլլալով, սիւնի մը ետեւը կեցած և անուշադրութեամբ ծըն-
րադրած էր Իւթրէչի թաւապատ աթոռի մը վրայ որուն ետեւը դրուած էր Պ, ՄապիօՅ, եկեղեցական : Պատարագը հազիւ սկսած էր, և ահա ծեր մը եկաւ և Մարիուսին ըսաւ .

— Պարոն, իմս է այդ տեղը :

Մարիուս աճապարանքով մէկ կողմ քաշուեցաւ, և ծերը իր աթոռը առաւ :

Երբ պատարագը լմնցաւ, Մարիուս քանի մը քայլ անդին կը կենար և կը խորհէր. ծերը նորէն մօտեցաւ և ըսաւ .

— Ներողութիւն կը խնդրեմ ձեզմէ, պարոն, քիչ մը առաջ ձեզ անհանդատութիւն տալու և հիմակ իսկ նորէն անհանդատութիւն պատճառելու համար. բայց անշուշտ նեղացած էք ինձի դէմ, ուստի պէտք է որ բացատրութիւն տամ :

— Անօգուտ է բացատրութիւն տալը, պարոն, ըսաւ Մարիուս :

— Այո՛, պէտք է որ տամ, կրկնեց ծերունին. չեմ ուզեր որ դէշ կարծիք ունենաք իմ վրայ : Այն տեղը սիրելի է ինձ : Կը կարծեմ թէ հոն պատարագը լաւագոյն կ'երեւայ ինձ : Հիմայ պիտի ըսեմ թէ ինչո՞ւ համար : Խեղճ և բարեսիրտ հայր մը որ ընտանեկան կարգադրութեանց համար արգիլուած էր տեսնելու իր զաւակը, ամէն երկու կամ երեք ամիսը անդամ մը կանոնաւորապէս կուգար այնտեղ կը կենար իր զաւակը տեսնելու համար, վասնզի ուրիշ առիթ և ուրիշ միջոց չունէր զայն տեսնելու. տասը տարի այսպէս անոր հոն գալ և կենալը տեսած եմ : Հոն կուգար ճիշդ այն ժամուն յորում իր զաւակը եկեղեցի կը բերուէր : Պատիկը ամենեւին չէր գիտեր թէ հոն էր հայրը : Անմեղը թերեւս և ոչ իսկ հայր մը ունենալը գիտէր : Հայրը սիւնի մը ետեւը կը կենար որպէս զի չտեսնուի : Զաւակին կը նայէ՞ր ու կուլար : Այս խեղճ մարդը կը պաշտէր իր պզտիկը : Ես տեսայ այս բանը : Այնտեղը կարծես նուիրական տեղ մը եղաւ ինձի համար, և սովորութիւն ըրած եմ հոն կենալու : պատարագը մօտիկ ընելու համար : Ընտրելի է ինձ հոն նստիլ քան թէ դասի նստարանին : վրայ ուր ըրր եկեղեցական

իրաւունք ունիմ նստելու : Փոքր ինչ ճանչցայ, իսկ այն աննստեմարդը : Աներ մը, հարուստ քննի մը, ազգականներ և ուրիշ չգիտեմ ինչեր ունէր, որոնք կ'սպառնային զաւակը ժառանգութենէ զրկել, եթէ ան, այսինքն հայրը տեսնելու ըլլար զաւակը : Խեղճ մարդը զոնուած էր, որպէս զի իր զաւակը օր մը հարուստ և երջանիկ ըլլայ : Այն ազգականները քաղաքական կարծիքի պատճառաւ զաւակը հօրմէն գտած էին : Անշուշտ կը հաւանիմ քաղաքական կարծիքներու, բայց կան այնպիսի անձինք որոնք կանդ սոսնիկ չգիտեն : Տէր իմ Աստուած, մարդ մը վաթէրլօյի մէջ պատերազմած ըլլալով հրէշ մը չըլլար . այսպիսի պատճառի մը համար զաւակը հօրմէն չգատուիր : Պօնաբարդի գնդապետներէն մէկն էլ ան : Կարծեմ թէ մեռած է : Վէրնօն կը բնակէր ուր եղբայրս ժողովրդապետ է, և անունը Բօնմարիի կամ Մօնրէրսիի պէս բան մըն էր . . . : Իրաւ է որ աղէկ սուր գործածել գիտէր :

- Բօնմէրսի, ըսաւ Մարիուս տօգուհեւով :
- Ծիլդ ըսիք, Բօնմէրսի է : Միթէ կը ճանչնայի՞ք զայն :
- Հայրս էր, պարոն, ըսաւ Մարիուս :

Ծերունի եկեղեցականը ձեռքերը իրարու միացուց և պօռաց
— Ա՛հ, դո՞ւք էք տղան : Այո՛, այնպէս է, հիմայ հասակ տած մարդ մը եղած ըլլալ պէտք է : Է՛հ, խն՛ղճ աղայ, կրնա՞ ըսել : Ե՛տ այնպիսի հայր մը ունեցաք որ շատ սիրած է ձեզի :

Մարիուս թեւը ծերունիին տուաւ, և մինչև բնակարան տարաւ զայն :

- Հետեւեալ օրը Մարիուս Պ. Ժիլնօրմանին ըսաւ :
- Քանի մը բարեկամներու հետ որսորդութեան երթալ դրօսնուլ որոշեցինք : Կը հաճի՞ք հրաման տալ ինձ որ երեք օրացախայիմ :
- Չո՛րս օր, պատասխանեց մեծ հայրը. գնա՛, զուարճացի՛ր Եւ աչքը թարթելով կամաց մը ըսաւ աղջկանը :
- Կ'երեւի թէ աղջիկ մը գտած է :

Գ Լ Ո Ւ Ն Ե Զ .

Թէ ԻՆՉ ՀԵՏԵԻՈՒԹԻՒՆ ԿՈՒՆԵՆԱՅ ԵԿԵՂԵՑՊԱՆԻ ՄԸ Հ Ա Ն Դ Ի Պ Ի Լ Ը

Քիչ մը ետք պիտի տեսնենք թէ ո՛ւր գնաց Մարիուս : Մարիուս երեք օր բացակայ եղաւ : Յետոյ Բարիզ դարձաւ, ուղղակի իրաւագիտութեան դպրոցի թանգարանը գնաց և Վօնիքթօր պաշտօնական լրագրին կաղձուած ամբողջ թերթերը ուղից :

Կարգաց Վօնիքթօրը, կարգաց հանրապետութեան և կայսրութեան բոլոր պատմութիւնները, Մեմօրիալ Տը Սեք էլիեր, ամէն տեղեկագիրները, լրագիրները, օրաթերթերը, յայտարարութիւնները, ամէնն ալ լաիեց, լմեցուց : Երբ առաջին անգամ մեծ բանակին օրաթերթերուն մէջ իր հօրը անունը տեսաւ, ճիշդ շարաթ մը տեսնողով համակուեցաւ : Գնաց տեսաւ այն զօրապետները, և մանաւանդ Հ... կոմսը, որոնց հրամանին տակ ծառայած էր ժօրթ Բօնմէրսի : Մապէօֆի եկեղեցականը զոր նորէն տեսնելու գացած էր, պատմած էր Մարիուսին իր հօրը Վէրնօնի մէջ անցուցած կեանքը, զնորապետին զինական ծառայութենէ քաշուիլը, ծաղիկները, միայնութիւնը : Մարիուս հետզհետէ ճանչցաւ կատարելապէս այն հազուագիւտ, վեհ և քաղցր մարդը, այն առիւծ-գառնուկը որ իր հայրը եղած էր :

Բայց ա՛լ գրեթէ չէր տեսներ ժիլնօրմանները, վասն զի այս ուսումին պարապելով իր բոլոր ժամերը, ինչպէս նաև բոլոր միտքը անոր տուած էր : Ընթելու միջոցին կ'երեար, ապա կը փրնարուէր, բայց չէր գտնուեր հոն : Մօրաքոյրը կը մըմուար : Գ. ժիլնօրման կը ժպտեր. — Վա՛յ, վա՛յ, կ'ըսէր, աղջիկները սիրելու ժամանակն է հիմայ — Երբեմն ալ կ'աւելցնէր ծերունին. — Ետևի՛ր տանի՛ կը կարծէի թէ տարփական յարաբերութիւն մըն է այս : Բայց կ'երեի թէ ճշմարիտ արիւի մըն է :

Իրօք արիւի մը ունէր Մարիուս : Այս երիտասարդը հետզհետէ կը պաշտէր իր հայրը :

Միևնոյն ժամանակ տարօրինակ փոփոխութիւն մը կ'առնէին

իր գաղափարները : Այս փոփոխութիւնը բազմաթիւ և յաջորդական կերպարանքներ ունեցաւ : Այս մեր ժամանակի միտքերուն պատմութիւնը ըլլալով, օգտակար կը սեպենք քայլ առ քայլ դիտել այս կերպարանքները և ամէնն ալ ցուցնել :

Մարիուս խռովութեամբ կը համակուէր պատմութիւնը կարդալով : Ընթերցումին առաջին հետեւութիւնը եղաւ սքանչանալ :

Հանրապետութիւնը, կայսրութիւնը մինչև այն ատեն Մարիուսի համար հրէշային բառեր երեւցած էին : Հանրապետութիւնը կառափնառ մըն էր մշուշի մէջ. կայսրութիւնն ալ թուր մը գիշերային մթութեան մէջ : Հիմայ նայած էր անոնց, և ուր որ կը կարծէր միմիայն խաւարամած գառս մը նշմարել, երկիւղով և ուրախութեամբ խառն տեսակ մը անլուր զարմանքով աստղերու փողփողումը տեսած էր, աստղեր որոնք էին Միրապօ, Վէրնիօ, Սէն-Ժիւտթ, Բօպէսրիէր, Գամիլլ Տէմուլէն, Տանթօն, նաև արեւի մը ծագումը որ էր Նարուլէոն : Չէր գիտեր թէ ո՛ւր կը գըտնուէր հիմայ : Ճառագայթներէ կուրնալով կ'ընկրկէր : Չարմանքը անցնելէն ետք Մարիուս քիչ քիչ վարժուեցաւ այս ճառագայթներուն, գործողութիւնները դիտեց առանց շլացումի, երեւելի անձերը քննեց՝ առանց սարսափի : Իր տեսլանաբը բիրը յեղափոխութեան և կայսրութեան հեռաւոր և լուսաւոր տեսքը դիտեց, տեսաւ պատահարներու և մարդերու այս երկու խումբին ամէն մէկը. մէկը հանրապետութիւնն էր քաղաքացիին իրաւունքներուն վեհապետութեան մէջ, որուն կրկին տէր եղած էին ժողովուրդները. կայսրութիւնը գաղղիական գաղափարի վեհապետութեան մէջ որ Եւրոպայի իշխած էր, տեսաւ որ յեղաշրջումէն ժողովուրդին մեծ կերպարանքը և կայսրութենէն Ֆրանսայի մեծ կերպարանքը կ'ելլէր : Խղճովին խոստովանեցաւ թէ լաւ էր այս ամէնը :

Մենք հարկ չենք համարիր նշանակել հոս ինչ որ Մարիուսի գմայլումը չէր նշմարեր՝ իրերու կացութեան էական արժէքը առանց մանրադնին քննութեան կշռած ժամանակ : Յառաջաքայլ մտքի մը վիճակը կը նշանակենք : Մարդս անգամ մը օթեւանելով ամէն տեսակ յառաջդիմութիւն չկրնար ընել : Այս ճշմարտութիւնը մեր արդէն ըսածներուն և միանգամայն այսուհետեւ ըսելիքներուն համար անգամ մը հաստատելէն ետք կը շարունակենք :

Մարիուս այն ատեն նշմարեց թէ մինչև հիմա հասկցած չէր թէ ինչ էր իր հայրը և ինչ էր իր հայրենիքը. ոչ մին և ոչ միւսը ճանչցած էր, և իր աչքերը կամայական տեսակ մը խաւարով վարագուրուած էին: Հիմա աչքը կը տեսնէր, և մէկուն վրայ կը սքանչանար, միւսն ալ կը պաշտէր:

Յաւերով և սագնապնորով համակուած էր, և յուսարեկ կը մտածէր. ա՛լ միմիայն գերեզմանի մը կրնար ըսել ինչ որ ունէր իր հողիին մէջ: Ո՛հ, եթէ ապրէր հայրը, եթէ ասկաւին հայրը կորսնցուցած չըլլար, եթէ Սասուած իր կարեկցութեամբն ու բարութեամբը թոյլ տուած ըլլար որ ասկաւին կենդանի մնայ այն հայրը, ի՛նչպէս պիտի վազէր, ի՛նչպէս պիտի շտապէր, ի՛նչպէս պիտի աղաղակէր իր հօրը:

— Հա՛յր իմ, ահա եկայ. ե՛ս եմ, իմ սիրտս ալ քօւ սքտիդ համատիրպն է, քօւ զաւա՛կդ եմ: Արդեօք ի՛նչպէս պիտի համբուրէր անոր սպիտակահեր գլուխը, ի՛նչպէս իր արտասուքովը պիտի ողողէր անոր մազերը, ի՛նչպէս ակնապիշ պիտի նայէր անոր օպիին, ինչպէս ձեռքերը պիտի սեղմէր, զգեստները պիտի պաշտէր, ոտքերը պիտի համբուրէր: Աւա՛ղ, այն հայրը ինչո՞ւ արգեօք այսքան շուտ, տարիքը չառած, արգարութիւնը, իր զակին սէրը չվայելած մեռած էր: Մարիուս սրտին մէջ անընդհատ հեծկլտում մը ունէր որ անդադար «ափսո՛ս» կ'ըսէր Միանգամայն հետզհետէ աւելի զգօնութիւն, աւելի ծանրութիւն կ'ստանար ստուգիւ, և աւելի կը վստահէր իր հաւատքին ու մտածումին: Ամէն մէկ բուպէ ճշմարտութեան նշոյններ կ'երեւէին և անոր միտքը կ'ամբողջացընէին: Կարծես թէ ներքնապէս կ'աճէր Մարիուս: Կ'զգար թէ տեսակ մը բնական ընդարձակութիւն կ'ստանար սա երկու իրերէն, որոնք նոր էին իրեն համար, այսինքն հայրն ու հայրենիքը:

Ամէն բան կը բացուէր բանալի մը ունեցողին առջեւ բացուելուն պէս: Ինքն իրեն կը բացատրէր ինչ որ ատած էր. կը հասկնար ինչ որ քամահրած էր. ա՛լ ակներեւապէս կը տեսնէր թէ ինչ նախախնամական, երկնային և մարդկային նշանակութիւն ունէին այն վսեմ իրերը զոր ատել սորված էր, և այն մեծ մարդերը զոր անիծելու հրահանգ առած էր: Երբ միտքը կը բերէր իր նախորդ կարծիքները, որոնք դեռ առջի օրուան կարծիքներն

էին և որոնք ոակայն արդէն շատ հին կ'երեւնային իրեն, կը սրտմտէր և կը ժպտէր: Իր հօրը ի՛նչ երեւելի մարդ ըլլալը ճանչնալէն ետք բնականապէս սկսած էր ճանչնալ նաեւ Նաբոլէոնին ի՛նչ երեւելի մարդ մը ըլլալը:

Բայց պէտք է ըսենք թէ Մարիուս առանց աշխատութեան ստացած չէր այս ճանաչումը:

Մանկութեան ժամանակէն ի վեր իր միտքը 1814ի կուսակցութեան Պօնաբարդի վրայ ըրած դատումներով սողորուած էր: Արդ վերահաստատութեան ամէն նախապաշարումները Նաբոլէոնը տձեւացնելու նպատակ ունէին: Նաբոլէոն Րօպէսթիէրէն շատ աւելի ատելի էր վերահաստատութեան: Պուրպոնեանք ազգին յողնութեանէն և մայրերու ատելութեանէն օգուտ քաղած էին բաւական վարպետութեամբ: Պօնաբարդ գրեթէ առասպելական տեսակ մը հրէշ սեպուած էր, և 1814ի կուսակցութիւնը այս հրէշը նկարագրելու համար ժողովուրդին երեւակայութեան՝ որ ինչպէս քիչ մը առաջ կ'ըսէինք՝ մանկական երեւակայութեան կը նմանի, հետզհետէ երեւան կը հանէր ամէնէն անուելի, սոսկալի ու միանգամայն ծիծաղելի է, Տիբերէն սկսելով մինչև Գարաղանձալօզը: Հետեւաբար Պօնաբարդի վրայ խօսողը ազատ էր կամ հեծկլտալու կամ խնդալու, բաւական էր որ ատելութիւնը ըլլար այս հեծկլտումին կամ խնդումին շարժառիթը:

Մարիուս իր մտքին մէջ ահա այս գաղափարները ունէր միայն այն մարդուն վրայ: Այս գաղափարները խառնուած էին այն յումառութեան հետ զոր ունէր իր բնաւորութիւնը: Մարիուսի ինքնութեան մէջ փոքր և յամառ մարդ մը կար որ Նաբոլէոնը կ'ատէր:

Երբ կարդաց պատմութիւնը, և երբ մանաւանդ տեղեկազիրները և նիւթերը հետազօտելով քննեց զայն, Նաբոլէոնը վարագուրող քօղը կամաց կամաց պատուեցաւ անոր առջեւ: Անբաւ բան մը նշմարեց, և կասկածեցաւ թէ գուցէ մինչև հիմա օխալած էր ինչպէս ուրիշ բաներու նոյնպէս և Պօնաբարդի նկատմամբ. ամէն օր աւելի լաւ կը տեսնէր, և՛ յամրաբար, քալլ առ քալլ, ի սկզբան գրեթէ չուզելով, ապա եռանդով և կարծես հմայական անդիմա-

գրելի զօրութենէ մը սղուելով սկսաւ աւիւնի նախ մթին, ապա աղօթապէս լուսաւոր, և վերջապէս լուսաւոր և վառաւոր աստիճաններէն վերանալ:

Գիշեր մը տանիքին տակ շինուած իր պղտիկ սենեակին մէջ նստած էր առանձին: Մոմը կը վառէր. ինք բաց պատուհանին քով սեղանի մը վրայ կռթնելով կը կարդար: Անճարտութեան մէջէն ամէն տեսակ մտախոհութիւններ կուգային իր վրայ և իր մտածումին հետ կը խառնուէին: Կա՞յ արդեօք գիշերին պէս տեսարան մը. խորին շնչիւններ կը լսուին որոնք չգիտես թէ ուրկէ կուգան. խարոյկի պէս կը փալիլի լուսնթաղը որ երկրէս հազար երկու հարիւր անգամ մեծ է. երկինքը խաւարամած է, աստղերը կը փողփողին. տհազին է այս տեսարանը:

Մարիուս մեծ բանակին օրաթերթէրը կը կարդար, այն օրաթերթերը որոնք պատերազմի դաշտին վրայ գրուած հոմերական երգերու տուններ են: Անոնց մէջ տեղ տեղ իր հօրը անունը և ամենուրեք կայսեր անունը կը տեսնէր. մեծ կայսրութիւնը ամբողջապէս կ'երեւար իրեն. կարծես թէ մականթացութիւն և տեղատուութիւն մը կ'զգար որ իր սրտին մէջ կ'ուռէր և կը բարձրանար. մերթ ընդ մերթ կը կարծէր թէ հայրը իր քովէն կ'անցնէր շունչի մը պէս և ականջին բան մը կը փսփսար. սակաւ ատ սակաւ տարօրինակ մարդ մը կը դառնար. թմբուկները, թնդանօթը, փողարները, վաշտերու չափաւոր քայլը, ձիաորդներուն խորին և հեռաւոր արշաւը լսել կ'երեւակայէր. ժամանակ ատ ժամանակ աչքերը դէպ երկինք կը վերցնէր, անյատակ անդունդներու մէջ հնազին համատեղութեանց փայլիլը կը դիտէր. յետոյ գիրքին վրայ կը նայէր և հոն ալ ուրիշ հնազին բաներ կը տեսնէր որոնք խառն ի խուռն կը յուզուէին: Սիրտը կը ճնշուէր: Մարիուս անասելի աւիւնով և դողումով դրաւուած և շունչը կարուած էր. յանկարծ՝ առանց ինքն ալ գիտնալու թէ ի՞նչ կ'ըլլար, և ի՞նչ բանի կը հնազանդէր, ելաւ կանգնեցաւ երկու թեւերը պատուհանէն դուրս հանելով տարածեց, ակնապիշ նայեցաւ մթութեան, լուսութեան, խաւարամած անասմանութեան, յաւիտենական անբաւութեան, և «Կեցցէ՛ կայսրը», աղաղակեց:

Նոյն բոպէէն սկսելով ամէն բան եղաւ լմնցաւ. Գօրսիզայի

ձիւաղը, — Յափշտակիչը, — Բռնակալը, — Հրէշը, որ իր քոյրերուն սիրողն էր, — Հտօլիտը որ թալմայէն դաս կ'առնէր, — Եաֆայի թունաւորիչը, — Վաղբը, — Պուօնարարդէն, — ասոնց ամէնն ալ աներեւոյթ եղաւ իր մտքէն, և տեղը յաջորդեց լանորոշ և լուսափայլ ճառագայթ մը որու մէջ անմատչելի բարձրութենէ մը կը շողար կեսարի մարմարեայ և գալկադէմ ուրուականը: Կայսրը իր հօրը նկատմամբ վարուած էր միմիայն ամենասիրելի զօրավարի մը պէս որու վրայ մարդ կ'սքանչանայ և որու համար իր անձը կը զոհէ. բայց Նաբոլէոն Մարիուսի համար միայն ամենասիրելի զօրավար մը չսեպուեցաւ: Մարիուսի համար կայսրը տիեզերաց տիրապետութեան մէջ հռոմէական խումբին յաջորդող գաղղիական խումբին վերակազմիչը, փլուած աշխարհի մը սքանչելի ճարտարագետը, Շարլմաննի, Լուի ԺԱ.ի, Հանրի Դ.ի, Ռիշըլիէօյի, Լուի ԺԳ.ի և հասարակաց փրկութեան մասնաժողովին շարունակիչը եղաւ, անշուշտ ինքն ալ արատներ, յանցանքներ և օճիբներ անգամ ունենալով, այսինքն մարդ ըլլալով. բայց իր յանցանքներուն մէջ վեհ, արատներուն մէջ փառաւոր, ոճրադործութեանը մէջ հզօր մնալով:

Ճակատագրային մարդ մը եղաւ այն որ ամէն ազգերը բռնադատած էր ըսելու. — Մեծ ազգը: Նաբոլէոն աւելի լաւագոյն երեւցաւ Մարիուսի. մոյն իսկ Փրանսայի մարմնաւորութիւնը սեպուեցաւ՝ բռնած սուրովը Եւրոպային տիրելով և արձակած լոյսովը աշխարհիս իշխելով: Մարիուս տեսաւ թէ Պօնարարդ ակնախափող ճիւղ մ'էր որ սահմանագլուխը կանգուն պիտի սպասէ միշտ և որ սպագան պիտի պահէ: Տեսաւ որ բռնակալ, բայց ինքնիշխան հրամանակալ մ'էր, յեղափոխութենէ մը հետեւող և յեղափոխութիւն մը ամփոփող բռնակալ մ'էր: Նաբոլէոն Մարիուսի համար մարդ - ժողովուրդը եղաւ ինչպէս Յիսուս Մարդ - Աստուած եղած է:

Ինչպէս կը տեսնէ ընթերցողը, ամէն նորահաւատներու պէս Մարիուս իր հաւատափոխութեամբը արբշիտ էր, շտապաւ կ'ընդունէր իր նոր կրօնքին ամէն դաւանանքը, և շատ հեռու կ'երթար: Այսպէս էր իր բնաւորութիւնը. երբ դար ու վարի մը վրայ գտնուէր, կատիլը անկարելի էր: Սուրի նկատմամբ մոլե-

աանդութիւնը կը գրաւէր զայն և անոր մտքին մէջ կը խառնուէր այն աւիւնին հետ որով կը համակուէր գաղափարին նկատմամբ : Չէր նշմարեր ընաւ թէ հանճարին և՛ խառն ի խուռն կերպով՝ նաև զօրութեան վրայ կ'սքանչանար, այսինքն իր կռապաշտութեան երկու խորշերուն մէջ կը զետեղէր մէկ կողմէ ինչ որ երկնային է և միւս կողմէն ինչ որ անասնային : Շատ կէտերու մասին սկսած էր այլապէս սխալիլ : Կ'ընդունէր ամէն բան : Դէպ ի ճշմարտութիւնն դիմելու առեն մոլորութեան հանդիպելու կերպ մը կայ : Տեսակ մը անզուսպ դիւրահաւանութիւն ունէր որ ամէն բան միահամուռ կ'ընդունէր : Այն նոր շաւղին մէջ ուր մտած էր, հին վարչութեան պակասութիւնները դատելու ինչպէս նաեւ նարուէնի փառքը կ'ընելու ժամանակ մեղմացուցիչ պարագաները զանց կ'ընէր :

Բայց ինչ եւ է, անաղին քայլ մը առած էր Ուր որ առաջ միապետութեան անկումը տեսած էր, հիմա Ֆրանսայի գահակալութիւնը կը տեսնէր իր դիրքը փոխուած էր : Ինչ որ արեւմուտքն էր, արեւելք եղած էր : Մարիուս արեւելքի կողմը դարձած էր :

Մինչդեռ այս ամէն յեղափոխութիւնները կը կատարուէին Մարիուսի մաքին մէջ, իր ընտանիքը և ոչ իսկ կ'երեւակայէր թէ այսպիսի փոփոխութեան մը ենթարկուած է ան :

Այս խորհրդաւոր աշխատութեան մէջ երբ բոլորովին հանց վրայէն իր պուրպօնեան և անդրային հին մորթը, երբ իր ազնուապետութեան, կրօնամոլութեան և արքայականութեան շապիկը մերկացաւ, երբ բոլորովին յեղափոխական մը, եռանդոտ հանրիշխանական մը, գրեթէ հանրապետական մը եղաւ, Տէգ-Օրֆէվը քարափը երթալով փորագրիչի մը կրպակը մտաւ, և հարիւր այցատոմս ապսպրեց սա անունով : Մարիուս Բոնիքսի, պարոն :

Այս անոր կրած փոփոխութեան խիստ ընական հետեւութեանց մէկն է, փոփոխութիւն որու մէջ ամէն բան դէպ իր հայրը կը ձգտէր :

Միայն թէ ոչ զոք ճանչելուն և իր այցատոմսերը այս կամ այն դռնապանին տունը ցրուել չկրնալուն համար, գրպանը դրաւ :

Ուրիշ ընական հետեւութեամբ մըն ալ հետզհետէ քանի որ կը մերձենար իր հօրը, անոր յիշատակին, և այն իրերուն որոնց համար գնդապետը քսանընիւզ տարի պատերազմած էր, Մարիուս կը հեռանար իր մեծ հօրմէն : Ինչպէս ըսինք, Մարիուս երկար ժամանակէ ի վեր չէր ախորժեւր Պ. Ժիլնորմանի ընաւորութենէն : Երկուքին մէջ արդէն կային այն ամեն անհամաձայնութիւնները որոնք կ'երեւան ծանրաբարոյ երիտասարդի մը և թեթեւաբարոյ որոնք իր մը մէջ : Թեթեւամիտ ծերունիի մը զուարթութիւնը վերթէրի պէս երիտասարդի մը թախծութեան վիշտ և զայրոյթ կուտայ : Մարիուս քանի որ Պ. Ժիլնորմանի հետ մի եւ նոյն քաղաքական կարծիքներն ու գաղափարները ունէր, կամուրջի մը վրայ հանդիպելու պէս անոր հանդիպած և հետը միացած էր : Բայց երբ վերցուեցաւ այս կամուրջը, վի՛ մը բացուեցաւ : Անկէ ի զատ Մարիուս անասելի կերպերով կը զայրանար երբ կը մտածէր թէ ծիծաղելի պատճառներով Պ. Ժիլնորման զինքը գնդապետէն զատած էր անգթաբար, հայրը զաւակէն և զաւակը հօրմէն զրկելով :

Մարիուս այն աստիճան արգահատանք կ'ըզար իր հօր վրայ որ գրեթէ ա՛լ կ'ատէր իր մեծ հայրը :

Սակայն, ինչպէս որ ըսինք, երիտասարդը իր կրած այս փոփոխութեանց նկատմամբ բան մը չէր յայտնէր : Միայն թէ հետզհետէ անտարբերութիւն կը ցուցնէր, քիչ կը խօսէր կերակուրի տոնն, և շատ չէր կենար տունը : Այս մասին երբ յանդիմանութիւն կը լսէր իր մօրաքոյրէն, հեղութեամբ կը պատասխանէր և պատրուակ կը բռնէր իր ուսումները, դասերը, քննութիւնները, բանակցութեան համար ժողովներու ներկայ գանուիլը, եւ այլն... : Մեծ հայրը իր անվրիպելի գուշակութենէն անդին չէր անցնէր :— Միրահար է, ինձ ալ պատահած է այս բանը, կ'ըսէր :

Մարիուս ժամանակ առ ժամանակ կը բացակայէր :

Ուր կ'երթայ այսպէս, կը հարցնէր մօրաքոյրը :

Այս ճամբորդութեանց ժամանակ որոնք միշտ կարճ կը տւէին, Մարիուս՝ հօրը իրեն ձգած տեղեկութեան հնազանդելու համար՝ անգամ մը Մօնֆէրմէյլ գացած, և Վաթէրլոյի վաղեմի յիսնապետը, Թէնարտիէ անուն պանդոկապետը վնտուած էր :

Թէնարտիէ սնանկացած, պանդոկն ալ գոցուած էր: Իսկ Թէ-
արտիէի ի՛նչ և ո՛ւր ըլլալը յայտնի չէր: Այս խուզարկութեանց
համար Մարիուս չորս օր տունէն պակսեցաւ:

— Հարկաւ խառնազնաց կեանք մը վարել սկսած է, Մարի-
ուս, ըսաւ իւրովի մեծ հայրը:

Կարծեր էին նշմարել թէ Մարիուս կուրծքին վրայ և շապի-
կին տակէն բան մը ունէր որ սեւ ժապաւէնով մը կապուած եւ
վիզէն կախուած էր:

Գ. ԼՈՒԽ Է.

Կ Ի Ն Մ Ը

Ասկէց առաջ նիզակաւորի մը վրայ խօսեցանք: Պ. Ժիլնօր-
մանին համար հօր կողմէ թոռնորդի տղայ մըն էր այս նիզակա-
ւորը, որ ընտանիքէն դուրս և ամեն ընտանեկան տունէ հեռու
պահապան զինուորի կեանք կը վարէր: Թէօփիւլ Ժիլնօրման տեղա-
կալը, — այս է անոր անունը, — անթերի կերպով ունէր այն ամեն
պայմանները որոնց պէտք ունի պաշտօնատար մը, որպէս զի կա-
րենայ ըլլալ ինչ որ գեղեցիկ պաշտօնատար մը կ'առնուի: Աղջիկի
հասակ մը ունէր, սուրը մէջքէն յաղթական կերպով մը կախել և
պիտին ախիշի ձեւ սալ գիծէր: Խիստ քիչ անգամ Բարիզ կուգար,
այնքան քիչ որ մարիուս ընաւ ճանչցած չէր դայն: Երկու արգա-
կան երիտասարդները անունով միայն կը ճանչային զիոսր: Կար-
ծենք ըսինք արդէն թէ Թէօփիւլ սիրելի էր Ժիլնօրման մօրաքոյ-
րին որ դայն ստէպ չտեսնելուն համար աւելի կը սիրէր: Մարդեր
չտեսնելը արօժանութիւն կուտայ ենթադրելու թէ անոնք ամեն
տեսակ կատարելութիւններ սենին:

Առտու մը օրիորդ անդրանիկ Ժիլնօրման իր անվրդովութեան
ներածին չափ յուզուած և սենեակը մտած էր: Մարիուս պղտիկ
ճամբորդութիւն մը եւս ընելու համար դարձեալ հրաման ուզած
էր մեծ հօրմէն, ըսելով թէ նոյն օրը իրիկուն պիտի ուղեւորէր:
— Գնա՛, պատասխանած էր մեծ հայրը, և Պ. Ժիլնօրման յօնքերը
ճակատն ի վեր մղելով շարունակած էր մեկուսի. — Գիշերը ուրիշ
տեղ կը պառկի վերապարտութեամբ (*):

Օրիորդ Ժիլնօրման՝ սաստիկ շուարելով՝ իր սենեակը ելած և
ասնդուղին վրայ՝ Չարմա՛նի՛ աղաղակած էր միջարկութեակը, և
Քայց ո՛ւր կ'երթայ արդեօք, հարցուցած էր ինքնին: Սիրային
աւելի կամ նուազ ապօրինաւոր արկած մը, կիսատուերի մէջ կին
մը, ժամադրութիւն մը, գաղտնիք մը կ'ընդհնարէր, և չպիտի
դժուարէր եթէ կարենար իր ակնոցը դէպի հօն ուղղել: Գաղա-
նիքի մը համը գայթակղական տեսարանի մը երախայրիքի եղա-
նակին կը նմանի: Սրբատուն անձերը չեն քամահրէր այս համը:
Սուա բարեպաշտութեան թազուն դարաններուն մէջ հետաքրքրու-
թիւն մը կայ գայթակղութեան նկատմամբ:

Արդ օրիորդ Ժիլնօրման դէպքի պատմութիւն մը գիտնալու
անորոշ ախորժակով մը գրաւուած էր սաստիկ:

Քիչ մը մոռնալու համար այս հետաքրքրութիւնը, որով իր
տովորականէն քիչ մը աւելի կը յուզուէր, օրիորդը իր տաղանդ-
ներուն ապաւինելով սկսած էր բամբակով բամբակի վրայ յօրինել
կայսրութեան և վերահաստատութեան ժամանակի այն ծաղկահիւս
նկարներէն, որոնց մէջ շատ կառանրներ կան: Գործը ճանձրայի,
գործաւորն ալ վէտ էր: Քանի մը ժամէ ի վեր իր աթոռին վրայ
նստած էր երբ դուռը բացուեցաւ: Օրիորդ Ժիլնօրման քիթը վեր
վերցուց. տեղակալ Թէօփիւլ իր առջեւն էր, և սագմական ձեւով
բարեւ կուտար անոր: Օրիորդը երանութեան աղաղակ մը հանեց:
Կին մը թո՛ղ պառաւ մը, թո՛ղ զգօներես մը, թո՛ղ կրօնասէր մը,

(*) Récidive

Թո՛ղ մօրաքոյր մը ըլլայ, հոգ չէ, երբ իր սենեակին մէջ նիզակաւոր մը կը տեսնէ, միշտ հաճոյք մը կ'ըզգայ:

— Ի՞նչպէս եղաւ որ հոս եկար, Ժէօտիւլ: պօռաց:

— Ասկէ կ'անցնէինք, և անա առիթ ունեցայ գալու, մօրաքոյր:

— Համբուրէ՛ ուրեմն զիս:

— Պատրաստ եմ, ըսաւ Թէօտիւլ:

Եւ պագաւ զայն: Ժիլնօրման մօրաքոյրը գնաց իր դպրոցը բացաւ:

— Անշուշտ շաբաթ մը մեզի պիտի մնաս:

— Այս իրիկուն պիտի մեկնիմ, մօրաքոյր:

— Անկարելի բան:

— Ճիշդը կ'ըսեմ:

— Կ'աղաչեմ, մնացի՛ր, իմ պղտիկ Թէօտիւլ:

— Սիրոս այո՛ կ'ըսէ, բայց պատուէրը ոչ: Խնդիրը պարզ է, անա պատմեմ. ուրիշ տեղ կը փոխադրուինք պահպանութեան համար: Մըլէօն էինք, հիմա Կայլեօն պիտի փոխադրուինք: Հին պահնարդարանէն դէպի նորը երթալու համար պէտք է Բարիզէն անցնիլ: Երթամ մօրաքոյրս տեսնեմ ըսի:

— Անա ուրեմն յոգնութեանդ փոխարէնը, ըսաւ:

Եւ տասը լուիճ տուաւ անոր:

— Ուրախութեանս համար ըսել կ'ուզէք, սիրելի մօրաքոյրս: Թէօտիւլ երկրորդ անգամ գրկելով համբուրեց իր մօրաքոյրը, որու վրիզը անոր համազգեստին փշաւոր զարդերէն կեղեքուելուն ուրախութիւնը ունեցաւ:

— Գունդիդ հետ ձիով կը ճամբորդես, հարցուց օրիորդ Ժիլնօրման:

— Չէ՛, մօրաքոյր: Փափաքեցայ ձեզի տեսնել, և ասոր համար մասնաւոր հրաման առի: Չիադարմանը երիվարս կը տանի, ես ուղեկառքով կ'երթամ: Աղէկ միտքս ինկաւ, կ'ուզեմ բան մը հարցնել ձեզ:

— Ի՞նչ:

— Մօրաքնոորդիս Մարիուս Բօնմէրսի եւս ճամբորդութիւն կ'ընէ եղեր, այնպէս չէ՞:

— Ուրկէ՞ դիտես, ըսաւ մօրաքոյրը յանկարծ և սաստկապէս հեաաքքըրութիւնը շարժելով:

— Երբ հոս եկայ, դացի ուղեկառքին մէջ տեղ մը բանելու ինծի համար:

— Է՛, ե՞տքը:

— Ուղեւոր մը արդէն եկած և ուղեկառքին վրան տեղ մը բռնած էր: Թուղթին վրայ անոր անունը կարդացի:

— Ի՞նչ անուն:

— Մարիուս Բօնմէրսի:

— Սրիկա՛ն, աղաղակեց մօրաքոյրը: Ա՛ն, մօրաքնոորդիդ քեզի պէս խելքը գլուխը աղայ մը չէ: Գիշերը ուղեկառքին մէջ մնա՛լ:

— Ինծի պէս:

— Բայց դու պարտաւորութեան համար կը մնաս, մինչդեռ նա անառակութեան համար:

— Վա՛յ լակոտ վա՛յ, ըսաւ Թէօտիւլ:

Հոս օրիորդ Ժիլնօրման երեւելի դէպք մը ունեցաւ. այսինքն գաղափար մը ծնաւ մտքին մէջ: Եթէ էրիկ մարդ մը ըլլար, թեքեա ձեռներով ճակատը զարնէր: Յանկարծ ըսաւ Թէօտիւլին:

— Գիտե՞ս որ Մարիուս չճանչնար քեզի:

— Ոչ, ես տեսայ զինքը բայց ինքը ծանրէն քաշելով չզիջաւ զիս նշմարելու:

— Ըսել է թէ հիմայ միատե՞ղ պիտի ճամբորդէք:

— Ան ուղեկառքին վրայ, իսկ ես ներսը:

— Ո՛ւր պիտի երթայ այդ ուղեկառքը:

— Անտըլիս:

— Ըսել է թէ Մարիուս հոն պիտի երթայ:

— Եթէ՛ ինծի պէս ճամբան կանգ չառնէ: Ես վէրնօն պիտի իջնեմ ուրիշ կառք մը մտնելու և Կայլեօն երթալու համար: Մարիուսի ուղեգրի՞ք բողոքովին անձանօթ է ինձ:

— Մարիուս, ի՞նչ խորդ անուն: Ի՞նչ խելքով Մարիուս անունը տուեր են անոր: Գէթ դու Թէօտիւլ կ'անուանիս:

— Աւելի կը փափաքէի Ալֆրէտ անուանիլ, ըսաւ պաշտօնատարը:

— Մտիկ ըրէ՛, Թէօտիւլ :

— Ականջս քեզի է, մօրաքոյր իմ :

— Ուշադրութիւն ըրէ՛ :

— Խելքս քեզի է :

— Պատրաստ ես :

— Այո՛ :

— Լաւ. Մարիուս մերթ ընդ մերթ կը տարակայի :

— Հէ՛, հէ՛ :

— Կը ճամբորդէ :

— Հա՛, հա՛ :

— Գիշերը դուրսը կ'անցունէ :

— Օ՛, օ՛ :

— Կ'ուզէինք հասկնալ թէ ի՛նչ կայ ասօր տակը :

— Կնիկ մը, պատասխանեց Թէօտիւլ փորձառու մարդու մը հանդարտութեամբ. և ի նշան ստուգութեան քթին տակէն խընդալով, կրկնեց.

— Պզտիկ աղջիկ մը :

— Յայտնի՛ է, պօռաց մօրաքոյրն որ կարծեց թէ Պ. Ժիլնօրմանն էր խօսողը, և որ զգաց թէ անդիմադրապէս պարզուեցաւ իր համոզումն այս պզտիկ աղջիկ խօսքէն, զոր գրեթէ միևնոյն կերպով շեշտած էին հաւ եղբայրը և Թոմսորդին : Օրիորդ Ժիլնօրման կրկնեց.

— Ենթոյն մը ըրէ մեզ. նայէ՛ փոքր ինչ թէ ո՛ւր կ'երթայ և ի՛նչ կ'ընէ Մարիուս : Դիւրին ըսն է այս քեզի համար վասն զի այն չճանչնար քեզի : Քանի որ աղջիկ մը կայ բանին մէջ, աշխատէ՛ աղջիկը տեսնելու և գրէ՛ մտք եղելութիւնը, որ զուարճութիւն պիտի տայ հաւին :

Թէօտիւլ այս տեսակ լրտեսութեան ամենեւին ծայրայեղ ախորժակ մը չունէր, բայց տասը լուիճէն շատ յուզուած էր և կը կարծէր թէ կրնար շարունակութիւն ունենալ պարզեւր : Ուստի ընդունեցաւ յանձնարարութիւնը և ըսաւ. — Պատրաստ եմ ձեր կամքը կատարելու, մօրաքոյր իմ :

Եւ մեկուսի շարունակեց.

Կորի՛ր, գեա՛...: էջ 404

Պատկեր քի 51

Թշուառները Ե.

Ահա աստիճանը(*) մը եղայ:

Օրիորդ ժիլնօրման Թէօտիւլին փարեցաւ, ապա ըսաւ.

— Դո՛ւ, Թէօ՛տիւլ, դու այսպիսի յախուռն անմտութիւններ չես ըներ: Դո՛ւ, զինուորական հրահանգիչ կը հնազանդիս, մեծիդ հրամանին գերին ես, պարտաւորութիւնդ ճանչցող և խղճամիտ մարդ մ'ես, և անշուշտ ընտանիքէդ չպիտի հեռանայիր վարնոց աղջկիկի մը հետ տեսնուելու համար:

Նիզակաւօրն ի նշան գոհունակութեան ձեւ մը ըրաւ դէմքովը՝ ուղղասիրութեանը նկատմամբ գովեստ լսող Գարթուչի մը պէս:

Այն օրը յորում այս տրամախօսութիւնը տեղի ունեցած էր, գիշերուան դէմ Մարիուս ուղեկառքը մտաւ առանց կասկածելու թէ զիտող մը պիտի ունենար: Իսկ զիտողին առաջին գործն եղաւ քնանալ: Կատարեալ և անընդհատ քուն մը քաշեց: Արկոսը մինչեւ առաւօտ խորաց:

Երբ լուսցաւ, կառավարը պոռաց.

— Վերնօ՛ն եկանք, Վէրնօնի կայանը հասանք, Վէրնօնի ճամբորդները թող ելին:

Տեղակալ Թէօտիւլ արթնցաւ:

— Լաւ, միմաջ Թէօտիւլ որ քունը դեռ գլուխն էր, հոս պիտի իջնեմ:

Յետոյ երբ յիշողութիւնը աստիճանաբար մաքրուեցաւ զարթումին ազդումովը, միտքը բերաւ մօրաքոյրը, տասը լուծին և Մարիուսի ընթացքին և շարժումներուն վրայ տեղեկութիւն տալու պաշտօն ունենալը: Անատեն սկսաւ խնդալ:

— Գուցէ ա՛լ կառքին մէջ չէ, ըսաւ միտքէն, իր համադգեօտին բաձկոնակը կոճկելով: Հարկաւ Բուասիի կայանը կանդ առած է՝ թերևս Թրիէլի կայանը. եթէ մէսլան իջած չէ, Մանթիլած ըլլալու է, ուրիշ է եթէ Ռօչպուազ իջած է կամ մինչև Բասի գա-

(*) Կաւասի նշանակութիւնը ունի այս թիւը...

ցած է՝ էլ վրէժ ուղղելու համար ձախ կողմը կամ Լարօշ-կիւյեօն երթալու համար աջ կողմը դառնալու ընտրութեամբ: Ետեւէն վազէ՛, մօրաքոյր: Ի՛նչ աեսայ որ ի՛նչ գրեմ հիմայ այս բարեփոխ պառաւին:

Թէօտիւլ նոյն պտնուն կառքին պատահանէն սեւ բանթալօն մը տեսաւ որ ուղեկառքին վերէն կ'իջնէր:

— Մարիո՛ւսն է արդեօք, ըսաւ տեղակալը:

Իջնողը Մարիուսն էր:

Կառքին քով, ձիերուն և կառապաններուն հետ խառնուած գիւղացի աղջիկ մը կար որ ճամբորդներուն ծաղիկ կը ցուցնէր: Մաղիկ առէ՛ք ձեր տիկիներուն համար, կը պոռար աղջիկը:

Մարիուս ծաղկավաճառին մօտեցաւ և անոր կողովին ամենագեղեցիկ ծաղիկները գնեց:

— Ա՛լ հիմա հետաքրքրութիւն եկաւ վրաս, ըսաւ Թէօտիւլ, կառքէն վար ցատկելով: Ո՞ր շուտիկին պիտի տանի արդեօք այն ծաղիկները: Ասանկ գեղեցիկ փունջ մը խիտ գեղեցիկ կ'ընձ մը համար կ'առնուի: Կ'ուզեմ աեսնել այն կինը:

Եւ ա՛լ հիմա չէ թէ հրամանը կատարելու, այլ իր հետաքրքրութիւնը յագեցնելու համար սկսաւ Մարիուսին ետեւէն երթալ այն շուներուն պէս որոնք իրենց համար կ'որսան:

Մարիուս ամենեւին ուշադրութիւն չէր ընէր Թէօտիւլին: Ուղեկառքէն վայելչագեղ կ'իններ կ'իջնէին. բայց Մարիուս չնայեցաւ անոնց: Կարծես թէ բան մը չէր տեսներ իր բոլորա՛քը:

— Սիրահա՛ր է արդեօք, մտածեց Թէօտիւլ:

Մարիուս դէպի եկեղեցին ուղղուեցաւ:

— Շատ լաւ, ըսաւ Թէօտիւլ իւրովի: Եկեղեցի՞ կ'երթայօք քաճա է: Քիչ մը ժամերգութեամբ համեմուած ժամադրութիւնները լաւագոյն են: Ատուածոյ վրայէն անցնող թաղուն նայուածքի մը պէս անոյշ բան մը չկրնար ըլլալ:

Մարիուս երբ եկեղեցի հասաւ, ներս չմտաւ, և գէպի աւագ խորանին ետեւի կողմը դարձաւ: Գմբեթին մայթերէն մէկուն անկիւնը երթալով աներեւոյթ եղաւ:

— Ժամադրութիւնը դուրսն է, ըսաւ Թէօտիւլ: Աղջիկը տեսնե՛ք:

Եւ կօշիկներուն ծայրովը կոխելով յառաջացաւ գէպի այն անկիւնը ուրկէ դարձած էր Մարիուս:

Թէօտիւլ երբ անկիւնին քով հասաւ, շուարելով կանգ առաւ:

Մարիուս՝ ճակատը ձեռքերուն մէջ առնելով՝ ծնրադրած էր դերեզմանի մը վրայ խոտերուն մէջ: Իր փունջը քակելով այս գերեզմանին վրայ սփռած էր: Գերեզմանին ծայրը, ուսուցի մը քով որ գլուխին կողմը կը ցուցնէր, սեւ փայտէ խաչ մը կար, խաչին վրան ալ սպիտակ առեքով այս անունը. ԳՆԴԱՊԵՏ ՊԱՐՈՆ ԲՕՆ-ՄԷՐՍԻ: Մարիուսի հեծկլտանքը կը լսուէր:

Աղջիկը գերեզման մըն էր:

Գ. Լ. ՈՒՆԻԿ. Ը.

Կ Ր Ա Ն Ի Թ Ի Ն Դ Է Մ Մ Ա Ր Մ Ա Ր Ի Ո Ն

Մարիուս՝ առաջին անգամ Բարիզէն մեկնելով ահա հոն եկաւ էր: Հոն կուգար ամէն անգամ որ Պ. Ժիլնօրման կ'ըսէր. Դիչերը դուրսը կ'անցօնէ:

Տեղակալ Թէօտիւլ բոլորովին խռովեցաւ երբ յա՛նկարձ աեսաւ Մարիուսին գերեզմանի մը հետ տեսութիւն ընելը, անախորժ և տարբրինակ գգայութիւն մը կրեց զոր չէր կրնար լաւ ըմբռնել. կրկին յարգանք մը կ'զգար Թէօտիւլ յարգանք գերեզմանի մը նըկատմամբ յարգանք նաև գեղապետի մը նկատմամբ: Ետ քաջուեցաւ Մարիուսը մինակ թողով գերեզմանատան մէջ. զինուորական հրահանդի ձև մը ունեցաւ այս նահանջը: Մահը մեծ ուսադիրնսրով երևցաւ Թէօտիւլին, որ յարգական ձևով բարեկց զայն: Չէր գիտեր թէ ի՛նչ գրէ մօրաքոյրը, ուստի որոշեց բան մը չգրել. և հաւանական է թէ Մարիուսի սիրային յարաբերութեանց մասին Թէօտիւլի տեսած

բանէն հեռեւութիւն մը չպիտի ելլեր, եթէ վէրնօնի տեսարանը գրեթէ անմիջապէս Բարիզի մէջ տեսակ մը հակադարձ հարուած չունենար այն խորհրդաւոր կարգադրութեանց մէկուն համեմատ որոնք սաէպ կ'երեւան բաղդին մէջ :

Մարիուս երրորդ օրը առտուն խիստ կանուխ վէրնօնէն վերադարձաւ, մեծ հօրը տունը իջաւ, և որովհետեւ երկու գիշեր ուղեկառքին մէջ մնալով յոգնած էր, ժամ մը ծովի բազմիքը մնալու և իր աքնութեան յոգնութիւնը փարատելու հարկը զգալով, իսկոյն իր սենեակը ելաւ, անմիջապէս հանեց վրայէն ուղեւորութեան թիկնոցը և վիզէն կախուած սեւ ժապաւէնը, և նլաւ բաղնիք գնաց : Պ. Ժիլնօրման որ ամէն քաջառողջ ձերերու պէս կանուխ ելած էր, Մարիուսին գալը լսած, և ձերունական սրունքներովը կրցածին չափ շուտով շտապած էր տունին վերերուն սանգուզէն ելնելու և Մարիուսին սենեակը երթալու՝ որպէս զի զայն ող ագուբէ, հարցուփորձ ընէ և ուրկէ եկած ըլլալը քիչ մը գիտնայ :

Բայց երիտասարդը ութսնամեայ ձերին վեր ելնելու ժամանակ չձգելով վար իջած էր, և Ժիլնօրման երբ վերնայարկը մտաւ, Մարիուս արդէն գացած էր :

Անկողինը աւրուած չէր. թիկնոցն ու սեւ ժապաւէնը անկողնին վրայ դրուած էին անկասկած :

— Այս աւելի աղէկ է, ըսաւ Պ. Ժիլնօրման :

Պահ մը ետք սրահը մտաւ ուր օրիորդ Ժիլնօրման արդէն նստած էր և իր կառանիւնները կը յօրինէր լաթի մը վրայ :

Ժիլնօրմանի մտաքը յողթական էր :

Մէկ ձեռքով թիկնոցը և միւսով վիզի ժապաւէնը բռնած էր, և կը պոռար :

— Յողթութիւն. հիմա գաղտնիքը պիտի հասկնանք. հիմա ամէն բան տեղն ի տեղ պիտի գիտնանք. հիմա ա՛լ մեր սմսեղուկին անառակութիւնները պիտի շօշափենք՝ ահա վէպին մէջ ենք : Պատկերը քովս է :

Իրօք ժապաւէնէն սեւ կաշիէ տուփ մը կախուած էր որ մեծ շքադրամի մը կը նմանէր բաւական :

Մերունին տուփը առաւ առանց բանալու, քանի մը բռայէ ա

յեցաւ համակուրի զգալով այն հեշտութեամբ, զմայրուժով և բարկութեամբ որով կը համակուր խեղճ անօթի մը երբ իրեն չվերաբերող սքանչելի կերակուրի մը քթին տակէն անցնիլը կը տեսնէ :

— Վասն զի տարակոյտ չկայ թէ պատկեր մը կայ ասոր մէջ : Այս սրտին վրայ կը պահուի գորովալի սիրով : Ապո՛ւշ են, ի՞նչ են : Թերեւս այնպիսի վարնոց բող մըն է որմէ մարդ զգուանօք կը ստսկայ : Հիմակուան երիտասարդները շատ յոռի ճաշակ ունին :

— Տեսնենք, հայր իմ, ըսաւ պոռաւ աղջիկը :

Զսպանակի մը վրան կոխուելով տուփը կը բացուէր : Տուփին մէջ ուրիշ բան չգտան, եթէ ոչ ուշադրութեամբ ծալուած թուղթ մը :

— Աղջիկէն տղային, ըսաւ Ժիլնօրման քահ քահ լսնդալով : Գիտե՞մ ի՞նչ ըլլալը : Մերագիր մըն է անշուշտ :

— Ա՛հ, կարդանք ուրեմն, պօռաց մօրաքոյրը :

Եւ ակնոցը դրաւ : Բացին թուղթը և յետագայ տողերը կարդացին .

«— Զաւակիս համար. կայսրը պարսնութեան տիտղոս տուաւ ինծի վաթէրլօյի պատերազմի դաշտին վրայ : Քանի որ վերահաստատութիւնը չուզեր ճանչնալ իմ այս տիտղոսը զոր արիւնս թափելով առած եմ, զաւակս պիտի առնէ և կրէ զայն : Աւելորդ է ըսել թէ ան պարտաւորէ այս տիտղոսին արժանի վարմունք ունենալ :»

Անկարելի է ըսել թէ ինչ զգացին հայր և աղջիկ : Կարծես թէ մտեւրի գլուխի մը շունչը սառեցուցած էր զանոնք : Բան մը չըսին իրարու : Միայն թէ Պ. Ժիլնօրման ցած ձայնով և ինքնիրեն խօսելու պէս ըսաւ .

— Այն սուսերածիգին գիրն է այս :

Մօրաքոյրը թուղթը քննեց, ամէն կողմը դարձուց, նայեցաւ, յետոյ տուփին մէջ դրաւ :

Նոյն պահուն թիկնոցին գրպանէն կապոյտ թուղթի մէջ պըլուած քառակուսի, երկայն և պղտիկ ծրար մը ինկաւ : Օրիորդ Ժիլնօրման ծրարը գետնէն առաւ, և կապոյտ թուղթը բացաւ : Երբարին մէջ եղածը Մարիուսի հարիւր այցատուան էր : Մէկը Պ. Ժիլնօրմանին տուաւ որ կարդաց. Մարիուս Բօնմեքսի, Պարոն :

Մերունին զանգակը հնչեցուց. Նիգուէթ եկաւ, Պ. Ժիլնորման
ժապաւէնը, տուփը և թիփնոցը առաւ, և ամէնն ալ դէպի սրահին
մէջտեղը նետելով, բաւ.

— Տե՛ղը տար սա քուրջերը :

Ճիշդ ժամ մը անցաւ ամենախորին լուսթեամբ : Մերն ու պա-
ռաւը կռնակ կռնակի տալով նստած էին, և իւրաքանչիւրը թերեւս
միեւնոյն բանը կը մտածէր : Երբ լրացաւ այս ժամը, Ժիլնորման
մօրաքոյրը ըսաւ .

— Աղւո՛ր բան :

Քանի մը բոպէ կար Մարիուս տուն դառնալով երեւցաւ :
Սրահին շեմէն ոտքը ներս չգրած նշմարեց իր մեծ հայրը որ այ-
ցեատմեբէն մէկը ձեռքը բռնած էր և որ Մարիուսը տեսնելով
ազազակեց շինական և հեղնալի իշխանութեան մը կերպարանքով
որ անտանելի բան մըն էր :

— Հա՛, հա՛, հա՛, հիմա պարոն ես եղեր, հա՞ : Կը շնորհա-
ւորեմ պարոնութիւնդ : Ի՞նչ կը նշանակէ այս :

Մարիուս թեթեւ կարմրուք մը առաւ և պատասխանեց .

— Կը նշանակէ թէ հօրս զաւակն եմ :

Պ. Ժիլնորման խնդալէ դողրեցաւ, և ըսաւ խստութեամբ :

— Ե՛ս եմ քու հայրդ :

— Իմ հայրս. կրկնեց Մարիուս աչքերը խոնարհեցնելով և
խոփու կերպարանքով մը, խոնարհ և քաջագուն մարդ մըն էր որ
փառաորայէս ծառայեց հանրապետութեան և Զրանսայի. որ ե-
րեւելի հանդիսացաւ մարդոց մինչև հիմա ըրած պատմութեանց
ամենէն մեծին մէջ, որ քսանըհինգ տարի բանակատեղիները
ապրեցաւ՝ ցորենիը ուժմբերու և գնդակներու, դիշերն ալ ձիւնի.
տիղմի և անձրևի տակ մնալով. որ երկու դրօշ առաւ. որ քսան
վէրք ընդունեցաւ, որ մոոցուած և լքուած մեռաւ, և որու միակ
յանցանքը եղած է սատիկ սիրելի երկու ապերախտ, այսինքն իր
հայրենիքը և զիս :

Պ. Ժիլնորմանի համբերութիւնը հատաւ եւր յոնց այս խօս-
քերը : Իսկ Հանրապետութիւն բառը լսելով կան նկու, կամ լաւ
ևս է ըսել ոտրի վրայ ելաւ : Մարիուսի արտաբերած խօսքերէն
ամէն մէկը ծերունի արքայականին երեսին վրայ այն ազդեցու-

թիւնը ունեցած էր զոր դարբնոցի մը փուքը կ'ուսննայ երբ հրա-
կէզ խարոյկի մը վրայ կը փչէ : Պ. Ժիլնորմանի նսեմ դէմքը հե-
տզնեաէ կարմրեցաւ, շառագունեցաւ և հուսկ յետոյ կրակ դարձաւ :

— Մարիուս, պոռաց Պ. Ժիլնորման : Գարշելի՛ տղայ. չեմ
գիտեր թէ ի՞նչ էր հայրդ, և ոչ ալ կ'ուզեմ գիտնալ. ոչ տեղե-
կութիւն ունիմ և ոչ ալ բան մը գիտեմ, բայց գիտեմ թէ ատոնք
ամէնքն ալ թշուառահասն մարդիկ էին. ամէնքն ալ սրիկաներ,
մարդասպաններ, արիւնուռչա յեղափոխականներ, գողեր էին.
ամէնքը, կը կրկնեմ թէ ամէնքն ալ. անոնց և ոչ մին կը ձանչ-
նամ. նորէն կը կրկնեմ թէ ամէնքն ալ այս տեսակ մարդիկ էին,
լսեցի՞ր, Մարիուս : Դուն ալ հողաթափիս պէս պարոն մըն ես.
անոնց ամէնքն ալ հուզկահարներ էին որոնք Բօպէսբիէրին ծա-
ռայեցին, ամէնքն ալ աւազակներ էին որոնք Պու-օ-նարարդին
ծառայեցին, ամէնքն ալ մատնիչներ էին, որոնք իրենց օրինա-
ւոր թագաւորը մատնեցին. կրկին և կրկին անգամ մատնեցին,
ամէնքն ալ վատեր էին որոնք Վաթերլոյի պատերազմին մէջ փա-
խան Բրուսիացուց և Անգլիացուց առջեւէն : Ահա այս է իմ գիտ-
ցածս : Եթէ պարոն հայրդ ալ անոնցմէ մէկն է, չգիտեմ, բայց
եթէ նաև ըլլայ, հոգս անգամ չէ, հրամայ նայիմ, պարոն :

Հիմա կարգը Մարիուսին եկած էր խարոյկ մը դառնալու և
Պ. Ժիլնորմանին՝ փուք մը ըլլալու : Մարիուս մարմնովին կը
սրսիար. չգիտէր թէ ինչ կ'ըլլար. գլուխը կրակ դարձած էր : Կը
նմանէր քահանայի մը որ իր պատարագի նշխարներուն դուրս
նետուիլը կը տեսնէ, Փաքիբի մը որ իր կուռքին վրայ անցորդի
մը թուքնելը կը տեսնէ : Անկարելի էր որ իր առջեւ այսպիսի
բաներ ըսուած ըլլային անպատիժ : Բայց ի՞նչ կրնար ընել : Հայրը
իր առջեւ ոտքի տակ առնուած և կոխկրտուած էր. բայց ո՞վ էր
կոխկրտողը. — Իր մեծ-հայրը : Մի՞թէ կարելի էր մէկուն վրէժը
լուծել առանց միւսը թշնամանելու : Անկարելի էր նախատել իր
մեծ հայրը, բայց նոյնպէս անկարելի էր իր հօրը վրէժը չառնել :
Մէկ կողմը նուիրական գերեզման մը, միւս կողմն ալ սպիտակ
մազեր կային : Քանի մը վայրկեան այլայլեցաւ և երեքաց՝ մտա-
պէս այս գաղափարներու փոթորիկով գրաւուելով. յետոյ աչքերը
վեր վերցուց, իր մեծ հօրը նայեցաւ ակնապիշ, և որոտալիւր ձայ-
նով մը պոռաց .

— Կորնչին Պուրպօնները, և այն Լուի ԺԸ. ըսուած գէր խողը :

Լուի ԺԸ. չորս տարիէ ի վեր մեռած էր, բայց Մարիուսի համար հոգ չէր :

Մերուհին կասկարմիր ըլլալէ դադարելով յանկարծ մազերէն աւելի ճերմկեցաւ : Դարձաւ դէպ ի Պ. Տը Պէրի դուքսին կիսարձանը որ բուխերիկին վրայ էր և տեսակ մը տարօրինակ վսեմութեամբ շատ ակնածական բարեւ մը տուաւ կիսարձանին : Յետոյ յամբար և լուելայն երկու անգամ բուխերիկէ դէպ ի պատուհան և պատուհանէն դէպ ի բուխերիկը գնաց եկաւ սրահին մէկ ծայրէն միւսը երթալով և քալող քարէ արձանի մը պէս տախտակամածը շտապեցնելով : Երկրորդ անգամին իր աղջկանը մօտեցաւ որ պառաւ մաքրի մը պէս շուարձուով մտիկ կ'ընէր այս ընդհարումը, և գրեթէ հանդարտ ժպիտով մը ժպտելով ըսաւ անոր.

— Պարոնին պէս Պարոն մը և ինձի պէս քաղքենիի մը միևնոյն յարկին տակ չեն կրնար բնակիլ :

Յանկարծ կանգնեցաւ. աժգոյն, դողդոջուն. սոսկալի կերպարանք մը, և ճակատն ալ բարկութեան անարկու ձառագայթումէն վսեմութիւն մը առաւ. և անա թեւերը դէպ ի Մարիուս տարածելով, պոռաց.

— Կորի՛ր, գնա՛ :
Մարիուս գնաց տունէն :

Հետեւեալ օրը Պ. Ժիլնօրման իր աղջկանը ըսաւ .

— Վեց ամիսը անգամ մը այս արիւնարբուին երեսուն լուիճի ղրկեցէք դուք, և ա՛լ իր խօսքը մի՛ ընէք իմ առջեւ :

Պ. Ժիլնօրման տակաւին իր բարկութիւնը կատարելապէս առած չըլլալով, և ինչպէս անունը չգիտնալով, փոխանակ դու ըսելու՝ երեք ամիս շարունակ դուք ըսելով խօսեցաւ իր աղջկանը հետ :

Մարիուս ա՛լ սրամտութեամբ մեկնած էր տունէն : Պարագայ մը դոր շափաք է ըսել, ա՛լ աւելի գրգռած էր անոր զայրոյթը :

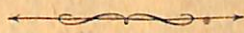
Միշտկան պղտիկ աղէտներ որոնք ընտանեկան տրամեցուցանեալը խառնուին : Ասով արտունջները կ'աւելնան, թէև իրապէս ա-

նիրաւութիւնները շատցած չըլլայ : Նիգօլէթ՝ իր տիրոջ հրամանի համեմատ Մարիուսի թիկնոցը և միւս բաները աճապարանքով տեղը տանելու ժամանակ առանց նշմարելու հաւանականաբար վերնայարկերուն մթին սանդուղին վրայ ձգած էր. սեւ կաշիէ տուփը որու մէջն էր գնդապետին գրած թուղթը : Ոչ այն տուփը և ոչ ալ թուղթը գտնուեցան : Մարիուս համոզուեցաւ թէ պարոն Ժիլնօրման, — այս օրէն սկսելով ա՛լ ուրիշ անուն չտուաւ անոր, — կրակը նետած էր «իւր հօրը կտակը» : Գոց սորված էր գնդապետին գրած քանի մը տողերը, հետեւաբար բան մը կորսնցուցած չէր թուղթը կորսնցնելովը : Բայց թուղթը, գիրը, այն նուիրական մասունքը նոյն իսկ իր հոգին կը կազմէին : Ի՞նչ եղած էին արդեօք :

Մարիուս ձգած գացած էր առանց ըսելու թէ ո՛ւր կ'երթար, և առանց գիտնալու թէ ո՛ւր կ'երթայ. հեաը ունեցածը երեսուն ֆրանք, ժամացոյց մը և իր գիշերային պայուսակին մէջ քանի մը զգեստ էին :

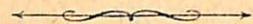
Հրապարակի կառք մը մտած և զայն ժամի վրայ վարձելով դէպի լատինական թաղը (*) ուղղած էր՝ ինքզինքը բաղդին յանձնելով :

Ի՞նչ պիտի ըլլար Մարիուսին վիճակը :

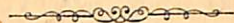

(*) Բաղդի ուսանողաց Թաղն է :

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Կ Ի Ր Ք

Ա.ՊԷՍԷԻ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ

Պ.Լ.ՈՒԽԱՍ.

ԽՈՒՄԲ ՄԸ ՈՐ ՔԻՉ ՄՆԱՅ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՊԻՏԻ ԸԼԼԱՐ

Այն ժամանակները որոնք առերեւոյթս անտարբեր կ'երեւալին, ամէն կողմ յեղափոխական սարսուռ մը կը տարածուէր անորոշապէս: Օղին մէջ շունչեր կային որոնք 89ի և 92ի անգլոնդներէն վերադարձեր էին: Երիտասարդութիւնը թող ներուի մեզ ըսել թէ փետուր կը փոփոխէր: Մարդիկ գրեթէ անգիտակցաբար նոր կերպարանք կ'առնէին նոյն իսկ ժամանակին շարժումէն: Ժամացոյցի երեսին վրայ քալող սլաքը հողիներու մէջ եւս կը քայլէ: Իւրաքանչիւր ոք դէպի առաջ կ'առնէր իր առնելիք քայլը: Արքայականները ազատական, ազատականներն ալ հանրիշխանական կ'ըլլային:

Այս իրողութիւնը հազարումէկ տեղատուութիւններով խառ-

նուած ծովային մակընթացութեան մը կը նմանէր: տեղատուութիւններու յատկութիւնն է խառնուրդներ կազմել. ահա այս պատճառաւ գաղափարներու խիտ տարադէպ խառնուրդներ կային. Նարոյէտն ու միանգամայն ազատութիւնը կը պաշտուէին: Մենք հոս պատմութիւն մը կը գրենք: Այն ժամանակի կրկներեւոյթներն էին անոնք: Կարծիքները զանազան ձևեր կ'ընդունին: Վոլթէրեան արքայականութիւնը, — տարօրինակ զանազանութիւն, — ո՛չ նուազ զարմանալի զուգակշիռ մը ունեցաւ, որ է պոնաբարդեան ազատասիրութիւնը:

Ուրիշ միտքերու խումբեր ալ կային որոնք աւելի երեւելի էին: Ասոնք սկզբունքը կը քննէին, իրաւունքին կը յարէին: Բացարձակը կը սիրէին եռանդազին, և անհուն գոր'աշրութիւններ կ'ընդնշմարէին: Միտքերը բուն իսկ բացարձակին անաչառութեամբը դէպի երկինք կը մղուին և անսահմանութեան մէջ կը ծփան: Երազին ծնունդ տալու համար վարդապետութիւնը միայն բացարձակին այս յատկութիւնը ունի. և ապագային ծնունդ տալու համար երազը միայն վարդապետութեան այս յատկութիւնը ունի: Ինչ որ այսօր իւթօփի է՝ վաղը միս և ոսկը է:

Յառաջագէժ կարծիքները կրկին յատակներ ունէին: Գաղտնիքի սկզբնաւորութիւն մը կը սպառնար « հաստատեալ բարեկարգութեան», որ կասկածելի էր և լռելեան չարանիւթ: Յեղափոխութեան ամենամեծ նշան է այս: Իշխանութեան թագուն գիտաւորութիւնը խրամին մէջ ժողովուրդին թագուն գիտաւորութեան կը հանդպի: Ապստամբութեանց թխտումը պետական հարուածներու նախապատրաստութեան դէմ պատասխան կուտայ:

Յրանսայի մէջ տակաւին չկար գերմանական թուկըն - պունս (գաշնաւորութիւն առաքինութեան) և իտալական գարպօնարութեան պէս ընդարձակ ստորերկրեայ ընկերութիւններ. բայց հոս հօն միին խոռոչներ կային որոնք ճիւղեր ունէին: Լազուկուրտ ըսուած ընկերութիւնը Էքսի մէջ կը ծրագրուէր. Բարիզի մէջ ալ այս տեսակ ընկերութիւններ կային որոնց մէկն էր ապիսէի (Այբէնգիմ) Բարեկամներու ընկերութիւնը:

Ինչ էին այս Ապիսէի Բարեկամները. — Ընկերութիւն մը որու առերեւոյթ նպատակն էր մանկանց դաստիարակութիւնը իսկ

իրական նպատակն էր մարդերու վերականգնումը : Ուզողը ապեսէին բարեկամ կը դառնէր ինքզինքը՝ ապեսէն, (անկեալ) ժողովուրդն էր : Իր բարեկամները կ'ուղէին կանգնել զայն մ.յս բառախազին վրայ (ապեսէ Ֆրանսերէնի մէջ մէկ բառ կազմելով նաեւ ինկած, սկաւազած կը նշանակէ) խնդալը ներելի չէ : Քաղաքական իրերու մէջ բառախազները երբեմն կարեւորութիւն ունին . մեր այս բառ-ծին կրնան վկայ ըլլալ այն այլ և այլ բառախազները որոնք պատմութեան մէջ կը յիշուին, Նարսէսի, Պարպէրիների, Սուրբ Պետրոսի, և այլն վրայօք :

Ապեսէի բարեկամները այնքան բազմաթիւ չէին : Սաղմնային վիճակի մէջ գաղտնի ընկերութիւն մը, կրնայինք ըսել իսկ թէ միաբանութիւն մը կը կազմէին, եթէ կողմնակցութիւն մը կարեւոր դիւցազուններու խումբ մը դառնալ : Բարիզի մէջ երկու տեղ կը գումարուէին անոնք, մէկը Հալի քով Գօրինք անուն կապելան էր որու վրայ ետքէն պիտի խօսինք . միւսն էր Բանթէօի քով Մէն-Միշէլի հրապարակին իր Գաթի Միլզէն անուն պիտիկ սրճարանը որ հիմա քանդուած է : Այս ժամադրութեան տեղերուն առջինը բանւորներուն, երկրորդն ալ ուսանողներուն մօտ էր :

Ապեսէի բարեկամները սովորաբար Միլզէն սրճարանին ետեւ ըստին մը մէջ ժողով կը կազմէին : Այս սրահը՝ ուրկէ մինչեւ սրճարանը ելլող խիստ երկայն և նեղ անցք մը կար՝ երկու պատուհան, դուռ մը և Տէ կրէ պզտիկ փողոցին վրայ թաղուն սանդուղ մը ունէր : Սրահին մէջ կը ծխէին, կը խմէին . կը խաղային կը խնդային : Բարձր ձայնով ամէն բանի, իսկ ցած ձայնով ուրիշ բանի վրայ կը խօսէին : Պատին վրայ Հանրապետութեան ժամանակի Ֆրանսային աշխարհագրական հին քարտէս իր կար կախուած . ոստիկանութեան գործակալի մը հոտոտելիքը զրգուելու բաւող նշան մըն էր այս :

Ապեսէի բարեկամներուն մեծագոյն մասը ուսանողներէ կը բաղկանար, և քանի մը բանւորներու հետ մտերմական յարաբերութիւն ունէր : Գլխաւորները, որոնք քիչ մը պատմութեան կը վերաբերին, Անժօլրա, Գոմպրֆէր, Ժան Բրուվէր, Ֆէօյի, Գուրֆէյրազ, Պահօբէլ, Լէկլը, Ժօլի և Կրանթէր կ'անուանուէին :

Այս երիտասարդները այնպիսի սերա բարեկամութեամբ մը

կապուած էին որ տեսակ մը ընտանիք կը կազմէին : Լէկլէն ի գառ ամէնքն ալ հարաւարակ էին :

Այս խումբը նշանաւոր էր : Հիմա անյայտ եղաւ այն աներեւոյթ անդունդներուն մէջ որոնք մեր ետեւն են : Այս առամին այն կէտին ուր հասանք, թերեւս անօգուտ չէ այս երիտասարդներու վրայ տեղեկութիւն մը տալ՝ անոնց սգալի դէպքի մը մթութեան մէջ խորասուզուիլը տեսնուելէն առաջ :

Միածին և հարուստ երիտասարդ մըն էր Անժօլրան, որուն անունը ամէնէն առաջ դրինք . ետքէն պիտի հասկցուի թէ ինչու նախադասեցինք անոր անունը :

Անժօլրա սոսկալի ըլլալու կարող սիրուն երիտասարդ մըն էր . հրեշտակի պէս գեղանման էր : Անթինօիւս մըն էր և անոր պէս խստաբարոյ : Ով որ անոր նայուածքին խոճոճն ցոլումը տեսնէր, պիտի կարծէր թէ նախորդ կեանքի մը մէջ արդէն յեղափոխութեան խորհուրդները սորված է ան : Ականատեօի մը պէս յեղափոխութեան աւանդութիւնը ունէր : Մեծ բանին ամէն մանր պարզանքը գիտէր : Քանանայապետի և մարտիկի ընաւորութիւն ունէր . նորահաս երիտասարդի մը այսպիսի ընաւորութիւն ունենալը տարօրինակ բան մըն է : Ժամարար և մարտիկ էր . նախ և առաջ հանրիշխանութեան զինուոր . նաև տեսլականին քանանան էր ժամանակակից շարժումին վերեւը : Բիքը խորունկ, արտեւանունքը քիչ մը կարմիր և ստորին շուրթը ստուար և դիւրաւ անարգու, ճակատն ալ բարձր էր : Ինչ որ է հորիզոնի մը մէջ ընդարձակ երկինքը . կարծես նոյն է երեսի մը վրայ մեծ ճակատը : Այն քանի մը երիտասարդներու պէս՝ որոնք ներկայ դարուս սկիզբները և անցեալ դարուն վերջերը կ'ապրէին և որոնք կ'անուխկէկ երեւելի հանդիսացած են՝ Անժօլրա նորատի աղջիկներու պէս ծայրայեղ և առոյգ երիտասարդութիւն մը ունէր, թէև ժամանակ առ ժամանակ ամբողջութիւն կը կուգար վրան : Արդէն առնութեան հասակը մտած էր . այլ տակաւին պատանիի մը կը նմանէր : Քոսն երկու տարեկան էր, այլ տասնը եօթը տարեկան կ'երևար . ծանրաբարոյ էր, և կարծես չէր գիտեր թէ երկրիս վրայ կ'ին անունով էակ մը կայ : Միայն մէկ կիրք ունէր, այսինքն իրաւունքը . միայն մէկ խոր-

հուրդ ունէր, այսինքն քարընդուտը տապալել: Աւանդէն(*) լեռան վրայ կրնար կրագոսն ու Գոնվանսիօնի մէջն ալ Սէն-Ժիւսթ ըլլալ: Հազիւ հազ կը տեսնէր վարդերը, չէր ճանչնար գարունը, և ոչ ալ թռչուններու դայլայլիկը կը լսէր: Էվատնէի մերկ վիզէն Արիսթօփիթօնի պէս ան ալ թերեւս չպիտի յուզուէր. ծաղիկները ինչպէս Հարմաթիուսի նոյնպէս և անսր համար՝ միայն սուրբ պահելու կը ծառայէին: Ուրախութեանց մէջ խիստ էր: Ուր որ Հանրապետութիւն չկար, հոն Անժօլրա ակնկոր կը լուէր զգաստութեամբ: Ազատութեան մարմարին սիրահարն էր ան: Իր խօսքը խստիւ ներշնչուած էր և օրհնորդութեան մը տարսուռը ունէր: Յանկարծապէս թեւերը տարածել զիտէր: Վա՛յ այն կնոջը որ ինքնին պիտի յանգգնէր պահ մը սիրել զայն: Եթէ Գամպլէի հրապարակին կամ Սէն Ժան Տը Պօլէի փողօցի կրկնութեան մէկը՝ անոր դպրոցէ մը նոր երնողի նման դէմքը, մանկաւիկի կերպարանքը, խարտիչագեղ երկայն յօնքերը, կապտագոյն աչքերը, հողմայոյզ գիտակը, վարդագոյն այտերը, նորածիլ շուրթները, ընտիր ակունները տեսնէր՝ և հետեւաբար եթէ այս ամէն արշալուսական հրասրբէն դրդուելով իր գեղութիւնը Անժօլրայի վրայ փորձել ուզէր, նա զարմանալի և ահալի նայուածքով մը յանկարծ պիտի ցոյցնէր վիճը և պիտի սորվեցնէր անոր չչփոխել Պօմարչէի իգասէր քերովրէն Եզեկիէլի ահարկու քերովրէին հետ:

Մինչդեռ Անժօլրա յեղափոխութեան արամարանութիւնը կը ներկայացնէր, Գոմպլէի յեղափոխութեան փրկիտոխայութիւնը կը ներկայացնէր: Յեղափոխութեան արամարանութիւնը և փրկիտփայտութիւնը տարբերութիւն մը ունին. յեղափոխութեան արամարանութեան կրնայ պատերազմ հետեւիլ, մինչդեռ փրկիտոխայութեան կրնայ խաղաղութիւնը հետեւիլ: Գոմպլէի Անժօլրան

(*) «Ավանդէն» լեռը որ այսօր «Մօնթէ սի Մաննա Մայինս» կ'անուանուի այն եօթը բլուրներէն մէկն է որոնց վրայ կանգնած է Հոմո՛, Այս լեռան վրայ այլ և այլ յիշատակներէ զատ Ազատութեան սահարը եւ Տիանի սահար մը կար: Ժողովուրդը ազնուականներէն դժգոհելով ապստամբած եւ Կրաղոսի առաջնորդութեամբ այս լեռը քաշուած է 493ին:

կ'ամբողջացնէր և կ'ուղղէր: Նուազ բարձր և աւելի լայն էր: Կ'ուղղէր որ ընդհանուր տեսիլներու լայնատարած սկզբունքները միտքերու մէջ հոսին. ուստի կ'ըսէր. Յեղափոխութիւն, բայց քաղաքակրթութիւն, և ուղղաձիգ լեռան բոլորաթիքը կապտադոյն ընդարձակ հորիզոնը կը բանար: Այս պատճառաւ Գոմպլէի ամէն կարծիքները շօշափելի և գործնական բան մը ունէին: Յեղաշրջումը Գոմպլէի հետ աւելի շնչելի էր քան թէ Անժօլրայի հետ: Անժօլրա յեղաշրջումին երկնային իրաւունքը, իսկ Գոմպլէի բնական իրաւունքը կ'արապայտէր: Առջինը Բօգէսթիէի կը յարէր, երկրորդը Գոնտօրսէի կը մօտենար: Գոմպլէի Անժօլրայէն աւելի կ'ապրէր ամէն մարդերու կեանքովը: Եթէ այս երիտասարդները կարող եղած ըլլային պատմական երեւելի անձերու կարգը մասնել, մէկը արդար մը, իսկ միւսը իմաստուն մը եղած կ'ըլլար: Անժօլրա աւելի առնութիւն, իսկ Գոմպլէի աւելի մարդկութիւն ունէր: Մարդ և Այր, ահա այս էր իրօք անոնց փանաքի տարբերութիւնը: Գոմպլէի մեղմ էր, ինչպէս Անժօլրա խիստ էր բնական անարատութեամբ: Գոմպլէի քաղաքացի բառը կը սիրէր, բայց մարդ բառը նախադաս կը սեպէր: Սպանիացիներուն պէս թերեւս յօժարակամ ըսէր. hombre (մարդ): Ամէն բան կը կարդար, թատրոնները կ'երթար, հրասարակային դասախօսութեանց ունկնդրութիւն կ'ընէր միշտ, լոյսի գունալի բեկեղեկումը կ'ուսանէր Արակոյէն, մեծ հետաքրքրութիւն ունէր դասի մը նկատմամբ ուր Ժօֆրօյ-Սէնթ-Իլէր արտաքին թմբային շնչերակին և ներքին թմբային շնչերակին կրկին գործողութիւնը բացատրած էր, մէկը որ երեսը կը կազմէ, միւսը որ ուղեղը կը կազմէ. հմտութիւն ունէր, գիտութեան կը հետևէր քայլ առ քայլ: Սէն-Միսնը Գոմպլէի հետ կը դիմադրիմէր, եզրիպտական նշանագիրները կը մեկնէր, գտած կոպիտները կը կտրէր, և երկրաբանութեան վրայ կը արամարանէր, յիշողութեամբ շերամի թիթեռ մը կ'ուրուագրէր, Ազատէ՛մի բառարանին Ֆրանսերէնի սխալները կը գտնէր, Բիլլզէկիւրի և Տըլէօզի դժուարին երկերը կը զննէր, բան մը չէր հաստատեր, և ոչ իսկ հրաշքները, բան մը չէր ուրանար, և ոչ իսկ սղիները: Վօնիքօրի կաղմուած ամբողջ թիւերը կը թղթատէր և կը մտախօսէր: Կը հաստատէր թէ ապագան վարժապետին ձեռքն է, և

խնայիրնեբու վրայ շատ կը մտածէր: Կ'ուզէր որ ընկե-
րութիւնը անընդհատ աշխատի մտային և բարոյական մակար-
դակը բարձրացնելու, գիտութիւնը դրամելու, գաղափարները
շրջաբերութեան հանելու, երիտասարդներուն միտքը բարդաւա-
ճելու, և կը վախնար որ մէթոտներու արդի աղքատութիւնը,
գրական տեսութեան հէքութիւնը, տեսութիւն որու սահմանն է
միայն դատական ըսուած երկու կամ երեք դար, պաշտօնական
իմաստակներու բռնահանաւորապետականութիւնը, դպրոցական նա-
խապաշարունակները և հին սովորութիւնները վերջապէս արուես-
տական ոստրանոցներու չնմանեցնեն մեր դպրոցները: Գիտուն,
յստակասէր, ճշդասէր, բազմալեզու, եռանդուն աշխատասէր ու
միանգամայն խորհող էր «նաև ցնորուկ իրերու նկատմամբ», կ'ը-
սէին իր բարեկամները: Կը հաւտար ամէն երազներու, կը հաւ-
տար երկաթուղիներուն: Վիշափն բարձուսին վիրաբուժական գոր-
ծողութեանց ժամանակ, միին սենեակին մէջ պատկերին լուսա-
նկարուելուն, ելեկտրական հեռագրին և օդապարիկներուն ուղ-
ղութեանը:

Մանաւանդ թէ ոչ այնքան կը վախնար այն ամբողջներէն զորս
աւելորդապաշտութիւնները, բռնամոլութիւնները և նախապաշա-
րունակները ամէն կողմէ շինած են մարդկային սեռի գէմ: Այն մար-
դերու թիւէն էր որոնք կը հաւտան թէ գիտութիւնը վերջապէս
պիտի տիրէ մարդկային սեռի: Անժօլրա պարագլուխ մըն էր,
Գոմպըֆէր առաջնորդ մը: Մարդ կ'ուզէր մէկուն քով կուրիլ և
և միւսին հետ քալել: Ասով ըսել չենք ուզեր թէ Գոմպըֆէր ան-
կարող էր պատերազմելու. չէր մերժեր մարմնովին փարիլ խո-
չընդօտին և ուժգնակի ու սաստկապէս յարձակիլ անոր վրայ.
բայց աւելի հաճելի էր իրեն ճշմարտութեանց ուսումով և դրա-
կան օրէնքներու հրապարակումով մարդկային սեռը իր ճակատա-
գիրներուն հետ յամբապէս համաձայնեցնել. և երկու ճառագայթ-
ներէն մէկը կամ միւսը ընտրելու համար աւելի լուսավառութեան
կը միտէր քան թէ հրդեհին: Հրդեհ մը անշուշտ կրնայ արշալոյս
մը արտադրել, բայց ինչո՞ւ չսպասել արեւին ծագման: Հրալեռ մը
կը լուսաւորէ, բայց արշալոյսը աւելի ազէկ կը լուսաւորէ: Գոմ-
պըֆէր զեղեցիկին անարատութիւնը թերեւս վռնմին փաղատա-

կուճէն վեր կը սեպէր: Այս գորովալի և զգօն միտքը կիսովին
գոհ կ'ըլլար մուխէն պղտորուած ճառագայթէ մը, բռնաբարու-
թեամբ ստացուած յառաջդիմութենէ մը, ժողովուրդի մը ուղղա-
պէս դէպի ճշմարտութիւն գահավիժիլը, 1793ի ամաթիւ մը կ'ա-
հաբեկէր դայն. բայց աւելի նողկալի կ'երեւար իրեն մնայնութիւնը
որմէ ապականութեան և մահուան հոս կ'առնէր. ամէն ինչ նկա-
տելով աւելի կը սիրէր փրփուրը քան թէ գարշահոտութիւնը, և
հեղեղը կոյանոցէն, Նիակարայի ջրվէժին անկումն ալ Մօնֆօգօնի
լճէն նախապատիւ կը բռնէր: Վերջապէս ոչ դադարում և ոչ ալ
անապարում կ'ուզէր: Մինչդեռ իր աղմկասէր բարեկամները աս-
պետաբար բացարձակին վրայ հողի տալով յեղափոխութեան փա-
ռաւոր արկածները կը պաշտէին և կը հրաւիրէին, Գոմպըֆէրի
միտումն էր թողուլ որ ինքնին կատարուի յառաջդիմութիւնը,
լաւ յառաջդիմութիւնը. թերեւս ցուրտ, այլ անարատ, կանոնա-
կան այլ անստգտանելի, հանդարտ այլ անվրդով յառաջդիմու-
թիւնը: Գոմպըֆէր թերեւս ծուրադրէր և ձեռնամած աղօթէր,
որպէս զի ապագան իր բոլոր անմեղութեամբը գայ, և որպէս զի
բան մը չվրդովէ ժողովուրդներու անբաւ և առաքինի բարեշրջու-
մը: Պէտ է որ բարութիւնը անմեղ ըլլայ, կը կրկնէր անդու: Եւ
իրօք եթէ յեղափոխութեան վսեմութիւնն է ուղղակի նայիլ ակ-
նախաիդ տեսլականին և հոն շանթերու մէջէն թեւարկել արիւնսլի
և հրալի ճիրաններով, յառաջադիմութեան գեղեցկութիւնն ալ
անարատ ըլլալն է, և վաշինկթընի ու Տանթօնի մէջ որոնց մէկը
անարատ յառաջդիմութեան և միւսը յեղափոխութեան մարմնաւո-
րութիւնն է, կայ այն տարբերութիւնը որով կարապաթիւ հրեշ-
տակը արժուաթեւ հրեշտակէն կը դատուի:

Ժամն Բրուվէր՝ Գոմպըֆէրէն աւելի մնղմ զանազանութիւն մը
կը ցուցնէր: Ժրհան կ'անուանուէր ան՝ վայրկենական պղտիկ յօժա-
րութեամբ մը որ կը խառնուէր այն հզօր և սաստիկ շարժումին,
որմէն ելաւ միջին դարու շատ հարկաւոր ուսումը: Ժամն Բրուվէր
սիրահար էր, ծաղիկի թաղար մը կը մշակէր, սրինգ կը նուազէր.
ոտանաւոր կը շինէր, ժողովուրդը կը սիրէր, կանանց վրայ կը
մեղքնար, մանկան վրայ կուլար, Աստուծոյ ու միանգամայն ապա-
գային կը վստահէր, և յեղաշրջումը կը պախարակէր արքունի

գլուխ մը, այսինքն Անտրէ՛Շէնիէ բանահիւսիս գլուխը կարելուն համար: Իր ձայնը սովորաբար փափուկ և առնական էր բոլորովին Պերճաբան մը ըլլալու չափ գրագէտ, և գրեթէ արեւելագէտ էր: Ամէն բանէ առաջ բարեսիրտ էր, և բանահիւսութեան մասին նախադաս կը սեպէր ինչ որ անբաւ էր. ասիկայ զարմանալի չկրնար թուիլ որոնց որ գիտեն թէ բարութիւնը որչա՛փ կը մօտենայ վստուութեան: Իտալերէն, լատիներէն, յունարէն և հրէերէն լեզուները գիտէր. և այս լեզուներէն, քաղած օգուտն էր կարդալ մի միայն չորս բանահիւսներու, այսինքն Տանթէի, Ժիւլէնայի, Էսպիլի և Եսայի մարգարէին բանահիւսութիւնները: Յրօնսերէնի մէջ Գօրնէյը Ռասինէն և Ակրիբա Տ'Օպինէն Գօրնէյէն վեր կը դասէր: Ամուլ վարսակի և հովտային շուշանի դաշտերուն մէջ յօժարակամ կը դեգերէր և պատանարներով դբաղելուն չափ ամպերով ալ կը պարագէր: Իր միտքը երկու գիրք ունէր. մէկը դէպի մարդ, միւսը դէպի Աստուած կամ կ'ուսանէր և կամ հոգեպիշ կը նայէր: Ամբողջ օրը մաղէ անցնելով կը քննէր ընկերային խնդիրները, այսինքն վարձքը, դրամագլուխը, վարկը, ամուսնութիւնը, կրօնքը, խորհելու ազատութիւնը, սիրելու ազատութիւնը, դաստիարակութիւնը, պատիժը, թշուառութիւնը, ընկերակցութիւնը, սեպնահանութիւնը, արտաբերումը և բաշխումը, և այս աշխարհի այն կնճիռը որ մարդկային սեռը մթութեամբ կը համակէ: Գիշերն ալ աստղերուն, այսինքն անազին մարմիններու կը նայէր: Ինչպէս Անժօլրա նոյնպէս և ան հարուստ էր և միածին զաւակ: Մեղմիկ կը խօսէր, գլուխը կը ծռէր, աչքերը վար կ'առնէր, շփոթումով կը ժպտէր, աղէկ չէր հագուեր, անշնորհ կերպարանք մը ունէր, ոչինչ բանէ կը կարմրէր, շատ վեհերոտ, այլ սակայն քաջ էր:

Յէօյեի հողմահար շինող բանուոր մըն էր՝ հայրն ու մայրը մեռած էին. օրը երեք ֆրանք կը վատակէր դժուարաւ, և մէկ դիաւաւորութիւն ունէր միայն, որ էր աշխարհս փրկել: Ուրիշ մտմտուք մըն ալ ունէր, այսինքն ուսանիլ. կ'ըսէր թէ ուսանիլը նոյնպէս ազատիլ է: Ինքնիրեն կարդալ և գրել սորված էր. ինչ որ գիտէր, առանձին ուսած էր: Յէօյի վեհ սիրտ մըն էր, բոլոր աշխարհիս կը փարէր: Այս ժորըր ողովուրդները որդեգրած էր. Մօրմէն զրկուած ըլլալով, հայրենիքին վրայ խորհած էր: Չէր

ուզեր օր երկրիս վրայ հայրենիքէ զուրկ մարդ մը գտնուի: Ժողովուրդի մարդուն յատուկ խորին գուշակութեամբ ինքնին և ծածկապէս կը պատրաստէր ինչ որ մենք այսօր ազգայնութեանց տեսիլը կ'անուանենք: Յատկապէս պատմութիւնը սորված էր գիտութեամբ սրտմտելու համար: Այս լութօփիի սիրահարներու երիտասարդական խումբին մէջ, որու յատուկ նպատակն էր Ֆրանսան, Յէօյեի ուրիշ ազգերու վրայ մտածողն էր: Մասնաւորապէս իր միտքը կը գրաւէին Բօլօնիա, Հունգարիա, Ռուսիա, Իտալիա: Յարմարութիւն առնէր կամ չառնէր, միշտ իրաւունքին պէս յամառութեամբ կ'արտասանէր այս անունները. Ռուսիային՝ Վարչաւիայի, Աւստրիային՝ Իտալիոյ վրայ տիրելը բնաբարութիւններ էին որոնք Յէօյեիի դայրոյթը կը գրգռէին սատակի: 1772ի բռնաբարութիւնը մանաւանդ անոր բարկութիւնը կը շարժէր: Չկայ պերճախօսութիւն մը որ այնքան բացարձակ ըլլայ, որքան է ինչ որ ճշմարիտ է սրտմտութեան մէջ. ահա Յէօյեիի պերճախօսութիւնը այս տեսակէն էր: Ամենեւին չէր դադարել խօսելէ այն վատահամբաւ թուականին վրայ որ է 1772ը(*), այն ազնիւ և արի ժողովուրդին վրայ զոր մատնութիւնը ջնջեց, այն ոճիրին վրայ զոր երեք տէրութիւնները գործեցին, այն հրէշային դաւաճանութեան վրայ որ ազգային էութեանց սոսկալի բարձունքներուն նախաախան է և կաղապարը, բարձունքն որոնք այն թուականէն ի վեր շատ մը ազնիւ ազգերու վրայ յարձակեցան և կրնանք ըսել թէ անոնց ծննդեան վկայագիրը ջնջեցին: Ընկերային ամէն ժամանակակից ոճբագործութիւնները Բօլօնիոյ բաշխումէն կը ծագին: Բօլօնիոյ բաշխումը յառաջագործութիւն մըն է որու հետեւութիւններն են արդի քաղաքական ամէն ոճիրները: Չկայ բռնակալ մը, մատնիչ մը որ ճիշդ մէկ դարէ ի վեր տեսած, վաւերացուցած, ստորագրած և ստորագրութեան նշանովը անփոփոխ կերպով հաստատած չըլլայ Բօլօնիոյ բաշխումը: Երբ ժամանակա-

(*) Ռուսիոյ, Բրուսիոյ եւ Աւստրիոյ տէրութիւնները 1772ին Բօլօնիան գրաւեցին մասնութեամբ եւ բռնութեամբ, եւ իրենց մէջ բաշխեցին այս երկիրը.

կից մասնութեանց թուղթերը խառնեա, ամենէն առաջ այս մասնութեան վերաբերողները կը տեսնաս: Վիէննայի դեսպանաժողովը այս ոճիրին խորհուրդ հարցուց իր ոճիրը գործելէն առաջ: Որ սորդները 1772ին շիկերէն զարնելով հալալի(*) կը պօռան: 1815ին ալ շուշերուն մաս մը կը հանուի այս շիկերէն: Այս էր անա Ֆէօյեի սովորական բնաբանը: Այս աղքատ բանւորը արդարութեան խնամակալը եղած էր, և արդարութիւնը մեծութիւն տալով կը վարձատրէր զայն: Վասն զի իրօք իրաւունքին մէջ յաւիտենութիւն կայ: Ինչպէս Վենետիկը գերմանական չկրնար ըլլալ, նոյնպէս և Վարչաւիան չկրնար թաթար ըլլալ: Թագաւորները այս մասին պարապ տեղը կ'աշխատին և իրենց պատիւը կը կորսնցնեն: Կանուխ կամ ուշ ընկզմեալ հարեհիքը երեսը ելլելով կը ծփայ և կ'երեւայ: Յունաստան դարձեալ Յունաստան, Իտալիան դարձեալ Իտալիա կ'ըլլայ: Իրաւունքը յաւերժագէս կը բողոքէ բանաբարութեան դէմ: Ժողովուրդ մը գողցողը անընդհատ անոր տէր ըլլալովը սեպհական տէր մը չկրնար ըլլալ: Այս բարձր նենգութիւնները ապագայ չսունին բնաւ: Ազգ մը թաշկինակի մը նշանին պէս չկրնար սրբուիլ:

Գուրֆէյրազ հայր մը ունէր որ Պ. տը Գուրֆէյրազ կ'անուանուէր: Ազնուապետականութեան և ազնուութեան խնդիրներու մէջ Վերահաստատութեան ժամանակի քաղքենիներուն սենեցած սխալ գաղափարներէն մէկն էր որ մասնիկին հաւտայ: Յայտնի է թէ մասնիկը նշանակութիւն մը չունի: Բայց Լա Մինեքլ լրագրին ժամանակի քաղքենիները այնքան մեծ բանի տեղ կը դնէին այս խեղճ որ մասնիկը, որ կը կարծէին թէ պարտաւոր էին հրաժարել անկէ: Պ. Տը Շովըլէն, Պ. Շովըլէն, Պ. Տը Գոմարթէն, Պ. Գոմարթէն, Պ. Տը Գոնսթան Տըրլպէք՝ Պէնթամէն Գոնսթան, Պ. Տը Լաֆայէթ՝ Պ. Լաֆայէթ կ'անուանուէին ինքնակամ: Գուրֆէյրազ ևս չէր ուզած ետ մնալ և պարզապէս Գուրֆէյրազ կ'անուանուէր:

Գուրֆէյրազի մասին գրեթէ այսքանը կրնայինք բաւական

(*) Որսորդները «հալալի» կը պօռան երբ շիկերէն զարնուիլը կը տեսնեն:

սեպել և մնացածին համար ալ գո՛ր ըլլալ ըսելով. Գուրֆէյրազ տե՛ս թօլօմիլէս:

Իրօք Գուրֆէյրազ ունէր երիտասարդութեան այն խանդը որ կրնայ շուտիկ մտքի գեղեցկութիւն անուանուիլ: Ետքը այս խանդը կը մարի պզտիկ կատուին սիրունութեանը պէս, և այս տեսակ վայելչութիւն մը ունեցող երիտասարդը երկոտանի քաղքենի, և պզտիկ կատուն ալ անթերի քառոտանի կատու մը կ'ըլլայ:

Այն սերունդները որոնք դպրոցներէ կ'անցնին, և այն երիտասարդները որոնք զինուորական ծառայութեան համար կը ժողուուին հեազհեաէ, մտքի այս յատկութիւնը իրարու կը փոխադրեն, և գրեթէ միշտ անփոփոխ կերպով ձեռքէ ձեռք իրարու կուտան. հետեւաբար, ինչպէս ըսինք, ով որ 1828ին Գուրֆէյրազին խօսիլը լսէր, պիտի կարծէր թէ 1817ին թօլօմիլէսն է խօսողը: Միայն թէ Գուրֆէյրազ լաւ աղայ մըն էր: Արտաքին մտքին առեքեւոյթ նմանութեանց ներքեւ մեծ տարբերութիւն կար թօլօմիլէսի և անոր մէջ: Աներևութապէս կը տարբերէին իրարմէ. առաջինը ուրիշ և երկրորդը ուրիշ մարդ մըն էր: Ի ներքուստ նկատուելով թօլօմիլէս բծախնդիր դատասէր մը, իսկ Գուրֆէյրազ բաղդախնդիր ասպետ մըն էր:

Խուճախն պարագլուխն էր Անթօլրա, առաջնորդն էր Գոմպըֆէր, կեդրոնն էր Գուրֆէյրազ: Միւսները աւելի լոյս կուտային, իսկ այս՝ աւելի ջերմութիւն. վասնպի Գուրֆէյրազ կեդրոնի մը ամէն յատկութիւնները ունէր, բոլորակութիւն և ճառագայթում:

Պահօրէլ դէր մը խաղացած էր 1882ի արիւնսարոյր աղմուկին ժամանակ որու տեղի սուսած էր երիտասարդ Լալըմանի թաղումը:

Պահօրէլ զուարթ բնաւորութիւն և ստորին մարդերու յատուկ երպնր և ձեւեր ունեցող, քաջսիրտ, վասնիչ, զեղիս և երբեմն առատաձեռն, շաղակրատ և երբեմն ալ պերճաբան, յանդուգն և երբեմն անամօթ անձ մըն էր. նաև սատանային չորս ոտքը սեպուղներուն լաւագոյնը. յանդուգն բաճկոնակներ և խիտ կարմիր կարծիքներ ունէր. մեծ աղմուկները, այսինքն առ ի չգոյէ ապրատամբութեան ամէն բանէ աւելի կռիւր, և առ ի չգոյէ յեղափոխութեան ամէն բանէ աւելի ապստամբութիւնը կը սիրէր. միշտ

պատրաստ էր պատուհանի ապակի ընդ խորտակելու, փողոցի մը սալայատակը քակելու, կառավարութիւն մը տապալելու, որպէս զի հետեւութիւնը տեսնէ. սասնորմէկ տարրէ ի վեր ուսանող մըն էր: Իրաւագիտութեան քոլէջն կ'անցնէր, բայց չէր մօտենար: Իր նշանաբանն էր փաստաբան չըլլալ բնաւին, և զինանշանն էր գիշերային սեղան մը(*) որու մէջ՝ քառակուսի գդակ մը կ'ընդնշմարուէր: Ստոյգ է թէ քիչ անգամ կ'անցնէր իրաւագիտութեան դպրոցին առջևէն, բայց երբ անցնելու ըլլար կը կռճկէր իր թիկնոցը, վասնզի դեռ բալթօն հնարուած չէր, և առողջապահիկ զգուշութիւններ կ'ընէր: Ի՞նչ գեղեցիկ ծերունի, կ'ըսէր դպրոցին մեծ դրան համար, և ի՞նչ յիշարան, կ'ըսէր դպրոցին զանբէջին ակնարկելով որ էր Պ. Տէրվէնգուր: Դասերուն մէջ երգի նիւթեր, և վարժապետներուն մէջն ալ ծիծաղաշարժ պատկերներու առիթներ կը տեսնէր: Բաւական մեծկակ թոչակ մը, երեք հազար ֆրանքի մօտ բան մը կը վաճառէր առանց գործ մը ընելու: Գիւղացի ծնողքներ ունէր որոնց կրցած էր սորվեցնել թէ կը պատուորին պահել իրենց զաւակին յարգը:

Կ'ըսէր իր ծնողքներուն համար թէ գիւղացի են և ոչ թէ քաղքեհի, և այս պատճառաւ է որ ուշիմ են անոնք:

Պահօրէլ, որ քամածին միտումներ ունէր, շատ սրճարաններ կը յաճախէր. միւս երիտասարդները սովորութիւն ունէին, իսկ այն չունէր: Պահօրէլ կը դեղերէր: Թափառումը մարդկային է: Դեզերումը բարիգեան յատկութիւն է: Սակայն կարծուածէն ասելի սրամիտ և խոհուն անձ մըն էր:

Միութեան կապ մըն էր Ապիսէի Բարեկամներու և ուրիշ խումբերու մէջ որոնք դեռ անձեւ էին և որոնք կտրէն պիտ ծրագրութիւն:

Այս նորահաս գլուխներու կոնկլավին(**) մէջ անգամ մը կար:

(*) «Թապը թը նիւի», զիւր կան մըն է որ անկողնու մը բով կը գրուի, և ոտուն վրայ գիշերային գործածութեան համար անօթներ եւ արի կը գրուին:

(**) «Կոնկլավ» կ'անուանուի կարգինալներու ժողովը:

Տ'Աւարէյ մարքիզը, որ երբ Լուի ԺԲ. Ֆրանսայէն խոյս կուտար, օգնած էր անոր որ հասարակաց կառք մը մտնէ և զոր Լուի ԺԲ. այս ծառայութեան փոխարէն՝ դուքս ըրած էր. կը պատմէր թէ 1814ին երբ Ֆրանսա վերադարձաւ, մարդ մը աղերսագիր մը մատոյց թագաւորին որ նաւէն Գալէ կ'ելլէր:

- Ի՞նչ կ'ուզեա, ըսաւ թագաւորը:
- Նամակատունի մը վարչութիւն, Վեհափառ Տէր:
- Անունդ ի՞նչ է:
- Լ'Էկլը:

Թագաւորը յօնքը պնտեց (*). աղերսագրին ստորագրութիւնը նայեցաւ, և տեսաւ որ անունը Լ'Էկլը գրուած էր: Այս ուղղագրութիւնը նուազ պօնաբարդեան ըլլալով, թագաւորին արդահատանքը չարժեց. և արքայ սկսաւ ժպտիլ.— Վեհափառ Տէր, կրկնեց խնդրագիր մատուցանողը, նախանայր մը ունիմ, որ շուներու սպասաւոր մըն էր և որու մականունն էր Լ'Էկլը: Անունս այս մակդիրէն ելած է: Անունս Լ'Էկլը է, որ կրճատուելով Լ'Էկլը և աղաւաղուամով Լ'Էկլը եղած է:— Թագաւորը ասոր վրայ դադարեցաւ ժպտելէ: Ետքէն Մօյի նամակատունի վարչութիւնը առաւ զիտմամբ կամ անզգուշաբար:

Խումբին ճաղատ անդամը այս Լ'Էկլին տղան էր, և ստորագրութիւնը Լ'Էկլը (Տը Մօ) կը դնէր: Իր ընկերները համառօտելու համար՝ Պօյիւէ կ'անուանէին դայն:

Պօյիւէ զուարթ տղայ մըն էր որ ձախտորութիւն ունէր: Իր մասնաւոր հանգամանքն էր չյաջողիլ որ և է գործի մէջ: Բայց և այնպէ՛: ամէն բանի վրայ կը խնդար: Քսանընիւնգ տարեկան հասակին մէջ ճաղատ էր: Հայրը վերջապէս տունի և դաշտի մը տէր եղած էր. բայց ազուն ստիպողական գործը եղած էր կորսնցնել այս դաշտը և տունը շահադիտական անիւնն ձեռնարկութեան մը

(*) Թագաւորը յօնքը պնտեց, վասն զի «Լ'Էկլը» (արծիւ) նարդէն կայսեր դրօշակը ըլլալով՝ պաւստեան Թագաւոր մը չէր կրնար ակտօբիլ: Լուի ԺԲ. ի սկզբան ակտօբած չէ Խնդրագիրը մատուցանողին անունէն, կարծելով թէ այս «Լ'Էկլը» անունին ուղղագրութիւնը արծիւի նշանակութեամբ «Լ'Էկլը» գրուած է:

պատճառաւ : Պօսիւէի ա՛յլ բան մը մնացած չէր : Գիտուն էր և խելացի . բայց ամէն բռնած գործը անյաջող կ'երթար : Ամէն բան կը պահէր իրեն , ամէն բան կը խաբէր զինքը . ինչ որ կը շինէր , իր վրայ կը փշէէր : Եթէ փայտ կտրելու ըլլար , մասն ալ հետը կը կարէր : Եթէ սիրուհի մը ունենար , շուտ մը կը դիտէր որ նաև բարեկամ մը ունի : Ամէն ժամանակ դժբաղդութիւն մը կը պատահէր իրեն . այս պատճառաւ զուարթ էր : Կը բնակիմ կղմիմ-սրնետու յարկիմ նետեմ ո՞ր կ'իյնայ , կ'ըսէր : Ոչ այնքան կը զարմանար դիպուածին վրայ , վասն զի դիպուածը նախայայտ բան մըն էր անոր համար . զուարթօրէն կը համակերպէր թաղիին յոռի շրջումներուն և կատակ տանողի մը պէս կը ժպտէր ճակատագրին խնուածեանց վրայ : Աղքատ էր , բայց իր զուարթութեան ընդունարանը անսպասելի էր : Ստակը շուտ կը հատնէր , բայց քրքրել սպասելի չէր դիտեր : Երբ փորձանքը անոր կը մօտենար , Պօսիւէ սրտագին կը բարեւէր այս հին բարեկամը : Մեծ աղէտները կ'ապտակէր : Այնքան ընտանի էր ճակատագրին հետ որ պզտիկ անունովը կ'անուանէր զայն . — Բարի լոյս , փորձա՛նք , կ'ըսէր :

Բաղդին այս հալածումները հնարագէտ մը ըրած էին զայն : Պօսիւէ թիւր հնարքներ ունէր : Ստակ չունէր , բայց՝ երբ սիրաբուզէր՝ « ապերասան ծախքեր » ընելու միջոցը կը գտնէր : Գիշեր մը կարող կապող կնոջ մը հետ ընթերցելով մինչև հարիւր ֆրանք ծախք ըրաւ , և զեղխութեան միջոցին սա անմտահնալի խօսքը ըսաւ . Հատիւր Յրանցնոց աղջիկ , քեզ՝ նայիմ սա կօքիկներս :

Պօսիւէ զէպի փաստաբանութեան պաշտօնը կը դիմէր յամբար . իրաւագիտութիւն կ'ուսանէր Պահօրէլի ուսած կերպովը : Պօսիւէ քիչ անգամ բնակարան կ'ունենար , երբեմն ալ ամենեւին չէր ունենար : Մերթ ստոր , մերթ անոր , և ամէնէն շատ ժօլիին սենեակին մէջ կը բնակէր :

Ժօլի բժշկութիւն կը սորվէր . Պօսիւէն երկու տարու պզտիկ էր :

Ժօլի երեւակայական հիւանդ երիտասարդ մըն էր : Բժշկութեան մէջ սորվածն էր աւելի հիւանդ ըլլալ քան թէ բժիշկ : Բասներեք տարեկան հասակին մէջ ինքզինքը հիւանդուտ մը կը սեպէր : և կեանքը հայելիին մէջ լեզուն նայելով կ'անցնէր : Կը

հասագատէր թէ մարդս ասեղի մը պէս կը մազնիսանայ , և սենեակին մէջ անկողնին գլուխը դէպի հարաւ և ոտքը դէպի հիւսիս կը դնէր , որպէս զի գիշերը երկրագունտին մազնիսական մեծ հոսանքը չխանգարէ իր արեան շրջանը : Փոթորիկի ժամանակ իր երակիին զարկը կը քննէր : Բայց ամէնէն զուարթն էր ժօլի :

Ժօլիին այս ամէն իրարու անյարմար հանգամանքը , այսինքն երիտասարդութիւնը , մոլնկութիւնը , հիւանդոտութիւնը , զուարթութիւնը սիրով կը վարուէին միատեղ , և կը կազմէին արտաքին կեդրոն և հաճելի անձ մը զոր իր ընկերները՝ ել բաղաձայն տատին գործածութեան մասին անխնայ ըլլալով՝ ժօլլիի կ'անուանէին :

— Չորս ելով(*) կրնաս թեւարկել , կ'ըսէր անոր Ժան Բրուվէր : Ժօլի սովորութիւն ունէր զաւագանին ծայրովը քիթին դպչելու . այս սովորութիւնը կորովամտութեան նշան էր :

Այս ամէն երիտասարդները , որոնք խիստ կը զանազանէին իրարմէ և որոնց վրայ սակայն պէտք է անկատակ խօսել , միեւնոյն կրօնքը ունէին , այսինքն Յառաջդիմութիւն :

Ամէնքն ալ գազգիական յեղափոխութեան հարազատ զուակներն էին : Ամենէն թեթեւները ծանրութիւն մը կ'առնէին , երբ կ'արտասանէին ՅՅ ամաթիւը : Անոնց հայրերը՝ խրաքանչիւրը իր կ'արտասանէին ՅՅ ամաթիւը : Անոնց հայրերը՝ խրաքանչիւրը իր կ'արտասանէին ՅՅ ամաթիւը : Անոնց հայրերը՝ խրաքանչիւրը իր կ'արտասանէին ՅՅ ամաթիւը : Անոնց հայրերը՝ խրաքանչիւրը իր կ'արտասանէին ՅՅ ամաթիւը : Անոնց հայրերը՝ խրաքանչիւրը իր կ'արտասանէին ՅՅ ամաթիւը : Անոնց հայրերը՝ խրաքանչիւրը իր կ'արտասանէին ՅՅ ամաթիւը :

Անդամակից և խորհրդակից , ամէնքն ալ ծածկապէս տեղականը կը ծրագրէին :

(*) Յրաներէն «էլ» (1) տալը նաեւ «թեւ» կը նշանակէ երբ «էլ» կը գրուի :

(**) Այսպէի կ'անուանուէին որոնք որ 1791ին Ատրիզի մէջ չափաւոր արքայականաց ակումբի մը անդամ էին :

Այս ամէն եռանդոտ սիրտերուն և համոզակեր միաքերուն հետ սկեպտիկեան մըն ալ կար: Ի՞նչպէս անոնց հետ կը գտնուէր.—Վե-
րադուրութեամբ: Այս սկեպտիկեանին անունն էր Կրանթէր. սովորա-
բար R գլխագիրը կը դէնէր իր ստորագրութեան տեղ (*): Կրանթէր
մարդ մէր որ շատ կ'ըզուշանար որ և է բանի մը հաւատալէ:
Սակայն Բարիզի մէջ ուսում տունելով ամէնէն աւելի սորվող ու-
սանողնորէն մէկն էր ան: Գիտեր թէ լաւագոյն սուրճը Լամպլէնի
սրճարանը, և լաւագոյն գնդասեղանը Վօլթէրի սրճարանը կը գրտ-
նուէր: Թէ լաւ նկանը և լաւ աղջիկը Մէնի պուլվարին վրայ էր-
միթածը, շրթնատունկով եկած վառեակները Սակէ անուն կ'նոջ
պանդոկը, համադամ ձուկերը Գիւնէթի քաղաքադրան մօտէջը, և
պարտակ թեթև գի՛նի մըն ալ Գօմպայի դռան մօտերը կը գտնուէին:
Ամէն բանին լաւ տեղերը գիտէր, նաև սավաթ և օսոսն ըտուած
խաղերը: քանի մը պար, և երևելի բրամարդ մէր: Այս ամէն յատ-
կութիւններէն ի դատ նաև նշանաւոր գի՛նիսէր, և սոսկալի ազեղ
էր: Իր-մա Պուլսսի որ այն ժամանակի կօշկարարուհիներուն ա-
մենէն գեղանին էր, զայրանալով անոր ազեղութեան դէմ, սա-
վճիւրը տուած էր: Կրանթէր անկարելի է. բայց Կրանթէրի ինք-
նագովութիւնը չէր շիոթուեր: Սիրագէտ և ակնապիշ կը նայէր
ամէն կիներուն, ամէնուն համար 'կ'արծես ըսելով՝ «եթէ ուզեի»,
և աշխատելով կլլեցնել իր ընկերներուն թէ ընդհանրագէտ կ'ուզ-
ուէր ինք:

Ժողովուրդի իրաւունք, մարդու իրաւունք, ընկերային դաշ-
նագիր, գաղղիական յեղափոխութիւն, հանրապետութիւն (**),
հանրիշխանութիւն (***) , մարդկութիւն, քաղաքակրթութիւն, կը-
րօնք, յառաջդիմութիւն, ասոնք ամէնն ալ Կրանթէրի համար զը-

(*) Գրանթէր: որ յատկ անուն է, իբր բառ կը նշանակէ «մեծ էր», այ-
«գինքն խզիւ էր» (R):
(**) République.
(***) Démocratie.

րեթէ նշանակութիւն չունէին: Կը ժպտէր այս բառերուն վրայ:
Սկեպտիկութիւնը, իմացականութեան այս փտութիւնը ամբողջ
զաղափար մը թողած չէր անոր մտքին մէջ: Հեզնութեամբ կ'ապ-
րէր: Միայն մէկ ստուգութիւն կայ, որ է գի՛նիս բաժակը, կը-
սէր. այս էր անոր սկզբունքը: Ամէն կուսակցութեանց ամէն գո-
նողութիւնները կը ծաղրէր, եղբայրը, ինչպէս նաև հայրը, երի-
տասարդ Բօպէսբիէրը, նաև Լուազըրօլը կը ծաղրէր:—Լաւ կը յա-
ռաջանան մեռնելով կ'աղաղակէր: Սաչելութեան համար կ'ըսէր.
Ահա կախան մը որ աղէկ գործ տեսաւ: Թափառաշրջիկ, խաղամոլ,
անառակ, ստէպ գի՛նով մէր, և այս նորանաւ մտախոսներուն ար-
հաճութիւն կը պատճառէր անընդհատ երգելով. Կը սիրենք աղջիկ-
ներ, կը սիրենք լաւ գի՛նի, Եղանակ. Կեցցէ՛ Հանրի Գ.

Սակայն այս սկեպտիկեանը մոլեռանդութիւն մը ունէր: Այս
մոլեռանդութիւնը ոչ գաղափար, ոչ վարդապետութիւն, ոչ ճար-
տարութիւն, ոչ ալ գի՛տութիւն մըն էր, այլ մարդ մը, այսինքն
Անժօլրա: Կրանթէր կ'սքանչանար Անժօլրայի վրայ, կը սիրէր և
կը պատուէր զայն: Այս բացարձակ ոգիներու քաջամարտ խուճբին
մէջ այս անիշխանական կասկածողը ո՞րու հետ կը միանար: Ամե-
նէն բացարձակին հետ: Անժօլրա ի՞նչ կերպով կը նուաճէր զայն.
մի՞թէ գաղափարներով: Ոչ, այլ բնուորութեամբը: Շատ անգամ
գի՛տուած երևոյթ մըն է այս: Սկեպտիկեանի մը հաւատացեալի մը
յարբիւր պարզ բան մըն է ամբողջարար գոյներու օրէնքին պէս:
Հրապոյր մըն է մարդու ինչ որ չունի ինք: Ոչ ոք կոյրին պէս կը
կը սիրէ լոյսը: Թ՛գիւհին թմբկահարներու բարձրահաս պարագլու-
խը կը սիրէ: Գորտը աչքերը զէպ երկինք կը վերցնէ միշտ. Ին-
չ ո՞ւր:—Թուշունին թեւարկութիւնը տեսնելու համար: Կրանթէր՝ ոչ
բուն մտքին մէջ տարակոյսը կը սողար՝ սիրով կ'ուզէր տես-
նել Անժօլրային սրտին մէջ հաւատքին թեւատարած գիրքը:
Կրանթէր Անժօլրայի պէտք ունէր: Այս զգաստ, քաջողջ,
հասաատուն ուղիղ, խիստ և անարատ երիտասարդը կը հը-
հմայէր զայն. Կրանթէր որոշագէտ չէր նշմարել և ոչ ալ մտքէն
կ'անցնէր ինքնիրեն մեկնել թէ ի՞նչպէս կը հմայուէր անկէ: Իը-
նագովութիւնը կ'սքանչանար այնպիսի մարդու մը վրայ որ իր ներ-

հակն էր : Իր թոյլ, դիւրահոյ, հիւանդային և տձեւ գաղափարները Անժօլրայի կը յարէին ողնայարի մը յարելու պէս : Իր բարոյական ողնասիւնը այս նեցուկին վրայ կը յենուր : Կրանթէրի անձ մը ըլլալը Անժօլրայի քով կ'երեւար : Սակայն Կրանթէր իսկ առերեւութապէս երկու իրերու ներհակ տարբերով կը բաղկանար : Հեգնասէր էր և միանգամայն ջերմասիրտ : Իր անտարբերութիւնը սէր կ'ըզգար : Միտքը կրնար հաւատքէ զուրկ մնալ, բայց սիրտը չէր կրնար բարեկամութենէ զուրկ ապրիլ : Մե'ծ հակասութիւնս վասնզի սէր մը համողում մըն է : Այսպէս էր Կրանթէրի բնաւորութիւնը : Կան աջնզիսի՝ մարդեր որոնք կարծես թէ երկրորդ երես, աստառ կամ յետասկողմ ըլլալու համար ծնած են : Բօլիւքս, Բաթրօքըլը, Նիսիւս, Էօսամիրտաս, Էֆէսթիօն, Բէշմէկա են : Ուրիշի մը վրայ կ'աւանդու պայմանով կ'ապրին : անոնց անունը շարունակութիւն մըն է, և երբ կը գրուի, միշտ եւ շաղկապը կ'ուզէ առջեւէն : անոնց կեանքը իրենց յատուկ չէ : անոնց չվերաբերող ձակաազրի մը միւս կողմն է այն : Կրանթէր անա այս մարդերէն մէկն էր : Անժօլրայի աստառն էր :

Գոզցես կրնանք ըսել թէ մտերմութիւնները այբէնգիմի տառերուն մէջ կ'սկսին : Փրանսերէն այբէնգիմի տառերուն շարքին մէջ Օ եւ Բ տառերը անբսփանելի են : Ուզած կերպովը կրնաս արտասանել Օ եւ Բ, կամ Օրէսթ եւ Բիլաս :

Կրանթէր, Անժօլրայի ճշմարիտ արբանեակը, այս երիտասարդներուն խումբին մէջ կը բնակէր, անոնց հետ կ'ապրէր, անոնց հետ միայն հաճութիւն կ'զգար : ամենուրեք անոնց ետեւէն կ'երթար : Կրանթէրի ուրախութիւնն էր տեսնել այս ստուերական նկարներուն երթեւեկելը գիւնին գոլորշիներուն մէջ : Կրանթէր զուարթ բնաւորութիւն մը ունէր, և անա այս պատճառաւ այն երիտասարդներն իրենց խումբէն չէին արտաքսեր զինքը :

Անժօլրա՝ իբր հաւատացեալ՝ կ'արհամարհէր այս սկեպտիկեանը : Իբր ժուժկալ՝ կ'արհամարհէր այս գիւնովը : Հպարտութեամբ քիչ մը կարեկցութիւն կը շնորհէր անոր : Անժօլրա միշտ կը յանդիմանէր, խտաիւ անգին կը հրէր, կը մերժեր զայն : Կրանթէր ալ միշտ ետ կուգար : Ի՞նչ գեղեցիկ մարմար, կ'ըսէր Անժօլրայի համար :

Կրանթէր չընդունուած բիրտա մըն էր :

Գ. Ա. ՈՒՆԻ Բ.

ՊՈՍԻԼԷԻ ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ ՃԱՌԸ ՊՈՏՏՈՅԻ ՎՐԱՅ

Կէս օրէ մը ետք որ՝ ինչպէս ընթերցողը պիտի տեսնէ՝ հաւաքիպութիւն մը ունէր վերը պատմուած դէպքերուն հետ, Լէկլը Տը Մօ՝ Գաֆէ Միւզէնի դրան ծնօտին կոթնած էր հեշտասիրութեամբ : Հանգիստ վայելող մարդարձանի մը կերպարանքով միայն կը մտախոհէր հոն : Սէն-Միշէլի հրապարակը կը նայէր : Կռնակով յենուլը ոտքի վրայ պառկելու կերպ մըն է զոր մտախոհները շին ատեր : Լէկլը Տը Մօ՝ ատանց թախճութեան՝ կը խորհէր պզտիկ ձախորդութեան մը վրայ որ առջի օր իրեն պառհարէր կարծիք ձախորդութեան դպրոցին մէջ և որ իր անձնական խորհուրդները կը փոփոխէր, խորհուրդնե՛ր որոնք բաւական անտրոշ էին :

Մտախոհութիւնը չկրնար արգիլել ոչ կառքի մը անցնիլը եւ ոչ մտախոհէն նշմարուիլը : Լէկլը Տը Մօ, որու աչքերը տեսակ մը անորոշ դեգերումի մէջ կը թափառէին, իր այս քնաշրջային վիճակին մէջ հրապարակին վրայ քալող երկանիւ կառք մը նշմարեց, որ կամայ կամայ և կարծես զեղբուսմով կ'երթար : Ի՞նչ կ'ուզէր այս կառքը : Ինչո՞ւ յամբարար կ'երթար : Լէկլը կառքին նայեցաւ, որու մէջ կառապանին քով երիտասարդ մը, և երիտասարդին առջեւն ալ գիշերուան բաւական մեծկակ ծրար մը կար : Անցորդներն այս ծրարին վրայ անուն մը կը տեսնէին որ սեւ մեծ տառերով գրուած էր թուղթի մը վրայ : Թուղթը կտաւին վրայ կարուած էր : անունը ՄԱՐԻՈՒՍ ԲՕՆՄԵՐՍԻ էր :

Լէկլը երբ տեսաւ այս անունը, դիւրքը փոխեց : ուղիղ կայնե-

ցաւ, և ձայնը կառքին մէջ նստող երիտասարդին ուղղելով. պո-
ռաց.

— Պարոն Մարիուս Բօնմէրսի:

Կառքը կանգ առաւ:

Երիտասարդը՝ որ նոյնպէս խորունկ մտախոհութեան մէջ կե-
րեւար՝ աչքերը վեր ընկելով:

— Ո՞վ է ան, ըսաւ:

Պ. Մարիուս Բօնմէրսին դուք չէ՞ք:

— Անշուշտ:

— Ձեզ կը փնտռէի, կրկնեց Լէկլը Տը Մօ:

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ կայ, հարցուց Մարիուս, վասնզի իրօք Մարի-
ուսն էջ որ իր մեծ հօրը սունէն ելած էր: Իր առջեւ կ'երեւար
ե րպարանք մը զոր առաջին անգամ կը տեսնէր. ուստի շարունա-
կե . — Ձեմ ճանչնար ձեզի:

— Եւ ոչ ալ ես ձեզի կը ճանչնամ, պատասխանեց Լէկլը:

Մարիուս կարծեց թէ ծագրածու մըն է այն. կամ թէ այն-
պիսի անձ մը որ կ'ուզէ փողոցին մէջ իր քիթէն բռնել: Մարիուս
նոյն պահուն զուարթ չէր. յօնքերը պստեց: Իսկ Լէկլը Տօ
Մօ՝ առանց խռովելու՝ շարունակեց:

— Առջի օրը դպրոցը չէիք:

— Կարելի է:

— Այո՛, ստոյգ է:

— Ուսանող էք, հարցուց Մարիուս:

— Այո՛, ձեզի պէս, պարոն: Առջի օր դպրոց մտայ պատա-

արար: Վարժապետը աշակերտներուն անունը կուտար մի ան մի
անոնց ներկայ ըլլալը կամ չըլլալը հասկնալու համար: Ինչպէս
գիտես, այն միջոցին այս վարժապետները շատ ծիծաղելի վերայով
կը վարուին: Եթէ երրորդ անգամ անունդ տայ և ձայն չտաս,
իսկոյն անունդ կը սրբուի ցանկէն: Վաթսուն ֆրանքը ձծովը նե-
տած կ'ըլլաս:

Մարիուս սկսաւ ժպիկ ընել: Լէկլը շարունակեց.

— Պօնտօ վարժապետն էր աշակերտներուն անունները տուողը:
Կը ճանչնա՞ք Պօնտօն: Խիստ սրածայր և խիստ շարաշուք քիթ
մը ունի, եւ հեշտօրէն կ'առնէ բացականերուն հոտը: Նախ Բ. տա-
ւով սկսող անունները սկսաւ յիշել սմանողակը: Ես՝ այս տառին
հետ գործ չունենալուս համար՝ մտիկ չէի ընէր: Ամէն տրուած

անունը ձայն կուտար, և ոչ մէկուն անունը սրբուեցաւ. աշկերա-
ներուն ամէնքն ալ ներկայ էին անթերի: Պօնտօ կը տրամէր:
Մեկուսի կ'ըսէի իւրովի. Պօնտօ, սիրակա՛նդ իմ, այսօր ամենա-
փոքր գործ մը չպիտի կրնաս տեսնել: Պօնտօ՛ յանկարծ Մարիուս
Բօնմէրսի անունը տուաւ: Բայց ոչ ոք պատասխանեց: Պօնտօ յոյ-
սով համակուած նորէն և աւելի ազդու ձայնով մը ըսաւ. Մարիուս
Բօնմէրսի, և գրիչը ձեռք առաւ: Անգութ չեմ, պարոն: Ծուռ մը
ըսի ինքնիրենս. Ահա լաւ տղայ մը՝ որ ցանկէն պիտի սրբուի:
Ուշադրութիւն: Այս տղան իրապէս կ'անքի վայելու մներովը ապրող
անխոյժ մըն է: Լաւ աշկերտ մը չէ ան: Նստասէր մը, ուսում առ-
նող ուսանող մը, իմաստակ անձօրուս մը, գիտութեան, դպրու-
թեան, աստուածաբանութեան և իմաստութեան քաջամուտ մը,
հագուած շքուած հաստ գլուխ մը, յատկութեամբ անպիտան մը չէ
ան: Պատուաւոր ծոյլ մըն է որ կը դեգերի, որ գիւղերը կ'զբօնու-
որ Կրիզիքներուն հետ կը տեսնուի, որ գեղամիներուն հետ կը
սիրարանէ, և որ թերեւս հիմա տարիտէրիս տունն է: Աղատենք
զայն: Թող Պօնտօն ձաթի: Բարեկամ, նոյն պահուն Պօնտօ սրբ-
բու մի սեւ գրիչը աւելելով մելանին թաթխեց՝ անունդ ներկանե-
րու ցանկէն սրբելու պատրաստուելով, իր շիկագոյն բերը սրա՛նին
մէջ պտոցուց, և երրորդ անգամ կրկնեց Բարիո՛ւս Բօնմէրսի:
Ներկայ պատասխանեցի. ասով անունդ սրբուեցաւ ցանկէն:

— Պարոն... ըսաւ Մարիուս

— Բայց իմ անունս սրբուեցաւ, շարունակեց Լէկլը Տը Մօ:

— Ձեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, ըսաւ Մարիուս
Լէկլը կրկնեց.

— Ահա եղնլութիւնը: Պատասխանելու համար՝ բեմին՝ եւ
կծիկը դնելու համար՝ դուռին քովն էի վարժապետը՝ կերպով մը
աչքերը վրաս անկելով՝ ինձ կը նայէր: Յանկարծ Պօնտօ՛ որ
Պուալօյի գիրքին մէջ յիշուած շարամիտ քիթն է թերեւս, Լ տա-
ւով սկսող անունները յիշել կ'սկսի: Լ գիրը իմ անունի սկզբնա-
տառն է: Ես Մօ քաղաքէն եմ և անունս Լէկլը է:

— Լէկլը, ընդմիջեց Մարիուս կարծելով թէ կայսերական ար-
ծիւ կը նշանակէ անունը, ի՞նչ գեղեցիկ անուն:

— Պարոն, Պօնտօ երբ այդ գեղեցիկ անունին հասաւ, Լէկլ-

լը պօռաց. Եւրկայ պատասխանեցի: Այն ատեն Պլօնտօ վազրի մը
անուշութեամբ ինձ նայեցաւ, և ժպտելով ըսաւ. Եթէ Բօնմէրօին
դու ես, ապա ուրեմն Լէկլը չես: Խօսք մը որ կարծես քեզի հա-
մար դառն տրամադրութիւն թը կը պարունակէ. և որ սակայն միայն
ինձի համար սոսկալի խօսք մըն էր: Պլօնտօ դաշս ըսելէն ետք ա-
նունս սրբեց:

Մարիուս աղաղակեց.

— Ամօթով եմ քովդ, պարոն:

— Նախ և առաջ, ընդմիջեց Լէկլը, կ'սուղեմ լաւ կերպով քանի
մը գովեստներ տալ և անոնց մէջ զմուսիլ Պլօնտօն: Մեռած կ'են-
թաղրեմ զայն: Անոր նիհարութեան, աժգունութեան, ցրտու-
թեան, խտուրթեան և հոտին մասին փոփոխութեան արժանի մեծ
բան մը չկայ: Եւ կ'ըսեմ. Erudimini qui iudicatis terram (*). «Հոս
կը հանգչի Պլօնտօն: Քիթ Պլօնտօն, հրահանդին կովը, պահնոր-
դական պատուէրին ահագին շունը, անուանակոչումի հրեշտակը,
որ ուղիղ, քառակուսի, ճիշտ, անաչառ, պարկեշտ և սոսկալի
մարդ մըն էր: Ինչպէս որ ինք իմ անունս ջնջեց, Աստուած ալ
դինքը ջնջեց:

Մարիուս կրկնեց.

— Շատ կը ցաւիմ. . . :

Թո՛ղ այս քեզի դատ մը ըլլայ, պատանիդ դու, ըսաւ Լէկլը
Տը Մօ: Այսուհետեւ նայէ՛ որ չպակսիս:

— Բիւր անգամ ներում կը խնդրեմ քեզմէ:

— Նայէ՛ որ դարձեալ ընկերոջդ անունը սրբել տալու վտան-
գին չ'ենթարկուիս:

— Յիրաւի շատ կը տրամիմ. . . :

Լէկլը քահ քահ խնդաց:

— Բայց ես շատ կ'ուրախանամ: Փաստաբան ըլլալու վտանգին
մէջն էի: Հիմայ անուճիս սրբումովը այդ վտանգէն ազատեցայ:

Գաճե Միւզեհի դրան ծցօսին կոքնած եր... : էջ 125
Պատկեր քիւ 52
Թշուառները Ե .

(*) Այս լատիներէն տողը կը նշանակէ. «Իմացէք դուք որ երկիրը կը դա-
տէք»:

Փաստաբանական պաշտօնի յաղթ անակնէրէն կը հրաժարիմ: Ոչ այրի կնիկները պիտի պաշտպանեմ և ոչ ալ որբերու դէմ դատ պիտի վարեմ: Ոչ փաստաբանի ամդանը պիտի կրեմ և ոչ ալ դատաբանութաններու մէջ պիտի սպասեմ: Ահա անունս սրբուհեաց փաստաբանցուներու ցանկէն: Պարոն Բօնմէրսը, քեզ կը պատմեմ այս ազատուժը: Կ'ուզեմ շնորհակալութեան այցելութիւն մը ընել քեզ հանդիսաւորապէս: Ո՛ւր կը բնակիս:

— Այս կառքին մէջ, ըսաւ Մարիուս:

— Հարստութեան նշան, կրկնեց Լէկլը հանդարտութեամբ: Կը շնորհաւորեմ քեզի. վասն զի տարին ինը հազար ֆրանք վարձ բերող կալուած մըն է այդ:

Նոյն պահուն Գուրֆէյրազ սրճարանէն դուրս կ'ելլէր:

Մարիուս արդժապէս ժպտելով:

— Երկու ժամէ ի վեր է այս կալուածին մէջ դանուիլս, և կը փափաքիմ դուրս ելլել. բայց բան մը պաասհեցաւ և չգիտեմ, թէ ուր երթամ:

— Պարոն, ըսաւ Գուրֆէյրազ, իմ տունս եկէ՛ք:

— Կը վայլէր որ իմ տունս դար, բայց տուն չունիմ, ըսաւ

Լէկլը:

— Դուն լոէ, Պօսիւէ, կրկնեց Գուրֆէյրազ:

— Պօսիւէ, բայց կարծեմ թէ անունդ Լէկլը էր:

— Լէկլը Տը Մօ, այլաբանութեամբ Պօսիւէ, պատասխանեց

Լէկլը:

— Գուրֆէյրազ կառքը մտնելով.

— Կառապան, Բօրթ-Սէն-Ժազի պանդոկը պիտի երթանք,

ըսաւ:

Նոյն զիչեր Մարիուս Բօրթ-Սէն-ժազի պանդոկին սենեակներուն մէջ տեղաւորուած էր Գուրֆէյրազին հետ քով քովի:

Գ. Լ. ՈՒՆԻ Գ.

Մ Ա Ր Ի ՈՒ Ս Ի Զ Ա Ր Մ Ա Յ ՈՒ Մ Ն Ե Ր Ը

Գրանի մը օրուան մէջ Մարիուս Գուրֆէյրազի բարեկամը եղաւ : Երիտասարդութիւնը անմիջական կցումներու և ստիպողական յարումներու եզանակն է : Մարիուս Գուրֆէյրազին քով ազատ շունչ կ'աննէր . Մարիուսի համար բաւական նոր բան էր այս : Գուրֆէյրազ հարցումներ չըրաւ անոր : Եւ ոչ իսկ միտքէն անցաւ հարցնել : Այս հասակի մէջ երեսները շուտ կ'ըսեն ամէն բան : Խօսքը անօգուտ է : Կան երիտասարդներ որոնց զէմքը կրնայ ըսուիլ թէ կը շաղակրատէ : Այս տեսակ երիտասարդները անգամ մը կը նային իրարու և կը ճանչնան զիրար :

Սահայն առաու մը Գուրֆէյրազ յանկարծ յետագայ հարցումը ուղղեց անոր .

— Աղէկ միտքս ինչաւ, քաղաքական կարծիք մը ունիս դուն :

— Զարմանալի՛ հարցում, ըսաւ Մարիուս՝ գրեթէ վերաւորուելով հարցումէն :

— Ի՞նչ ես :

— Հանրիչխանական-Պօնաբարդեան :

— Երկու կրօնքի ծառայող թորահաւատ, ըսաւ Գուրֆէյրազ :

Հետեւեալ օրը Գուրֆէյրազ Մարիուսը հետը առնելով Գաֆէ-Միւզէն տարաւ : Յետոյ ժպիտով մը անոր ականջին փոփոսց . Գէտք է որ յեղափոխականներուն ներկայացնեմ քեզի : Եւ Ապիսի բարեկամներուն քաջը տարաւ զայն, միւս ընկերներուն ներկայացուց և կէս ձայնով, Աօկի'րս մը, ըսաւ : պարզ խօսք զոր Մարիուս չհասկցաւ :

Մարիուս ինկած էր այնպիսի միտքերու բոյնի մը մէջ ուր հանգիստ չպիտի վայելէր : Թէև լուակեաց և ծանրաբարոյ էր, բայց այն միտքերուն պէս ինքն ալ թեւ ու գէնք ունէր :

Մարիուս որ սովորութեամբ և ճաշակով մինչեւ ան ատեն առանձնասէր, և մենախօսութեան օւ մեկուսութեան միտած էր, քիչ մը խրատեցաւ այն երիտասարդներուն իր բոլորովը թռչալը տեսնելով : Այս ամէն զանազան նախաձեռնութիւնները կը գրգռէին զայն միանամուռ և կը ձգձգէին : Այս ազատական և աշխատասէր միտքերուն աղմկալի երթեւեկը մըրիկ կը յարուցանէր անոր գաղափարներուն մէջ : Երբեմն աղմուկին մէջ այս գաղափարները այնքան կը հեռանային Մարիուսի միտքէն որ դժուարաւ կը ժողվէր զանոնք : Կը լսէր որ անակնկալ կերպով մը կը խօսուէր փիլիսոփայութեան, գրականութեան, ճարտարութեան, պատմութեան եւ կրօնքի վրայ : Տարօրինակ պատկերներ կը նշմարէր, եւ կը կարծէր թէ տեսածը քառոն է, վասնզի հեռուէն չէր գիտեր անոնց տեսքը : Հօրը կարծիքները ընդունելու համար երբ ձգած էր իր մօտ հօրը կարծիքները, կարծած էր թէ ա'լ միտքը հաստատուն վիճակ մը ընդունած է . հիմա՛ խոսովութեամբ և առանց ինքնիրեն խոստովանել համարձակելու՝ կը կասկածէր այս հաստատութեան վրայ : Դարձեալ տեղէն կը շարժէր այն հրեշտակը որու տակ կը տեսնէր ամէն բան : Տեսակ մը երբում անոր ուղեղին ամէն հորիզոնները վեր ի վայր կը յուզէր : Ներքին տարօրինակ իրարանցում : Այս իրարանցումը գրեթէ կը ստապեցնէր զայն :

Կ'երեւար թէ այս երիտասարդներու համար «նուիրադործուած բաներ» չկային : Մարիուս ամէն նիւթի վրայ այնպիսի տարօրինակ խօսուածք մը կը լսէր, որ իր տակաւին վեհերոտ մտքին անհանգստութիւն կուտար :

Երբ կը ներկայանար թատերական ծանուցում մը, որու վրայ դասական ըսուած հին ցուցակէն ողբերգութեան մը անունը կ'երեւար, Պահօրէլ կը պոռար . Կորնչի՛ այն ողբերգութիւնը որ սիրելի է քաղքենիներուն եւ Մարիուս կը լսեր Գօմպլեֆէրին յետագայ կերպով պատասխանել .

— Անիրաւ ես, Պահօրէլ : Բաղքենիները ողբերգութիւնը կը

սիրեն, և այս մասին պէտք է հանդարտ թողուլ զանոնք: Արդի յառաջդիմութեան դադարներէն հետո ողբերգութիւնն ալ իր էութեան պատճառը ունի, և ես չեմ այն անձերու թիւէն որոնք յանուն էսգլխի կ'ուրանան անոր էութեան իրաւունքն: Բնութեան մէջ ծրագիրներ կան. արարածներուն մէջ ծիծաղելի նմանութիւններ կան բոլորովին կազմուած. կտուց մը որ կտուց չէ, թուեր որ թու չեն, լուղաթուեր որոնք լուղաթու չեն, թաթուղներ որոնք թաթուլ չեն, ցաւաղին աղաղակ մը, որ լողին խնդուկը բերէ. ահ սագն է այս: Արդ քանի որ թուչունին քով հաւն ալ կայ, չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ դասական ողբերգութիւնը էութիւն չունենայ հին ժամանակի ողբերգութեան առջև:

Երբեմն ալ Մարիուս երբ Անժօլրայի և Գուրֆէյրազի հետ ժան-ժագ-Բուսոյի փողոցէն կ'անցնէր, Գուրֆէյրազ Մարիուսին թեւը կը մանէր, և կ'ըսէր.

— Ուշադրութիւն ըրէ: Այս Բլաթրիէր փողոցն է որ հիմա ժան-ժագ-Բուսոյի փողոցը կ'անուանուի, վասն զի զարմանալի ընտանիք մը ասկէ վաթսուն տարի առաջ այս գոեհին մէջ կը բնակէր: Ընտանիք ըսածս ժան-ժագ և Թերեզան էին: Ժամանակ առ ժամանակ այս ընտանիքէն պզտիկ էակներ կը ծնէին: Թերեզան կը ծնէր, ժան-ժագն ալ կը պիտակէր զանոնք:

Եւ Անժօլրա խստիւ կը յանդիմանէր Գուրֆէյրազը:

Լռէ՛ ժան-ժագ-Բուսոյի առջև. ես կը սքանչանամ այդ մարդուն վրայ: Ստոյգ է թէ ուրացաւ իր դաւակները բայց ժողովուրդը որդեգրեց:

Այս երիտասարդներուն և ոչ մէկուն բերնէն կը լսուէր «կայսրը» բառը: Ժան Բրուվէր միայն Նաբոլէոն կ'ըսէր երբեմնակի. միւս ամենքն ալ Պօնաբարդ կ'ըսէին: Իսկ Անժօլրա Պուօնաբարդ կ'արտասանէր:

Մարիուս անորոշապէս կը զարմանար:

Գ. ԼՈՒԽ Դ.

ՔԱՅԷ-ՄԻԻՉԷՆԻ ԵՏԵԻԻ ՍՐԱՀԸ

Այս երիտասարդներու մէջ տեղի ունեցող խօսակցութեան մէկը որոնց ներկայ կը գտնուէր Մարիուս՝ երբեմնակի ինքն ալ խօսքի խառնուելով ստուգապէս ցնցեց անոր միտքը:

Այն խօսակցութիւնը որու կ'ակնարկենք՝ տեղի ունեցաւ Գաֆէ-Միւզէնի ետեւի սրահին մէջ ուր նոյն իրիկունը գումարուած էին Ապուսի գրեթէ բոլոր բարեկամները: Պատին վրայի ճրագը հանդիսապէս վառուած էր: Այս կամ այն իրերու վրայ կը խօսէին առանց կիրքի, այլ վլվլուկով: Անժօլրայէն և Մարիուսէն դատ՝ որոնք կը լռէին՝ իւրաքանչիւրը իր մտքէն փչող հովին համեմատ կը ճառէր: Ընկերներու մէջ տեղի ունեցող խօսակցութիւնները երբեմն կ'ուսենան այս հանդարտ վլվլուկները: Խօսակցութիւնը նաև խաղ մըն էր, խառն ի խառն բան մըն էր: Իրարու խօսք կը նետէին, քար կը նետէին փոխադարձապէս: Սրահին չորս անկիւնը խօսակցութիւն կ'ըլլար:

Այս ներքին սրահը բնաւ կի՛ն մը չէր կրնար մտնել, բացի Լուիզօնէն, որ սրճարանին սպասները լուացող կի՛նն էր և որ ժամանակ առ ժամանակ սրահէն կ'անցնէր լուացարանէն ըզորձանոց երթօլու համար:

Կրանթէր որ կատարելապէս գինով էր, վրդովում կուտար սրահին այն անկիւնին ուր կը կենար, խելքին փչածը բերնէն դուրս կը թափէր գիտնալով կամ չգիտնալով, և կը պօռար:

— Մարուս եմ: Երազ կը տեսնեմ, մանկանացունե՛ր. Հայտէլպէրի գինիին տակառին թող կաթուած մը իջնէ, և անոր փակցուելիք տամներկու. աղբուկներէն մէկը ես ըլլալ պիտի ուզեմ: Կ'ուզէի խմել: Կը փափաքիմ մոռնալ կեանքը: Կեանքը չգիտեմ որմէ հնարուած սոսկալի գիւտ մըն է: Այս կեանք ըսուածը ա-

մենեւին չտեսեր և ամենեւին արժէք մը չունի: Մարդս հոգին բերանը կը բերէ ապրելու համար: Կեանքը թատերական տեսարանի մը զարդին կը նմանի, որուն մէջ իրական առարկաները շատ քիչ են: Երանութիւնը էիս շրջանակ մըն է որուն մէկ կողմը միայն ներկուած է: Ժողովոյ գիրքին իմաստունը՝ ամէն ինչ ունայնութիւն է, կ'ըսէ. համարժեք եմ այս միամիտ մարդուն հետ որ թերեւս էութիւն աւնեցած չէ բնու: Զրօն՝ չուզելով բոլորովին մերկ մնալ՝ ունայնութեամբ հաղուեցաւ: Ո՛ր ունայնութիւն, դու ամէն բանի կարկտանքն ես մեծ մեծ բռուերով: Խոհասուն գոյժանոց, պարողը՝ վարժապետ, ձեռնածուն՝ մարմնավարժ, կրփամարտը՝ ըմբիշ, ղեկազորժը՝ տարրալոյժ, հերազորժը՝ ճարտարագէտ, կաւկիր բանօրը՝ ճարտարապետ, կառավար ծառան՝ քաջավարժ որսորդ, նեպուկը՝ բքերիժիպրանց (տեսակ մը կենդանի կը սեպուի: Ունայնութիւնը ետեւ մը և երես մը ունի, երեսը՝ ապուշ է, սեւածորթն է ան՝ իր ուլունքով. ետեւը՝ տխմար է, փրխտփան է ան՝ իր հնոտիներով: Մէկուն վրայ կուլամ, միւսին վրայ կը խնդամ: Ինչ որ շուք և աւագութիւն կ'անուանուի, պատիւն և արժանապատուութիւնն անգամ ընդհանրապէս երեւոյթը^(*) կը սեպուին: Թագաւորները մարդկային հպարտութիւնը խաղաղիկ կ'ընեն: Կալիգուլա հիւպատոս կ'ընէր երիվար մը: Շարլը Բ. սուպետութեան աստիճան տուաւ կովի կռնակի մը: Հիմա հազուեցէք շքուեցէք ուրեմն ինչիթաթիւսի (ձի մը) հիւպատոսութեան և Բօսպիֆի (խորոված) պարսնութեան մէջ: Իսկ մարդկանց սեպահան արժէքին ակնարկելով կ'ընեմ թէ այն եւս աւելի յարգ մը չունի: Մտիկ ըրէք գրացիին իր դրացիին վրայ տուած զովեստը: Ճերմակը ձերմակին դէմ վայրագ է. եթէ չուշանը խօսէր, արդեօք ո՛րքան նախատինք պիտի թափէր աղաւնիին վրայ: Սուս կրօնաւորուհի մը որ ջերմեռանդ կնոջ մը վրայ կը շարժարտէ, աւելի թունաւոր է քան թէ իժն ու կապոյտ պօսկարը^(*): Մե՛ղք

(*) «Քրիշօքալ», ոսկիին նմանող բազալտոսիւն մըն է իր պէս անարժէք բան ըսել է:

(**) Պօս ըսուած օժին նման սեւ մըն է պօսկարը:

որ տղէտ եմ, թէ ոչ շատ բաներ պիտի յիշէի ձեզի, բայց բան մը չեմ գիտեր: Օրինակի համար, միշտ խելք ունեցած եմ. երբ կրօնի քով աչկերս էի, փոխանակ մանր մունր պատկերներ մրազծելու, ժամանակս խնձոր քցուցնելով կ'անցնէի. յափշտակիչը յափշտակութեան արուն է: Ահա իմ մասին պէտք եղածը ըսի. իսկ դուք ձեր արժէքն ալ կշռեմ: Կը ծիծաղիմ ձեր կատարելութեանց, պատուականութեանց և յատկութեանց վրայ: Ամէն յատկութիւն պակասութեան մը կը յանգի. խնայասէրը ազանին կը մօտենայ, առատաձեւունը՝ զեղիւին կը մերձաւորի, քաջը պարծուկին քովէն կ'երթայ, ով որ խիստ բարեպաշտ կ'ըսուի, փոքր ինչ կեղծ բարեպաշտ է. Գիօզինէսի վերարկուին ծակերուն չափ մոլութիւններ կան առաքինութեան մէջ: Որո՞ւ վրայ կը սքանչանաք, սպաննողի՞ն թէ սպաննողին: Կեսարի՞ թէ Բրուտոսի վրայ. ընդհանրապէս սպաննողին կողմը կը բռնուի: Ապրի՛ Բրուտոս, վասն զի սպաննեց: Ահա այս է առաքինութիւնը: Առաքինութիւն, կ'ըսէք, լաւ, բայց նաև յիմարտութիւն է այն: Այդ երեւելի մարդիկը այլանդակ արատներ ունին: Բրուտոս որ կեսարը սպաննեց, պզտիկ աղու մը անդրին սիրահար էր: Այս անդրին շինողն էր Սթրօնփիլիօն անուն Յոյն անդրիագործը. քանդակած է նաև Գեղեցիկ-Սրունք անուն ամազոնին այն պատկերը, զոր Ներոն հետը կը տանէր երբ կը ձամբորդէր: Այս Սթրօնփիլիօնը միայն երկու անդրի ձգած է, որով համաձայնեցան Բրուտոս և Ներոն: Բրուտոս մէկու սիրահարեցաւ, Ներոն ալ միւսին: Բոլոր պատմութիւնը ուրիշ բան չէ բայց եթէ կրկնաբանութիւն մը: Մէկ դարը միւս դարին բանաքաղն է: Մարէնկոյի պատերազմը Բիանոյի պատերազմը կ'օրինանէ. Գլովիտի Թօլպիպը և Նաբոլէոնի Աւաթըրլիցը համանման են երկու կաթիլ արիւնի պէս: Մեծ կարեւորութիւն մը չեմ տար յաղթութեան: Ամենէն մեծ ապշութիւնն է յաղթելը, ճշմարիտ փառքը համոզելն է: Հրամայէք, աշխատեցէք բան մը հաստատելու, եթէ կրնաք, գոհ կ'ըլլաք երբ կը յաջողեք, — ի՛նչ միջակութիւն, — և երբ կը նուաճէք, — ի՛նչ թշուառութիւն: — Աւաղ, ունայնութիւն և վատութիւն ամէն տեղ: Յաջողութեան կը հնազանդի ամէն բան, նաև քերականութիւնը: Si volet usus^(*),

կ'ըսէ Հօրաս: Հետեւաբար կ'արհամարհեմ մարդկային սեռը: Բո-
լորէն մասին ի՞նչն'նք. կ'ուզէ՞ք որ սկսիմ սքանչանալ ժողովուրդնե-
րու վրայ. բայց ո՞ր ժողովուրդին վրայ, եթէ կը հաճիք. մի՞թէ
Յունաստանի վրայ: Աթենացիք հին ժամանակի այս բարիգեանները
Յօսիօնը կ'սպաննէին՝ ինչպէս Գաղղիացիք Գօլինին սպաննեցին,
և այնքան կը փաղաքչէին բռնաւորները որ Անաստէֆէօր՝ Պիսիս-
թրաթին համար կ'ըսէր. Անոր մէջը մեղուները կը հրապուրէ: Յի-
սուն սարի շարունակ Յունաստանի ամենէն երեւելի մարդը սեպ-
ուած է այն Յիլթաս անուն քերականը, որ շատ փոքր և շատ
մանր ըլլալուն համար ստիպուած էր իր մուճակները կապարել
որպէսզի հովը չառնէ չտանի գինքը: Գօրինթի մեծ հրապարակին
վրայ անդրի մը կար զոր Սիլանիոն շինած էր և զոր Բլին կը յի-
շատակէ երեւելի անդրիներու հետ. այս անդրին էֆիսթաթի պատ-
կերն էր: Ի՞նչ ըրած է էֆիսթաթ. — Ոտք թաթելու արհեստը
գտած է: Այս արհեստին մէջ կ'ամփոփուին Յունաստանը և փառ-
քը: Անցնինք ուրիշներու, կ'ուզէ՞ք որ Անգլիոյ վրայ սքանչանամ,
Ֆրանսայի վրայ սքանչանամ: Ֆրանսայի վրայ. և ինչո՞ւ. վասն զի
Բարի՞զը ունի, բայց արդէն Աթէնքի վրայ ըսի կարծիքս: Անգլ-
լիոյ վրայ. և ինչո՞ւ. մի՞թէ. մի՞թէ Լոնտրայի համար. բայց ես
կ'ատեմ այն քաղաքը որ լոյ առուտուրի գերի է, որ Գարթաթ մըն
է: Մանաւանդ թէ Լոնտրա սր շոտլութեան մայրաքաղաքն է,
նաև թշուառութեան կեղբոնավայրն է: Միայն Չէրին-Գրոս թա-
ղին մէջ տարին հարիւր հոգի կը մեռնի անօթութենէ: Այս է ահա
Ալպիոն: Հիմա ուրիշ բան մըն ալ ըսեմ որ իւր կապէք. Անգլուհի
մը տեսայ որ վարդեայ պսակ և կապոյտ ակնոցներ ունէր և որ
կը պարէր: Ուրեմն շուտիկը տեսնէ երեսը: Եթէ չեմ սքանչանաք
ձօն Պուլին (անգլիացի) վրայ, ի՞նչպէս սքանչանամ Յովնաթանին
(ամերիկացի) վրան: Ոչ այնքան կ'ախորժիմ այս եղբայրներէն որ
քերիններ ունի: Վերցո՞ւր ժամանակը ստակ է, ի՞նչ կը մնայ Անգլ-
լիայէն: Վերցո՞ւր Բամբալը թագաւոր է, ի՞նչ կը մնայ Ամերի-

կային: Գերմանիան աւել է, Իտալիան մաղձ է: Միթէ՞ հիանանք
Ռուսիոյ վրայ: Վօլթէր կ'սքանչանար: Բայց Չինաստանի վրայ
ալ կ'սքանչանար: Կը հաւանիմ թէ Ռուսիա մասնաւոր գեղեցիկու-
թիւններ ունի, որոնց մէկն է բռնամոլութիւնը. բայց կը ցաւիմ
բռնամոլներու վրայ, վասնզի փափուկ է անոնց առողջութիւնը:
Ալէքսիս մը գլխատուած, Պետրոս մը դաշունուած, Պօղոս մը
խղրուած, ուրիշ Պօղոս մըն ալ կօշիկի ներքանի տակ ճմլուած,
ղանաղան Իւաններ մորթուած, բազմաթիւ Նիքոլաներ և Վասիլ-
ներ թունաւորուած են, և այս ամէնը կը ցուցնէ թէ Ռուսիոյ
կայսրներու պալատին օդը յայտնապէս մահաւիթ ապականութիւն
մը ունի: Ամէն քաղաքակրթեալ ժողովուրդները կը հրաւիրեն
խորհողը որ հիանայ պարագայի մը, սյսինքն պատերազմի վրայ.
այդ պատերազմին, քաղաքակիրթ պատերազմին մէջ կը կազմուին
և կ'ամփոփուին աւազակութեան ամէն ձեւերը, ժազսա լեռան
կիրճերու հրացանակիրներուն աւազակութենէն սկսելով մինչեւ
Բաս-Տոթէօղի Գօմաշ Հնդիկներուն ասպատակութիւնը: Վա՛շ,
Եւրոպան Ասիայէն աւելի կ'արժէ սակայն, ըսէք ինձ թերեւտ կը
հաւանիմ թէ Ասիան համ հոտ չունի, բայց լաւ չգիտեմ թէ ի՞նչ
պատճառաւ կրնաք ծաղրել մեծ Լաման (Մօնկօնիսրուն քուրմը),
դուք, արեւմտքի ժողովուրդներ, դուք որ ձեր մօտաներու եւ
վայելչութեանց հետ խառնեցիք վեհափառութեամբ խառն ամէն
աղտեղութիւնները Իզապէլ թագուհիին կեղտոտ շապիկէն սկսելով
մինչեւ թագաժառանգ իշխանին միզանոցը: Պարոն մարդասէր-
ներ, ինանի՞ք կ'ըսեմ ձեզ: Գարեջուրը ամէնէն աւելի Պրիւսէլի
օղին ամենէն աւելի Սթօքոլմի, չօքօլան ամէնէն աւելի Մատրի-
տի, դիաջուրը ամենէն աւելի Ամսթերտամի, գինին ամենէն աւե-
լի Լոնտրայի, սուրճը ամենէն աւելի Պոլսոյ և ապսէնդը ամենէն
աւելի Բարիզի մէջ կը գործածուի. ահա ասոնք են ամէն օգտա-
կար դաղափարները: Բարիզ վերջապէս ամենէն գերի վեր է: Բա-
րիզի մէջ քուրջ հաւաքողներն անգամ Սիպարիթներ (կնամոյ) են.
Թերեւտ Դիոզինէս որչափ ուզած է քրջահաւաք ըլլալ Մօպէրի
հրապարակը, քան թէ փիլիսոփայ Պերլինի մէջ: Սորվեցէք նաև
թէ քուրջ հաւաքողներուն կապելաները պիպն կ'անուանուին. ամե-
նէն երեւելիներն են Լա Գասրօլ և Լ'Ապարուար: Ուրեմն, ո՞

(*) Այս լատիներէն խօսքը կը նշանակէ. ԵՅէ սովորութիւնը ուզէ:

կապիւիժներ, գինետուններ, գինեանիկներ, աշխարհաւանդներ, կապելաններ, պանդոկներ, բողանոցներ, իջևաններ, քրջավաճառներ, բու սրճարաններ, խալիֆաներու օթեւաններ, կը հաստատեմ թէ հեշտամուղ մըն եմ, Րիշարի պանդոկը կը ճաշեմ մարդ գլուխ չորս ֆրանք վճարելով, Պարսկական խալիներ պէտք է ինձ որպէս զի կողէպարան մերկանդամ գլորեմ անոնց վրայ. ո՛ր է կողէպարանս: Ա՛հ, դու ես կողէպարան, Լուիզոն Բարի լո՛յս:

Գաֆէ Միւզէնի ետեւի սրահին մէկ անկիւնը ա՛նա այս խօսքերը կը թափթփէին Կրանթէրի բերնէն, որ սաստիկ աքքլոռ էր և որ սրճարանին սպասները լուացող կինով հեար կ'իյնար՝ չթողլով որ սրահէն անցնի ան:

Պօսիւէ ձեռքը Կրանթէրի երկնցնելով՝ կը ջանար լուցնել զայն, բայց Կրանթէր նորէն կ'ըսէր՝

— Արծի՛ւն (լ'էկլը) Մօյի վար առ թաթերդ. Ամենեւին ազդեցութիւն չես ընել իմ վրայ՝ Արտաքսէրսի փանաքի ընծաները մերժող Հիբօզրաթին պէս շարժում ընելովդ: Զիս հանդարտեցնելու հարկ չեմ թողուր քեզ: Մանաւանդ թէ արտում եմ. ի՞նչ կուզես որ ըսեմ քեզի: Մարդս յօռի է, մարդս տձեւ է, թիթեանը յաջողած է, մարդս յաջողած չէ. Աստուած չկրցաւ յաջողապէս շինել այդ կենդանին: Բազմութիւն մը տգեղութեանց ընտրութիւն մըն է: Մարդս, ո՛վ կ'ուզէ թող ըլլայ, թշուառական մըն է: Կնիկ, յանգն է պոռնիկ: Այո՛, մելամաղձութիւն ունիմ թախձութեամբ և հայրենական տխրութեամբ խառն, նաև սեւամաղձութիւն ունիմ, և կը սրտմտիմ, կը կատարիմ, կը յօրանջեմ, կը ձանձրանամ, կը տագնապիմ, գլուխս կը ցաւցնեմ. Թո՛ղ շուտիկին բերանը երթայ Աստուած:

— Լռէ՛ք քիչ մը, Ր գլխազիր, կրկնեց Պօսիւէ որ իրաւադիտութեան խնդիրքի մը վրայ կը վիճէր մեկուսի նստող ընկերոջ մը հետ և որ կէս մէջքէն աւելի ընկղմած էր դատական արկօթերէն նախադասութեան մը մէջ. անաւասիկ այս նախադասութեան վերջաւորութիւնը:

— ... Գալով ինձի, թէև հազիւ հազ օրէնադէտ և առ առաւելն փաստաբանութիւնը սիրող մըն եմ, կը պնդեմ թէ Նորմանտիոյ սովորական օրինաց արամաղրութեանց համեմատ Սէն-Միշէլի

տօնին օրը և ամէն մէկ տարուան համար ամէն կալուածատէրներու ժառանգութեան վիճակողները յօգուտ հողատիրոջ կը պարտաւորին համարժէք մը վճարել, ամէն երկարատեւ վարձակալութեանց, վարձումներու, ժառանգային երկիրներու, հողական անշարժ ստացուածքներու և կալուածներու գրաւի, նաև այս գրաւով երաշխաւորուած պարտքի վերաբերող պայմանագրութեանց համար...»:

— Արձագանդնե՛ր (*), մրմնջող յաւերժահարոներ, մրմնաց Կրանթէր:

Կրանթէրին խիստ մօտ և գրեթէ լռին սեղանի մը վրայ թերթ մը թուղթ, կաղամար մը և գրիչ մը կար երկու պզտիչ բաժակներու մէջտեղը, ուրկէ կը հասկցուէր թէ երգախառն դաւեշտ մը կը ծրագրուէր: Այս դժուարին գործը ցած ձայնով կը պատրաստուէր, և ել կու աշխատողներուն գլուխները իրարու կը հպէին:

— Նախ անունները գտնենք: Երբ անունները կը գտնուին, նիւթն ալ կը գտնուի:

- Ճիշտ է: Ըսէ և գրեմ:
- Պարոն Տարիմոն:
- Հասառո՞ւ:
- Անշուշտ:
- Իր աղջիկն է Սէլէսթին:
- ... թին: Ետքը:
- Գնդապետ Սէնվալ:
- Սէնվալ նոր անուն մը չէ: Վալսէն ըսենք:

Երգախառն դաւեշտը յօրինող նորուաներուն քով ուրիշ խումբ մը կար որ ընդհանուր ազմուկին շնորհիւ ցած ձայնով խօսելով մենամարտութեան մը վրայ կը վիճէր: Երեսուն տարեկան ծերունի մը խրատ կուտար տասնըութը տարեկան երիտասարդի մը, և կը բացատրէր անոր թէ ո՛րպիսի հակառակորդի հետ էր գործը:

(*) Արձագանգ ժիւնսին շրաղիր յաւերժահարոն է. ժիւն Օդին եւ Եկրիս աղջիկն է:

— Զգուշացի՛ր, բարեկամ: Քաջ սրակիր մըն է ան: Իր դերը անթերի կը խաղայ: Վարպետութեամբ յարձակիլ գիտէ: Իր սուրին հարուածները չկեղծեր, դաստակը վարժ է, սուրը կը շողացընէ, կը փայլատակէ, ճշդապէս կ'արգիլէ հակառակորդին անբուածը, և շուտիկը մաթեմատիքական ճշդութեամբ դարնել գիտէ նաեւ ձախլիկ է ան:

Կրանթէրի դիմացի անկիւնը ժօլի և Պահօրել տօմինօ կը խաղային և սիրոյ վրայ կը խօսէին:

Դունն երջանիկ ես, կ'ըսէր ժօլի: Դուն սիրունի մը ունիս որ միշտ կը խնդայ:

— Աս խնդումը պակասութիւն մըն է, կը պատասխանէր Պահօրէլ: Սիրունի մը պէտք չէ որ խնդայ. վասն զի անոր խնդալը տեսնող մը զայն խաբելու քաջալերութիւն կ'առնէ: Երբ զուարթ կը տեսնես սիրունի մը խիղճդ չտագնատար. իսկ եթէ տրտում տեսնես, խիղճդ չտանիր խաբել զայն:

— Վա՛յ ապերախտ, վա՛յ. խնդացող կին մը շատ լաւ կին մըն է: Մահաւանդ թէ ամենեւին կուիւ չէք ընէր:

— Ատիկայ մեր ըրած դաշինքէն կախում ունի: Երբ մեր պըզտիկ սուրբ-դաշնակցութիւնը ըրինք, ան՝ իրեն և ես ալ ինծի սահմանազլուխ մը նշանակեցինք, որմէ անդին չենք անցնիր բնաւ: Ինչ որ հիւսիսի կողմն է, Վօի կը վերաբերի. ինչ որ քամիին կողմն է ժէզսի կը վերաբերի: Ասով խաղաղ կը մնանք:

— Խաղաղութիւնը երանութիւն է որ կը մարտէ:

— Հապա դուն ի՞նչ կ'ընես, ժօլի. ո՞ւր մնաց օրիորդ. . .ինչ հետ ունեցած գտութիւնդ. կը հասկնաս անշուշտ թէ որո՞ւ կ'ակնարկեմ:

— Անգոյն համբերութեամբ մը երես կը դարձնէ ինձմէ:

— Սակայն դու ծիւրութեամբ սիրտը թունդ հանող սիրահար մը ես:

— Աւ՛աղ:

— Եթէ քու տեղդ ըլլայի, ա՛լ անոր երեսը անգամ չէի նայեր:

— Ըսելը դիւրին է:

— Նաև ընելը: Կարծեմ Միւզիգէթա է անունը, այնպէս չէ՞:

— Այո՛: Ա՛հ, սիրելի Պահօրէլ, հոյակապ, շատ գիտուն աղ-

ջիկ մըն է ան, պղտիկ ոտքեր, պղտիկ ձեռքեր ունի. չէնքով շնորհքով կը հագուի, մարմինը ձերմակ է և մսեղ, և աչքերը մոզունիի մը աչքերուն կը նմանին: Խելքս միտքս անոր տուած եմ:

— Բարեկամ, պէտք է ուրեմն հաճելի ըլլալ անոր, պէտք է վայելչասէր ըլլալ, և նեղ բանթալօն հագնիլ: Սթօպէն ասրեայ և խաչագիծ դիպակէ բանթալօն մը ա՛ռ: Փոխ ալ կուտայ:

— Բանիլ, պօռաց Կրանթէր:

Երբորդ անկիւնը բանաստեղծական տաք վիճարանութիւն մը կ'ըլլար: Հեթանոսական դիցարանութիւնը քրիստոնէական դիցարանութեան հետ կուսիով կը կուտէր: Խնդիրն Ոլիմպոսի վրայ էր, որու կողմը կը բռնէր ժան Բրուվէր՝ իբր վիպասէր: Ժան Բրուվէր միայն հանգստութեան միջոցին վեհերոտ էր: Երբ գրգռուէր կրակուբոց կը կտրէր, տեսակ մը զուարթութիւն կ'առնէր իր եռանդը և զուարթ ու միանգամայն քնարերգային կ'ըլլար:

— Չնսխառենք աստուածները, կ'ըսէր: Աստուածները թերեւս անյայտ չ'եղան: Ես չեմ կարծես թէ Դիոս մեռած է: Աւառածները կրաղներ են, կ'ըսէք: Ես ալ կ'ըսեմ թէ՛ այդ երազներուն փախուստէն ետք՝ նոյն իսկ բնութեան, արդի բնութեան վիճակին մէջ դարձեալ կը գտնուին հեթանոսական ամէն հիւն և մեծ առասպելները: Բերդաքաղաքի մը կերպարանք ունեցող այսինչ լեռը, օրինակի համար, Վիննհիմալը տակաւին ինծի համար Սիպէլի դիցունիին գլխադիրն է. կը կարծեմ թէ Բան չաստուածը գիշերները կուպայ ուռիներուն կոճղին խոռոչը կը մտնէ և կը փչէ՝ մասներով հետզհետէ ծակերը խցելով, և ի բնէ հաւտացած եմ թէ Դիոսի սիրունին Իօ մատ ունէր Բիավալի ջրվէժին մէջ. այս կարծիքիս հակառակը հաստատուած չէ դեռ:

Վերջին անկիւնը քաղաքական խնդիրներու վրայ կը խօսուէր: Լուի ԺԸ. ի շնորհած Սահմանադրութիւնը կը շարչուէր: Գոմպըֆէր թուրքէն կը պաշտպանէր զայն. Գուրֆէյրապ ազդուութեամբ կը հերքէր: Սեղանին վրայ հռչակաւոր Շարթ-Թու քէի(*) չարա-

(*) Շարթ Թուքէ կ'անուանուէր այն սահմանադրութիւնը որ Լուի ԺԸ. Գաղղիացոց Շարթեց երբ օսար սէրուժեանց պաշտպանութեամբը 1815ին Գաղղիոյ Թագաւորեց:

դէպ օրինակ մը կար : Գուրֆէյրագ բռնած էր զայն և կը ցնցէր՝ այս թերթին սարսուռը իր տարկութեանց հետ խառնելով :

— Նախ թագաւոր չեմ ուզեր, չեմ սուզեր՝ գէթ խնայողութեան տեսակէտով : Թագաւորները հացկատակներ են : Թագաւորները ձրի չ'են թագաւորեր : Ինծի մտիկ ըրէք, եթէ կ'ուզէք հասկնալ թագաւորներու սղութիւնը : Երբ Յրանսուա Ա. մեռաւ, Յրանսայի մէջ տէրութեան ընդհանուր պարագը երեսուն հազար լիտր եկամուտ էր : Երբ Լուի Ժ.Պ. մեռաւ, այս պարագը երկու հազար վեց հարիւր միլիոն լիտրի ելած է՝ Ֆարկը քսանութ լիտր հաշուելով, ըսել է թէ 1760ին՝ Տէմարէի ըսածին նայելով՝ չորս հազար հինգ հարիւր միլիոն և այսօրուան հաշիւով տասներկու հազար միլիոն էր : Երկորդ՝ Գոմպլֆէրէն ներում խնդրելով՝ կ'ըսեմ թէ չ'որհուած Սահմանադրութիւն մը քաղաքակրթութեան յոռի միջոց մըն է : Անցումը ազատել, անցքը մեղմել, ցնցումը նուազեցնել, ազգը, անզգայապէս միապետութենէ հանրիշխանութեան անցնել՝ սահմանադրական կեղծիքներու կիրառումով, ասոնց ամէնն ալ պօզալի պատճառներ են : Ո՛չ, ոչ, ժողովուրդը բնաւ չ'իլուսաւորենք կեղծ լոյսով : Սկիզբունքները ձեր սահմանադրական գետնափորին մէջ կ'ոսնին և կը տփուռնին : Ոչ պիտակութիւն, ոչ իրաւարարութիւն պէտք է և ոչ ալ շնորհումներ թագաւորէն առ ժողովուրդը : Այդ ամէն շնորհումներուն մէջ 14րդ յօդուած մը կայ : Պարզեւոզ ձեռքին քով ճիրան մը կայ որ ետ կ'առնէ պարագեւը : Բացէ ի բաց կը մերժեմ ձեր սահմանադրութիւնը : Սահմանադրութիւն մը զիմակ մըն է. ստութիւնը վրան է : Ժողովուրդ մը երբ Սահմանադրութիւն մը կ'ընդունի, կը հրաժարի իր իշխանութենէն : Իրաւունքը անթերի մնալով միայն իրաւունք է : Ոչ, սահմանադրութիւն չ'եմ ուզեր :

Եղանակը ձմառ էր. բուխերիկին մէջ երկու փայտ կը վառէր ձայթիւնով : Հրաւորել էր այս կրակը, և Գուրֆէյրագ չկրցաւ դիմադրել : Ձեռքին մէջ ճիւղից խեղճ Շարթ-Թուքէն և կրակը նետեց : Թուղթը վառեցաւ : Գոմպլֆէր Լուի Ժ.Պ. ին հրաշակերտին այրիւր դիտեց փրկստփայլաբար, և բաւական սեպեց ըսելը :

— Սահմանադրութիւնը բոցի փոխուեցաւ :

Եւ անա հեզութիւնները, հանճարեղ խօսքերը, երկզիմի կա-

տակները, գաղղիացւոց յատուկ եռանդալի գուարթութիւնը, անգլիացւոց յատուկ հաճոյքը, կիրթ եւ անկիրթ ձաշակը, լաւ և յոռի պատճառաբանութիւնները, տրամախօսութեան ամէն այլանդակ փամփուշտները սրահին ամէն կողմէն վեր ելլելով և ընդհարելով գլուխներուն վերեւը անսակ մը գուարթագին ուժակոծութիւն կ'ընէին :

Գ. Լ. ՈՒՆԵ Ե.

ՀՈՐԻՉՈՆԻՆ ԸՆԳԼԱՅՆՈՒՄԸ

Երիտասարդական փոխադարձ ընդհարումները սքանչելի յատկութիւն մը ունին. այսինքն բնաւ չեա կրնար այն ընդհարումներուն ոչ կայծը նշմարել, ոչ ալ փայլակը գուշակել : Քիչ մը ետք ինչ պիտի ժայթքի, չեա գիտեր : Արգահատութեան միջոցին քրքիջը կ'սկսի : Ծաղրաշարժ վայրկեանին ծանրութիւն մը կուգայ : Դրդումները աննշան բառէ մը կախեւմ ունին : Իւրաքանչիւրին խանդը ինքնիշխան է : Անակնկալի ասպարէզը բացուելու համար խեղկատակ խօսք մը կը բաւէ : Այս խօսակցութիւնները յանկարծազէպ շրջումներ ունին, ուր հեռատեսիլը յանկարծ կը փոխուի : Դիպումը այս խօսակցութեանց մեքենայական է :

Գծուարամարս կարծիք մը՝ բառերու շառաչիւնէ մը տարօրէն ելլելով յանկարծ եկաւ անցաւ այն բանակալիւն մէջէն ուր խառնիխառն կը պայքարէին Կրանթէր, Պանօրէլ, Բրուվէր, Պոսիւէ, Գոմպլֆէր և Գուրֆէյրագ :

Տրամախօսութեան մէջ ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ անակնկալ խօսք մը կ'արտաբերուի. ինչ՞ա՞ այն խօսքը յանկարծ կը գրաւէ լսողներուն ուշադրութիւնը : Ի՞նչպէս ըսինք քիչ մը առաջ, ոչ ոք

զիտէ ասոր պատճառը : Վլլուկի միջոցին Պօսիւէ յանկարծ Գօմ-
պըֆէրին չը գիտեմ ի՞նչ խօսք մը ուղղեց, և խօսքը վերջացուց
յետագայ թուականը յառաջ բերելով :

— 18 Յունիս, 1815. Վաթիբրլօ :

Մարիուս՝ որ սեղանի մը վրայ շուրի բաժակի մը քով կըս-
թընած էր արմուկովը, երբ լսեց Վաթիբրլօ անունը, դաստակը
կըպակին տակէն վերցուց, և սկսաւ ունկնդիրներուն նայիլ ուղ-
ղակի :

— Յիրաւի, աղաղակեց Գուրֆէյրազ, այդ 18 թուանշանը
տարօրինակ թուանշան մըն է և զարմանք կուռայ ինձ : Պօնաբար-
դի աղէտալի թիւն է այն : Լուին առջևը և Պրիւմէրը(*) ետեւը
դէքը, և անա ամբողջուպէս կը նշմարէք Պօնաբարդի ճակատա-
գիրը, նաև յայտարար հանգամանք մը. այսինքն թէ վերջը սկիզ-
բին ետեւէն հասած է այս ճակատագրին մէջ :

Անժօլրա որ մինչև այն ատեն անմուռնչ կը կենար, լուռ-
թիւնը խզեց և այս խօսքը ուղղեց Գուրֆէյրազին :

— Ըսել կ'ուզես թէ քառութիւնը ոճիրին ետեւէն հասաւ :

Մարիուս՝ որ արդէն յուզուած էր Վաթիբրլօյին յանկարծապէս
յիշուեցէն՝ չէր կրնար ընդունիլ այս ոճիր բառը, որ իր համբը-
րութենէն վեր էր :

Ուստի ելաւ, յամբապէս դէպ ի Յրանսայի աշխարհագրական
քարտէսը քալեց որ պատին վրայ կախուած էր և որու ներքեւ
զատ խորշի մը մէջ պզտիկ կղզի մը կը նշմարուէր. մատը այս
խորշին վրայ դրաւ, և ըսաւ .

— Գօրսի՛զան : Պզտիկ կղզի մը որ շատ մեծցուց Յրանսան :

Այս խօսքը սառնաշունչ հովի մը ազդեցութիւնը ունեցաւ :
Ս.մէնքն ալ դադրեցան խօսելէ : Զգացին թէ բան մը պիտի սկսէր :

(*) . Պրիւմէրի (յեղափոխական ամիս) 18ին Նաբոլէոն Պօնաբարդ Հանրա-
պետութիւնը սպալեց, եւ իր այս ոճիրէն ետք Հանրապետութեան յաջորդեց
Ռազմապետութիւնը, որ իր քառութիւնը Վաթիբրլօյի արիւնարոյր դաշին վրայ
գտաւ 1815 յունիսի 18ին :

Արհարանին սպասները լուացող կնոջ հետ կ'իյնար էջ 138
Պատկեր թիւ 53 Քառասները Ե .

Պահօրէլ՝ Պօսիւէին պատասխանելով՝ հաշմուած արձանի դիրք
վր աննելու վրայ էր, դիրք վր զոր կը սիրէր: Բայց զանց ըրաւ
մտիկ ընելու համար:

Անժօրրա որ իր կապոյտ աչքը և ոչ մէկուն վրայ յարած էր
և կարծես դատարկութիւնը կը դիտէր, պատասխանեց առանց
Մարիուսին նայելու:

— Ծրանսա ամենեւին Գօրսիգայի մը հարկաւորութիւն չունի
մեծ ըլլալու համար: Ծրանսան մեծ է, որովհետեւ Ծրանսան է:

Մարիուս ամենեւին ընկրկելու տրամաբարութիւնը չզգաց. Ան-
ժօրրային զարծաւ, և ձայնը հանեց այնպիսի ճօճուճով որ իր ա-
ղիքներուն սարսուռէն կուգար:

— Աստուած չընէ որ Ծրանսան փոքրցնեմ, բայց Նարոյէտը
Ծրանսայի հետ միաւորելը Ծրանսան փոքրցնել չէ բնաւ: Ժամա-
նա՛կն է ուրեմն խօսելու: Ես ձեր մէջ նորեկ մըն եմ, բայց կը
խոստովանիմ թէ զարմանք կուտաք ինձ: Ո՞ւր ենք, ո՞վ ենք,
ո՞վ էք, ո՞վ եմ: Կայսեր վրայ մեր կարծիքը յայտնենք: Ինչպէս
լսեցի, Պուծնարարդ կ'ըսէք դուք, արքայականներուն պէս ուն
չեչանելով: Գիտնանք որ մեծ հայրս աւելի աղէկը կ'ըսէ, Պուծ-
նարարդէ կ'ըսէ ան: Կը կարծէի թէ երիտասարդներ էք: Ո՞ւր է
ձեր եռանդը: Ի՞նչ բանի կը դործածէք զայն: որո՞ւ վրայ կ'ըս-
քանչանաք եթէ չէք սքանչանար կայսեր վրայ, և անկէ աւելի ի՞նչ
պէտք է ձեզ Նիթէ չէք ընդունիր այդ մեծ մարդը, հապա ո՞ր մեծ
մարդերը կ'ընդունիր: Նարոյէտն ամէն բան ունէր: Կատարեալ էր ան:
Մարդկային կարողութեանց խորանարդը ունէր իր ուղեղին մէջ: Ժիւս-
թինիէնին պէս օրինազերք կը շինէր, Կեսարի պէս խօսք կը թե-
լադէր, իր խօսակցութեան մէջ Բաղալին փայլակը Թասիթի
չանթին հետ կը խառնուէր, պատմութիւնը գործով կը շինէր ու
միանգամայն կը գրէր, իր տեղեկագիրները եղիականներ են: Նիու-
թընին թուանչանները Մարգարէին փոխաբերութիւններու հետ
կը միաւորէր, Արեւելքի մէջ բուրգերուն պէս մեծ խօսքեր կը
թողուր իր ետեւը, Թիլսիթի մէջ վեհափառութիւն կ'ստուցանէր

կայսրներու, դիտութեանց ձեւարանին մէջ Լաբլասին պատասխան կուտար, Պետութեան ժողովին մէջ Մէլլէնի կը դիմադրէր, հողի մը կուտար ոմանց երկրաչափութեան և սմանց ալ կցկցուն խօսքերուն փաստաբաններու հետ օրէնսդէս և աստղաբաշխներու հետ աստղագէտ էր: Գրօմվէլի պէս խնայողութեամբ երկու ճրագին մէկը մարելով՝ Թամբլը կ'երթոր վարագոյրի ծոպի մը սակարկութիւնը ընելու համար. ամէն բան կը տեսնէր. ամէն բան գիտէր, թէ և այս պատճառաւ չէր արգիլուեր իր պղտիկ մանկան որորանին քով բարեմիտի մը պէս խնդալու. և անա յանկարծ Յւրոպան մտիկ կ'ընէր անարեկ. բանակները կ'սկսէին քալել, թնդանօթակիր սայլեր կը շարժէին: Գետերուն վրայ նաւային կամուրջներ կ'երկինային, ձիաւորներու երամները մրրկին մէջ կ'արշաւէին, ազադակներ, փողարներ, ամինուրեք գահերու գղրդում, թագաւորութեանց սահմանազուխները աշխարհագրական քարտէսին վրայ կը ձօճէին, պատեանէն ելլող դերմարդկային թուրի մը շառաչինը կը լսուէր, կը տեսնուէր հաս և այն, որ հորիզոնին վրայ կանգուն կը կենար՝ ձեռքը փայլատակում մը և աչքերուն մէջ փողփողում մը ունենալով, որ որւտումին մէջ իր երկու թիւերը կը տարածէր, այսինքն մեծ բանակը և հին պահակները, և որ պատերազմի հրեշտակագրան էր:

Ամէնքն ալ կը լսէին, և Անժօլրա գլուխը վար կը ծռէր. Ունկնդիր մը երբ կը լսէ, խօսողը կը կարծէ թէ ան իր ըսածներուն կը հաւանի կամ խոյս տալու հնարքը չգտնելով անոր կողմը բռնելու կը ստիպուի: Մարիուս գրեթէ առանց շունչ առնելու շարունակեց՝ հետդնեալ բռնկուն եռանդով մը համակուելով:

— Արդարասէր ըլլանք, բարեկամներ, այսպիսի կայսեր մը կայսրութիւնը ըլլալ ո՛ն, շատ փառաւոր ճակատագիր մըն է ժողովուրդի մը համար, երբ մանաւանդ Ֆրանսան է այն ժողովուրդը և երբ մանաւանդ այն ժողովուրդը իր հանձարը այն մարդուն հանձարին հետ կը միաւորէ: Երեւի և իշխել, քալել և յաղթանակել, զօրաց օթեւան ընտրել ամէն մայրաքաղաքները, կրքնատիէները առնել և թագաւոր ընել, տէրութեանց անկումը վրձուել, յարձակելու համար քալելով Յւրոպան այլակերպիլ, զգացնել

ամէնուն թէ երբ կը սպաննաս, ձեռքդ Աստուծոյ սուրը բռնելու կը պատրաստես, միայն մէկ մարդու մը հետեւելով՝ Աննիպալի, Կեսարի ու միանդամայն Շարլըմանի հետեւած ըլլալ, անուանուել այնպիսի ժողովուրդ մը որ անոր ամէն արշայոյսերուն հետ յաղթութեան մը փառաւոր լուրը կ'աւետէ, զարթուցիչ ժամացոյցի տեղ էնվալիտի թնդանօթը ունենալ, լուսեղէն անդունդներու մէջ յաւերժապէս փայլատակող անաղին բառեր նետել, ինչպէս են Մարէնկօ, Արգօլ, Աւստերլից, Իէնա, Վալրամ, դարերու ղէնիթներուն վրայ ամէն վայրկեան յաղթութեանց համատեղութիւններ ծագեցնել, գաղղիական կայսրութիւնը հոսմէական կայսրութեան զուգակշիռը ընել, աղգերու մեծը ըլլալ և բանակներու մեծը ծնանիլ, ամէն կողմէ իր արծիւները սաւառնելու դրկող լեւան մը պէս իր հոսմէական կտրիճներու գունդերը աշխարհիս չորս կողմը ղրկել, յաղթել, տիրել, շանթահարել, Յւրոպայի մէջ ըլլալ այնպիսի ժողովուրդ մը որ փառքի ծայրայեղութեամբ սովեպէս կը փայլի կարծես, պատմութեան մէջէն տիտաններու փողերգ մը հնչեցնել, երկու անգամ տիրապետել աշխարհիս, աշխարհակալութեամբ և ակնախաղ փողփողումով ասիկայ վեհ է. ի՞նչ կայ աւելի մեծ:

— Ազատ ըլլալ ըմու Գօմպլֆէր
 Հիմայ իր կարգին խոնարհեցուց գլուխը Մարիուս, այս պարզ և ցուրտ խօսքը պողպատեայ սլաքի մը պէս անոր վիպական արիւնը ծակած սնցած էր, և Մարիուս կը զգար թէ անյայտ կ'ըլլար իր այն աւիւնը: Երբ աչքերը վեր ըրաւ, Գօմպլֆէր ա՛լ որ հին մէջ չէր: Հաւանական է թէ Գօմպլֆէր Մարիուսի ծայրայեղ գովեստին տո ած պատասխանէն գո՛ւ ըլլալով, իրօք մեկնած էր, և Անժօլրայէն ի զատ ամէնքն ալ անոր ետեւէն դացած էին: Սրահը պարպուած էր: Անժօլրա Մարիուսի հետ մինակ մնացած էր և ծանրապէս անոր կը նայէր: Սակայն Մարիուս երբ իր գաղափարները քիչ մը վերածողվեց՝ ինքզինքը յաղթանար չսեպեց, իր եռանդէն մաս մը մնացած էր դեռ, և անշուշտ Մարիուս անով Անժօլրայի դէմ հաւաքաբանութիւններ պիտի հիւսէր, երբ յանկարծ ձայն մը լսուեցաւ որ սանդուղին վրայ կ'երգէր՝ հեռանալով: Երգողը Գօմպլֆէրը՝ երգն ալ հետեւեալն էր.

Թէ ինձ տուած ըլլար Կեսար
 Պատերազմներ, փառք, հոխուքիւն,
 Եւ թէ դադրիլ ինձ հարկ ըլլար
 Ա՛լ սիրելի մայրքս սիրուն:
 Պիտ՛ բռնի մեծ Կեսարի •
 Մերժեմ եւս փառք ի թխանութիւն,
 Ո՛հ կը սիրեմ մայրս՝ աւելի •
 Սիրեմ միայն մայրքս սիրուն:

Իօմպըֆէրի խորագրին և վայրենական ձայնը, որով կ'երգէր այս տուններ, տարօրինակ վսեմութիւն մը կուտային անոնց: Մարիուս որ խոհուն էր և ձեղունին կը նայէր, գրեթէ մեքենայէս կրկնեց. Մայրս...:

Նոյն պահուն զգաց թէ իր ուսին վրայ էր Անժօլրայի ձեռքը: — Բաղաքացի՛, ըսաւ Անժօլրա, մայրս ըսածը Հանրապետութիւնն է:

Գ. Լ. ՈՒՆԵ Զ.

Կ Ե Ա Ն Ք Ի Ն Ե Ղ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Բ

Այն իրիկունը Մարիուսը խորապէս սարսեց, և սրտին մէջն ալ տրամալի մթութիւն մը ծաւալեց: Մարիուս զգաց ինչ որ երկիրը կ'զգայ թերեւս երբ երկաթով կը բացուի ցօրենի հատը ընդունելու համար. երկիրը նախ վէրքը կ'զգայ միայն. ետքէն կ'զգայ բողբոջին սարսուռը և պտուղին ուրախութիւնը:

Մարիուսի վրայ տիրութիւն եկաւ: Հաղիւ թէ հաւատքի մը աէր եղած էր, և ահա պիտի պարտաւորէ՛ր ուրեմն ուրանալ այն հաւատքը: Ինքնին բացասական պատասխան տուաւ: Ըսաւ իւրօրովի թէ չէր ուզեր տարակուսիլ, այլ իր կամքին հակառակ սկսու տարակուսիլ: Անտանելի վիճակ մըն է երկու կրօնքի մէջ գանուիլը, որուն մէկը տակաւին թողուած չէ և միւսն ալ ընդունուած չէ. արդ ազօտ լոյսը միայն չղջիկային հողիներու հաճելի է: Մարիուս կորովաբեր աչք մըն էր, և ճշմարիտ լոյսը կ'ուզէր: Տարակոյսի կիսալոյսերը կը տանջէին անոր աչքը: Թէեւ կը փափաքէր մնալ ուր որ էր, և անկէ չխախտիլ, անդիմադրապէս բռնադատուած էր շարունակելու, յառաջանալու, քննելու, խորհելու, աւելի հեռու քալելու:

Այս բռնադատումը մինչեւ ո՛ւր պիտի տանէր զինքը. այնքան քայլեր առած և հօրը մօտեցած ըլլալէն ետք հիմա կը վախնար առնել այնպիսի քայլեր որոնք կրնային զինքը հեռացնել անկէ: Մարիուսի անձկութիւնը ևս առաւել կը շատնար այն ամէն խորհրդածութիւններով որոնք կուգային կը գրաւէին իր միտքը: Գաբուվեր մը կը ծրագրուէր անոր բոլորովքը: Մարիուս համամիտ չէր ոչ իր և ոչ իր բարեկամներուն հետ. մէկուն առջև յանդուգն, միւսներուն առջև ալ յետադեմ չը սեպուէր: Զգաց թէ կրկնակի հեռացած կը գտնուի, հեռու ձերերէն, հեռու նաև երիտասարդներէն: Գափէ Միւզէն երթալէ դադրեցաւ:

Իր խղճին այս շփոթալի վիճակի մէջ Մարիուս գրեթէ ա՛լ չէր մտածեր կեանքին քանի մը իրական կողմերը : Սակայն կեանքի իրականութիւնները չեն ուզեր մոռցուիլ : Յանկարծ եկան դրդեցին Մարիուսը և իրենց ներկայութիւնը յայտնեցին անոր :

Առաւօտ մը պանդոկապետը Մարիուսին սենեակը մտաւ , և ըսաւ անոր .

- Պ . Գուֆէյրազ քեզի համար երաշխաւոր եղաւ :
- Այո :
- Քայց ինձի ստակ պէտք է :
- Ըսէք Գուրֆէյրազին որ զայ և խօսի հետս , ըսաւ Մարիուս :

Երբ Գուրֆէյրազ եկաւ , պանդոկապետը սենեակէն մեկնեցաւ : Մարիուս պատմեց Գուրֆէյրազին ինչ որ տակաւին խորհած չէր անոր ըսել . թէ աշխարհիս մէջ գրեթէ անոք և անազգական էր ինք :

- Ի՞նչ պիտի ըլլաս , հարցուց Գուրֆէյրազ :
- Չգիտեմ , պատասխանեց Մարիուս :
- Ի՞նչ պիտի ընես :
- Ես ալ չեմ գիտեր :
- Ստակ ունի՞ս :
- Տասնընիսէ ֆրանք :
- Կ'ուզե՞ս որ փոխ տամ քեզի :
- Ամենեւին :
- Չգետ ունի՞ս :
- Ահա ունեցածս :
- Ստակ ընելու զարդեր ունի՞ս :
- Ժամացոյց մը :
- Արծաթ :
- Ոսկի . անաւաստիկ :
- Հանդերձավաճառ մը կը ճանչնամ որ կ'տո՞ւն , թիկնոց և բանթալօն :

Իսկ մէկ բանթալօն , մէկ բանկօն , մէկ գլխարկ և մէկ թիկնոց պիտի ունենաս :

- Նաև կօշիկներս :
- Ի՞նչ կ'ըսես . բոսիկ քալել չե՞ս ուզեր . ի՞նչ փարթամութիւն :

- Այսքանը բաւական է :
- Ժամագործ մը կը ճանչնամ որ ժամացոյցը կը դնէ :
- Էա :
- Ոչ , լաւ չէ : Ի՞նչ պիտի ընես ետքը :
- Ինչ որ պէտք պիտի ըլլայ . գէթ ինչ որ պատիւիս արատ չպիտի բերէ :
- Անդլիերէն գիտե՞ս :
- Ոչ :
- Գերմաներէն գիտե՞ս :
- Ոչ :
- Կը ցաւիմ :
- Ինչո՞ւ :

- Վասնզի բարեկամներէս մէկը , որ գրավաճառ է , տեսակ մը հանրագիտարան կը շինէ , որու համար կրնայիք գերմաներէն կամ անգլիերէն յօշուածներ թարգմանել : Ստոյգ է թէ մեծ վարձ մը չարուիր , բայց վերջապէս կ'ապրուէիր :

- Ուրեմն անգլիերէն և գերմաներէն պիտի սորվիմ :
- Հապա ի՞նչ պիտի ընես մինչև սորվիլը :
- Մինչև սորվիլս զգեստներս և ժամացոյցս կուտեմ :

Հանդերձավաճառը կանչեցին , և քսան ֆրանքի ծախեցին աւելորդ զգեստները : Յետոյ ժամագործին գացին , և քառսունընիսէ ֆրանքի ծախեցին ժամացոյցը :

- Գէշ չեղաւ , կ'ըսէր Մարիուս Գուրֆէյրազին՝ պանդոկը վերադառնալով , իմ տասնընիսէ ֆրանքովս ամէնը մէկ ութսուն ֆրանք կ'ընէ :
- Հապա պանդոկապետին հաշիւը , ըսաւ Գուրֆէյրազ :
- Աղէկ ըսիր , մոռցեր էի , ըսաւ Մարիուս :
- Պանդոկապետը հաշիւը բերաւ , զոր հարկ եղաւ անմիջապէս վճարել : Այս հաշիւը եօթանասուն ֆրանք էր :
- Տասը ֆրանք կը մնայ ինձ , ըսաւ Մարիուս :
- Գէշ չէ , ըսաւ Գուրֆէյրազ . մինչև անգլիերէն սորվիլդ հինգ ֆրանքը կուտես , հինգ ֆրանք ալ մինչև գերմաներէն սոր-

վիւր: Ասով շատ շուտ լեզու մը, կամ շատ յամբաստան թալեր մը կուլ տուած պիտի ըլլաս:

Սակայն մօրաքոյր ժիւնօրման որ արտօնալի պարագաներու մէջ բաւական բարի անձ մըն էր բնապէս, վերջապէս կրցած էր իմանալ Մարիուսի ո՛ւր բնակիլը:

Առաւօտ մը Մարիուս դպրոցէն երբ վերադարձաւ, մօրաքոյրէն եկած նամակ մը և վաքսուց բիսքօլ, այսինքն վեց հարիւր ֆրանք դասու, ամէնքն ալ լուծի էին և կնքուած տուփի մը մէջ դրուած:

Մարիուս ետ շրկեց երեսուն լուծին յարգական նամակով մը որու մէջ կ'ըսէր թէ ապրելու միջոցներ ունէր, և ա՛լ կընար իբր ամէն պիտոյքը հայթայթել: Նոյն միջոցին Մարիուսի երեք ֆրանքը մնացած էր:

Մօրաքոյրը եղելութիւնը չիմացուց, վախնալով որ ալ աւելի չզայրանայ: Մանաւանդ թէ մեծ հօրը միթէ՞ ըսած չէր. Ամենեւին չեմ ուզեր որ այն արիւնհարբուին խօսքը ընես իմ առջև:

Մարիուս չուզելով պարտք ընել՝ Բօրթ-Սէն-ժազի պանդոկէն ելաւ:

Չ Ո Ր Ր Ո Ր Դ Գ Ի Ր Ք

ԴԺԲԱՂԴՈՒԹԵԱՆ ՎՍԵՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Մ Ա Ր Ի Ո Ւ Ս Չ Ք Ա Ի Ո Ր

Ապրիլը տաժանելի եղաւ Մարիուսի համար: Զգեսաները և ժամացոյցը ուտելը բոն մը չէր, կերաւ նաև այն անբացատրելի բանը որ կ'անուանի կասաղի կով (*): Այս սոսկալի բանին բացատրութիւնն է օրեր առանց հացի, կրակարան առանց կրակի, շաբաթներ առանց գործի, ապագայ առանց յոյսի, թիկնոց մը որու արմուկը ծակ է, ինչ գլխարկ մը որ նորասի աղջիկներուն ծիծաղը կը շարժէ, գուռ մը զոր իրիկուն գոց կը գտնես՝ սենեակին

(*) Տրանսերէնի մէջ «մանժէ սը լա վաշ անրածէ» ո՞ն մըն է որու բառական թարգմանութիւնը «կասաղի կով ուտել», եւ որու բուն նշանակութիւնն է սակայն «ամէն սեռակ գրկումներու ենթարկուիլ»:

վարձքերը վճարած չըլլալուդ համար, դռնապանին և խոնավածա-
 ւին անամօթութիւնը, գրացիներուն հեգնալի ծիծաղները, խո-
 նարհումներ, արժանապատուութեանդ ոսնահարումը, որ և է
 գործ ընդունելու հարկը, ձանձրոյթները, դառնութիւնը, վնա-
 տութիւնը: Մարիուս սորվեցաւ թէ մարդս ինչպէս կը լափէ այս
 ամէն բաները և թէ ինչպէս շատ անգամ միայն այս բաները կը
 լափէ: Կենաց այն միջոցին ուր մարդս հպարտութեան պէտք ու-
 նի վասն զի սիրոյ պէտք ունի, զգաց Մարիուս թէ կը ծաղրուէր,
 վասն զի լաւ հաղուած չէր, զգաց նաեւ թէ ծաղրելի էր վասն
 զի աղքատ էր: Այս հասակի մէջ ուր երիտասարդութիւնը կայսե-
 րական սիգանքով մը կ'ուռէ մարդուս սիրտը, շատ անգամ Մա-
 րիուս գլուխը ծռելով իր ծակուած կօշիկներուն նայեցաւ, և ճան-
 ցաւ թշուառութեան անիրաւ նտխախնիքը և կսկսալի կարմրուքը:
 Փո՛րձ սքանչելի և սոսկալի ուրկէ տկարները անուանարկութեամբ
 և հօրօնները վեհութեամբ կ'ելլեն: Բո՛վ, որու մէջ ճակատագիրը
 մարդ մը կը նետէ ամէն անգամ որ անդգամ մը կամ կիսասուած
 մը կ'ուզէ ունենալ:

Վասն զի պզտիկ կուրներու մէջ շատ մեծ քաջութիւններ կը
 գործուին: Աննկուն և անծանօթ արիութիւններ կան որոնք մու-
 թին մէջ քայլ առ քայլ կը դիմադրեն պէտքերու և խայտառակու-
 թեանց աղետալի յարձակումին: Ազնիւ և թաղուն յաղթանակներ
 զոր աչք մը չտեսներ, զոր հոչակ մը չվարձատրեր և զոր փողերգ
 մը չբարեւեր: Կեանքը, գժբազդութիւնը, առանձնութիւնը, լը-
 քուժը, աղքատութիւնը պատերազմի դաշտեր են որոնք իրենց յա-
 աուկ դիւցազները ունին: զիւցազներ որոնք երբեմն աւելի մեծ են
 քան թէ մեծանուն դիւցազները:

Կան հաստատուն և հազուադիւրս կազմութիւններ որոնք այս-
 պէս ստեղծուած են. թշուառութիւնը որ զրեթէ միշտ մօրու է՝
 երբեմն մայր կ'ըլլայ. զրկուժը հողի: և մտքի զօրութիւնը կ'ար-
 տաղրէ: Կարօտութիւնը ազնուսարտութեան դայեակն է. ապե-
 րանութիւնը անդաւէտ կաթ մըն է վեհագնեբու համար:

Մարիուսի կենաց մէջ եղաւ ժամանակ մը ուր իր սանդուղին
 դաւիթը ինք կ'աւելեր, ուր տասը փարայի պանիր, կ'առնէր նպա-
 րավաճառ կնոջմէ մը, ուր երեկոյեան մշուշին կ'ըսպասէր հացա-

գործին կրպակը սպրդելու և հաց մը դնելու համար զոր գողա-
 նապէս իր վերնահարկը կը տանէր իբր թէ գողցած ըլլար զայն:
 Երբեմն անշնորհ երիտասարդ մը որ թեւին տակ գիրք ունէր,
 որու կերպարանքը վեհերոտ և բարեկալի կ'երևար, դէպ ի փողո-
 ցին անկիւնը կ'ուղղուէր ծաղրասէր խոնարարուհիներու մէջջն
 անցնելով որոնք արժուկով կը դրդէին զայն, մտավաճառին կրպա-
 կը կ'սպրդէր, գլխարկը կը հանէր ճակօին վրայէն ուրկէ քրտինք կը
 կը հոսէր, յարգանք բարեւ կուտար մտավաճառ կնոջ որ կը զար-
 մանար, նուե միսը կտրող ծառային, վեց կամ եօթ սու տալով
 ոչխարի կողիկ մը կ'ուզէր, թուղթով մը կը պլլէր, թեւին տակ
 երկու գիրքի մէջ տեղը կը դնէր և կ'երթար: Մարիուսն էր այս
 երիտասարդը: Երեք օր կ'ապրէր այս կողիկով զոր ինք կ'եփէր:

Առջի օրը միսը կ'ուտէր, երկրորդ օրը ճարպը կ'ուտէր, եր-
 րորդ օրը սկիորը կը կրծէր ժիլնօրման մօրաքոյրը բազմիցս փոր-
 ձեր ըբաւ, և վեց հարիւր ֆրանքը զրկեց անոր: Մարիուս ամէն
 անգամին ալ ևս զրկեց ստակները, ըսելով թէ բանի մը պէտք
 չունի:

Մարիուս տակաւին իր հօրը սուգը կը պահէր երբ կրեց այն
 յեղաշրջումը զոր արդէն պատմեցինք մ.յն ժամանակէն ի վեր սեւ-
 զգեստները հսնած չէր վրայէն: Սակայն զգեստները կը հիննային:
 Եղաւ օր մը ուր ա՛լ թիկնոց չունեցաւ: Բանթալոնը դեռ կը
 հահնուէր: Ի՞նչ ընելու էր. Գուրֆէյրագ՝ որու քանի մը լաւ ծա-
 ապութիւն ալ ինք ըրած էր փոխադարձապէս՝ հին թիկնոց մը
 տուաւ: Մարիուս՝ դռնապանի մը մէկ ու կէս ֆրանք տալով՝ թիկ-
 նոցին ներսը դուրս ընել տուաւ, և ահա նոր թիկնոց մը ունեցաւ:
 Բայց այս թիկնոցին գոյնը կանաչ էր: Ուստի Մարիուս այնուհե-
 տե միշտ արեւ մարը մտնելէն ետք դուրս ելնել սկսաւ: Օրուան
 այս միջոցին դուրս ելլելովը թիկնոցին գոյնը սեւ կ'երևար: Մա-
 րիուս միշտ սգաւոր ըլլալ ուզելով մթութիւն կը հագնէր:

Այս ամէնուն մէջ փաստաբանութեան պաշտօն առաւ: Անոր
 բնակարանը կը սեպուէր Գուրֆէյրագի սենեակը որու մէջ ըստ
 կանոնի պահանջուած թանդարան մը կար, այս թանդարանին մէջ
 իրաւազխտութեան քանի մը հին մատաններ դրուած էին քանի
 մը վրպասանութեանց պակասաւոր հատորներուն հետ: Մարիուս

իրեն ուղղութիւնք նամակները Գուրգէնրազի տունը ուղղել կուտար:

Երբ փաստաբան եղաւ Մարիուս եղելութիւնը իր մեծ հօրը իմացուց նամակով մը որ ցամաք այլ պարկեշտութեամբ և յարգանք գրուած էր: Պ. Ժիլնորման դողումով մը առաւ նամակը, կարդաց, չորս կտոր ըրաւ և կողովի մը մէջ նետեց: Երկու կամ երեք օր ետք օրիորդ Ժիլնորման իր հօրը ձայնը լսեց, որ մինակ էր սենեակին մէջ և բարձր կը խօսէր: Պ. Ժիլնորման ամէն անգամ որ սաստկապէս կը յուզուէր, այսպէս բարձր ձայնով և առանձին կը խօսէր իր սենեակին մէջ: Օրիորդը ունկնդիր եղաւ և յետագայ խօսքը լսեց. — Եթէ ապուշ մը չըլլայիր, պիտի դիտնայիր թէ մարդս Պարոն ու միանգամայն փաստաբան չկրնար ըլլալ:

Գ Լ Ո Ւ Ն Բ .

Մ Ա Ր Ի Ո Ւ Ս Ա Ղ Ք Ա Տ

Թշուառութիւնն ալ ամէն բանի պէս կամաց կամաց տանելի կ'ըլլայ: Հուսկ յետոյ ձև մը կ'ընդունի և կը կազմուի: Թշուառը կ'ածի, այսինքն կը զարգանայ կերպով մը որ ազգուրն այլ կենդանութեան բաւական է: Հիմայ ըսենք թէ ինչ կերպով կարգադրուած էր Մարիուս Բօնմէրսի պարիզու եղանակը:

Ամենէն նեղ տեղէն ելած էր ա'լ. կիրճը երթալով կ'ընդլայնէր իր առջև: Աշխատութեան, արիութեան, յարատեւութեան և կամքի շնորհիւ ա'լ ս'յսած էր տարին գրեթէ ևօթ հարիւր ֆրանք կազմել շնորհիւ ա'լ ս'յսած էր տարին գրեթէ և անդիլիքէն սորված էր: Քաղել իր ըրած գործէն: Գերմաներէնը և անգլիերէնը սորված էր: Մարիուս Գուրգէնրազի շնորհիւ անոր բարեկամ գրավաճստին

ձեռ յարարեութիւն հաստատած էր, և դրականութեան-գրավաճստութեան մէջ օգտակարութեան միջակ պաշտօնը կը կատարէր: Յայտատարութիւններ կը գրէր, լրագիրներ կը թարգմանէր. սրպազրութեանց ծանօթագրութիւններ կուտար, կենսագրութիւններ կը բանաքաղէր և այլն... տարին յաջող կամ անյաջող միշտ ևօթ հարիւր ֆրանք կը վաստկէր, զուտ շահ: Ասով կ'ապրէր: Ինչպէս: Ոչ այնքան դէշ: Հիմա կ'ըսենք թէ ինչպէս կ'ապրէր:

Մարիուս տարեկան երեսուն ֆրանք վարձք տալով Կօրպոյի հիմուփուտ տունին մէջ առանց բուխերիկի հիւղ մը բռնած էր որ խուց կ'անուանուէր. և որու մէջ իբր կահ կարտի միայն անհրաժեշտաբար հարկաւոր եղածը կար: Այս կարասիները իրն էին: Ամիտը երեք ֆրանք կուտար գլխաւոր վարձակալին որպէսզի դայ հիւղը աւլէ և ամէն առտու քիչ մը առք ջուր, թարմ հաւ կէթ մը և տասը փարանոց հաց մը բերէ: Մարիուս այս հացով և հաւկէթով կը նախածաշէր: Հաւկէթին սղութեան կամ ամենութեան համեմատ երբեմն քսանէն մինչև քառսուն փարա կուտար նախածաշիկին համար: Իրիկունը ժամը վեցին Սէն-ժազի գտնը Բուսոյի պանդոկը կ'երթար ճաշելու, որ Տէ Մաթիւրէն փողոցին ծայրը պղնձադրոշմ ծախող Պասկի դիմացն էր: Թան չէր ուտեր: Վեց սուր պնակ մը միս, երեք սուր կէս պնակ կանաչեղէն, երեք սուր ալ քիչ մը միրգ կ'առնէր. երեք սուր եւս տալով ուղածին չափ հաց կուտէր: Բայց գլխի տեղ ջուր կը խմէր: Երբ ստակ կը վճարէր հաշուետեղանին՝ ուր վեհափառապէս կը նստէր արկին Բուսո, — այն ժամանակ այս կինը միշտ դեր և տակաւին ատոյզ էր, — Մարիուս ծառային սուր մը, արկին Բուսո ալ Մարիուսին ժպիտ մը կուտար: Յետոյ Մարիուս կը ձգէր կ'երթար տասնըվեց սուր ժպիտ մը և ընթրիք մը վայելելէն ետք:

Այս Բուսո անուն ճաշարանը, ուր Գլխիկին շիշերը քիչ և ջուրի սրուակները շատ կը պարպուէին, աւելի կ'ամոքէր քան թէ կը զօրացնէր ստամոքսը: Հիմայ ա'լ չկայ այն ճաշարանը: Պանդոկապետը ազուր մականուն մը ունէր որ էր Զրային Բուսո:

Այսպէս չորս սուր նախածաշիկի, տասնըվեց սուր ընթրիքի, ըսել է օրը քսան սուր ծախս կ'ընէր իր սնունդին համար, այսինքն երեք հարիւր վաթսուներ հինգ ֆրանք տարին: Այս գուժարին

վրայ աւելցո՛ւր տարեկան երեսուն ֆրանք վարձքը և պատու վարձակալին երեսունը վեց ֆրանք տարեկանը և քանի մը մանր մունր ծախքեր, և ահա ընդ ամէնը չորս հարիւր յիսուն ֆրանք ծախս ընկելով Մարիուս կ'ուտէր, կը բնակէր, պատուին ալ ծառայութիւն ընել կուտար: Զգեստներուն համար հարիւր, ճերմկեղէններուն համար յիսուն, լուացքի համար յիսուն ֆրանք կուտար, այսպէս տարեկան բոլոր ծախքը վեց հարիւր յիսուն ֆրանքէն անդին չէր անցնէր. հետեւաբար յիսուն ֆրանք կը մնար իրեն. ըսել է թէ Մարիուս հարուստ էր: Առիթը պատահած ժամանակ բարեկամի մը տաս ֆրանք փոխ կուտար: Գուրֆէյրապ անգամ մը մինչեւ վաթսուն ֆրանք փոխ առած էր անկէ: Իսկ կրակ վառելը զանց ըրած էր բուխերիկ չունենալուն համար:

Մարիուս միշտ երկու հագ անթերի զգեստ ունէր. մէկը Նին էր և ամեն օրուան. միւսը բոլորովին նոր էր և կարեւոր պարագաներու համար պահուած: Երկու հագուստն ալ սեւագոյն էր: Երեք շապիկ ունէր միայն. մէկը վրան, մէկը պահարանը, միւսն ալ լուացարարուհիին քով կը գտնուէր: Քանի որ կը մաշուէին, Մարիուս կը նորոգէր զանոնք: Սովորաբար պատուած էին այս շապիկները, այս պատճառաւ թիկնօցը միշտ մինչեւ կզակը կը կոծկէր:

Մարիուս տարիներ անցնելէն ետք այս բարեբաստ վիճակի հասած էր: Այս տարիներուն մէկ քանիէն տաժանութեամբ, մէկ քանիէն ալ դժուարութեամբ մաղլցելով անցած էր: Մարիուս և ոչ իսկ օր մը ընկճուած էր: Ամէն տեսակ զրկում կրած, ամէն ինչ ըրած էր, բայց պարտքի տակ մտած չէր բնաւ: Ինքնիրեն կը վկայէր թէ երբեք տասը փարայ պարտք ունեցած չէր մէկու մը: Մարիուսի համար պարտք մը գերութեան սկզբնաւորութիւն կը նշանակէր: Ինքնին կ'ըսէր նաև թէ պարտատէր մը աւելի գէշ է քան թէ տէր մը, վասն զի տէր մը անձիգ կը տիրէ միայն, իսկ պարտատէր մը արժանապատուութեանդ վրայ կը տիրէ և կրնայ ապսակել զայն: Աւելի աղէկ կը սեպէր նօթի մնալ քան թէ փոխ ստակ առնել: Շատ օրեր ծոմ պահած էր: Զգալով թէ ամէն ծայրեր իրարու կը հպին, և թէ՛ առանց զգուշութեան վիճակի ստորնութիւնը կրնայ հողիի նուաստութեան յանգիլ,

Մարիուս նախանձապէս կը հսկէր իր արժանապատուութեան վրայ: Մարիուս նուաստութիւն կը սեպէր այս ինչ ձեւ խօսքը կամ այն ինչ ընթացքը զոր ուրիշ որ և է պարագայի մէջ ակնածութիւն համարէր թերեւս, հետեւաբար կը զգուշանար այն խօսքէն կամ ընթացքէն: Սնդգուշաբար բան մը չէր ընէր, ընկրկիլ չուղելուն համար: Երեսին վրայ տեսակ մը խտտամբեր կարմրօք ունէր: Վեճերու էր, և այս վեճերտութիւնը մինչեւ դաժանութիւն կը հասնէր:

Իր ամէն փորձանքներուն մէջ քաջալերուիլ, և երբեմն ալ թաղուն զօրութենէ մը պաշտպանուիլ կ'ողջար, զօրութիւն մը զոր իր հողին մէջ կը կրէր: Հողին մարմնոյն կ'օգնէ, և երբեմնակի անոր նեցուկ կ'ըլլայ: Այս թուշուներ միայն իր վանդակը կը պաշտպանէ:

Մարիուսի սրտին վրայ հօրը անունին քով ուրիշ անուն մըն ալ քանդակուած էր, այսինքն Թէնարաիէյի անունը: Մարիուս իր եռանդուն և ծանրաբարոյ բնութեամբը տեսակ մը սրբանուէր պտակ կը բոլորէր այն մարդուն զխտուն, որու պարտիլ կը կարծէր իր հօրը կեանքը, այն կտրիճ յիմնապետին որ գնդապետը ազատած էր Վաթիւրոյի գո նդերուն և գնդակներուն մէջ: Ամենեւին չէր զատեր այս մարդուն յիշատակը իր հօր յիշատակէն, և երկուքը ի միասին կը յարգէր: Կարծես թէ կրօնական պարտք կը կատարէր երկու խորանի առջև, մեծ խորանը գնդապետին, պղտիկը Թենարաիէյի յատկացնելով:

Մարիուս ա'լ աւելի երախտազիտական խանդաղատանք կը զգար երբ միտքը կը բերէր այն անբաղդութիւնը որու անդունդը ինկած և սուզուած էր Թենարաիէ: Մարիուս Մօնֆէրմէյի մէջ իմացած էր ապերջանիկ պանդոկապետին տնանկութիւնն ու անտակութիւնը: Այն ժամանակէն ի վեր անյուր ջանքեր ըրած էր Թենարաիէի հետքը գտնելու և անոր մօտենալ կարենալու համար թշուառութեան այն խաւարամած անդունդին մէջ ուր աներկուց իր կզած էր պանդոկապետը:

Մարիուս ամէն գիւղերը գացած և խուզարկութիւն ըրած էր Շէլ, Պօնաի, Կուբնէյ, Նօթան, Լանիլ գացած էր: Երեք տարի շարունակ այս գիւղերուն մէջ ամէն կերպ հետազօտութիւններ

ըրած էր անձանձիր, այս հետազոտութեանց համար ծախսելով
 խնայողութեամբ աւելցուցած իր քիչ մը ստակը: Ոչ ոք կրցած է՝
 Թենարտիէի վրայ տեղեկութիւն տալ իրեն. կը կարծուէր թէ
 օտար երկիր գացած էր ան: Թենարտիէի պարտատէրները նոյնպէս
 եթէ ոչ Մարիուսին չափ սիրով, դէժ անոր չափ յարատեւու-
 թեամբ փնտռած էին զայն, այլ չէին կրցեր ձեռք բերել Մարիու-
 իր խուզարկութեանց անյաջողութեան պատճառ ինքզինքը կը հա-
 մարէր և գրեթէ ինք իրեն դէմ կը նեղանար: Գնդապետը մի
 միայն այս պարտքը ձգած էր իրեն, և Մարիուս իր պատիւին
 պարտ կը սեպէր վճարել զայն:

— Ի՛նչ, կ'ըսէր մտովին, երբ հայրս պատերազմի դաշտին վրայ
 մահուան կէտը հասած կը հոգեւարէր, ինքը, Թենարտիէն, մու-
 խին և ռումբին մէջէն կրցաւ գտնել և շալկելով տանիլ զայն, ա-
 ռանց անոր բան մը ընել պարտաւորած ըլլալու, և ես որ այնքան
 պարտաւոր եմ Թենարտիէին, չկարենամ իրեն հասնիլ այն մթու-
 թեան մէջ ուր կը հոգեվարէ, և փոխադարձաբար մահուանէ ի
 կեանք վերածել զինքը: Ո՛հ, անշուշտ պիտի գտնեմ օր մը:

Մարիուս իրօք՝ Թենարտիէն գտնելու համար՝ իր թեւերէն մէկը
 կուտար, և թշուառութենէ ազատելու համար իր բոլոր արիւնը կը
 թափէր: Մարիուսի ամէնէն քաղցր և ամէնէն փառաւոր երազն էր
 Թենարտիէն տեսնել, անոր ծառայութիւն մը ընել, ըսել. Դուք
 զիս չէք ճանչնար. լաւ, բայց ես ձեզի կը ճանչնամ: Ահա հոս եմ,
 պատրաստ եմ ձեզի ծառայելու:

Մարիուս աղիւս էջ 433

Գ Լ ՈՒ Խ Գ

Մ Ա Ր Ի ՈՒ Ս Մ Ե Մ Յ Ա Մ

Այն ասէն Մարիուս քսան տարեկան էր: Իր մեծ հօր տունէն ելլելէն ի վեր երեք տարի անցած էր: Երկուքն ալ միեւնոյն վիճակի մէջ մնացած էին, երկուքն ալ փորձ մը ըրած չէին իրարու մօտենալու և տեսնուելու համար: Մանաւանդ թէ ինչո՞ւ պիտի տեսնուէին. ընդհարելո՞ւ համար, երկուքին ո՞րը իրաւունք պիտի ունենար: Մարիուս արոյրէ աման մըն էր, բայց Պ. Ժիլնօրման ալ երկաթէ անօթ մըն էր:

Պէտք է ըսել սակայն թէ Մարիուս սխալած էր իր մեծ հօր սրտին նկատմամբ: Մարիուս երեւակայած էր թէ մեծ հայրը բնաւ սիրած չէր զինքը, և թէ այն կարճահաս, խտտաբարոյ և զուարթ ծերուկը, որ կը հայոյէր, և կը պօռար, կը բարկանար և դաւաճանը կը վերցնէր ձեռքաչելու համար, առ առաւելն զինքը կը սիրէր կատակերգութեան ծերերու այն սիրով որ թեթեւ ու միանգամայն խիտ է: Բայց կը սխալէր Մարիուս: Կան հայրեր որոնք չեն սիրեր իրենց զաւակները. բայց չկայ մեծ հայր մը որ չպաշտէ իր թուր: Ինչպէս ըսինք, Պ. Ժիլնօրման ներքնապէս կը սիրէր Մարիուսը սրտագին: Սրտագին կը սիրէր իր կերպովը, տմարդի կշտամբանքով և ապտակներ տալով. բայց երբ այն պատանին առներէ ոյթ եղաւ, Պ. Ժիլնօրման ախրագին դատարկութիւն մը զգաց սրտին մէջ. հրաման ըրաւ որ անոր խօսքը չընեն իրեն նեա, ներքնապէս ցաւելով որ իր այս հրամանը ճշդապէս կը կատարուէր: Առջի ժամանակները յուսաց թէ այն պուճաբարդեանը, ժազօպեանը, անակալեանը, սեպտեմբերոյը (*) պիտի վերադառնայ: Շա-

(*) «Սեպտեմբերոյ» կ'անուանուին այն անձերը որոնք Յրանսայի յեղա-

բաթներ անցան, ամիսներ անցան, տարիներ անցան այլ արիւնարբուն չեք ելցաւ ի մեծ յուսանատութիւն մեծ հօրը: Սակայն պէտք էր որ արտաքսէի զինքը. չէի կրնար ուրիշ կերպով վարուիլ, կ'ըսէր մեծ հայրը. եթէ դարձնալ արտաքսել հարկ ըլլայ, պէտք է արտաքսել: Այո՛, կը պատասխանէր անմիջապէս իր հպարտութիւնը, այլ ոչ կը պատասխանէր տրտմապէս իր ծերունական զուխը զոր լուկեայն կ'օրէր:

Երբեմն Պ. Ժիլնօրմանի վրայ վնասութիւն կուգար ժամերով վան զի Մարիուսէն զրկուած էր: Ծերերը արևու հարկաւորութիւն ունենալու պէս օրրելու պէտք ունին: Սէրը տաքութիւն է: Որքան ալ քաջ ըլլար իր կազմութիւնը, սրտին մէջ փոփոխութիւն մը եղած էր Մարիուսի տարակայութեամբ: Որ և է պայմանով չպիտի ուղէր քայլ մը առնուլ՝ պէս այն «պղտիկ շուտիկը» մերձենալու համար, բայց կը տառապէր: Տեղեկութիւն չէր առններ Մարիուսի վրայ, բայց միշտ մտքին մէջն էր այն: Մարէի թաղին մէջ կ'ապրէր՝ հեռոգհեռէ առանձնութեամբ: Առաջուան պէս տակաւին կ'ապրէր՝ հեռոգհեռէ առանձնութեամբ: Առաջուան պէս տակաւին զուարթ և ցասկոտ էր, բայց իր զուարթութիւնը կարծես վիշտ և բարկութիւն կը պարունակէր, վասն զի ջղածը դային խստութիւն մը ունէր. ցասկոտութեանցն ալ միշտ տեսակ մը մեղմ և ախոր վնասութիւն մը կը յաջորդէր: Երբեմնակի կ'ըսէր.

— Ո՛հ, եթէ գալու ըլլար, ի՛նչ պատուական ապտակ մը պիտի տայի իրեն:

Իսկ մօրաքոյրը այնքան քիչ կը մտածէր Մարիուսի վրայ որ չէր կրնար մեծ սէր մը ունենալ անոր նկատմամբ: Մարիուս ոչ այլ ինչ էր իր առջեւ եթէ ոչ յսե և անյայտ շքանկար մը, և վերջապէս ա՛լ սկսած էր ոչ այնքան զբաղիլ անով որքան կ'զբաղէր իր կատուին կամ թուփակին հետ զոր հաւանական է թէ ունէր:

Պ. Ժիլնօրմանին թագուն վիշտը ա՛լ աւելի զուռն կ'երևար,

փոխուածան ժամանակ և 1793ի յետքստիւն ամսոյն մէջ կատարուած կոտորածներուն ուղղակի կամ անուղղակի հեղինակներն եղան:

վասն զի բոլորովին իր սրտին մէջ կը պահէր զայն և ամենեւին չէր յայտնէր: Իր վիշտը կը նմանէր այն նորանար փուռերուն որոնք իրանց մուխը կ'այրեն: Երբեմն չարաղէպ բարեւէրներ Մարիուսի վրայ կը խօսէին անոր հետ և կը հարցնէին. — Պ. Թող ի՛նչ կ'ընէ, կամ ի՛նչ եղաւ: Ծերունի քաղքենին կը պատասխանէր՝ հառաչելով՝ եթէ տրտում ըլլար, կամ թեւեւոցին պոնդ մը տալով՝ եթէ ուզեր զուարթ երևիլ. Պ. Պարոն Բոնմէրսի փաստաբանութիւն կը ծախէ չգիտեմ ո՛ւր:

Մինչդեռ ծերունին կը ցաւէր: Մարիուս ինքն իր նկատմամբ գոհունակութիւն կ'զգար: Դժբաղդութիւնը՝ ինչպէս ամէն սիրտեբու՝ նոյնպէս և Մարիուսի սրտին դառնութիւնը փարատած էր: Բաղդութեամբ կը յիշէր Պ. Ժիլնօրմանը, բայց որոշած էր ա՛լ բան մը չընդունիլ այն մարդէն որ աղէկ վարուած չէր իր հօրը հետ: — Այս էր հիմա իր առջի զայրոյթներուն մեղմ թարգմանութիւնը: Ասկից ի զատ Մարիուս գո՛հ էր առապած ըլլալուն և տակաւին տառապելուն համար: Կը տառապէր իր հօրը համար: Իր կենաց դաժանութիւնը գոհունակութիւն և հաճութիւն կուտար իրեն: Տեսակ մը ուրախութեամբ կ'ըսէր իրովի թէ այսպէս տառապիլը ամենապզտիկ բան մըն էր, թէ՛ ապաշխարանք մըն էր այն. թէ՛ առանց այս վշտանարութեան թերևս ուրիշ կերպով և ետքէն պիտի պատժուեր իր հօրը և ա՛յնպիսի հօր մը նկատմամբ ամպարիշտ անտարբերութիւն մը ցուցուցած ըլլալուն համար: Թէ արդարութիւնը չէր ներքեւ որ միայն իր հայրը վիշտ կրած ըլլայ, իսկ ինքը ոչինչ. մասնաւանդ թէ իր աշխատութիւններն ու զբոկումները ի՛նչ էին գնդապետին զիւցաղնական կեանքին հետ համեմատուելով: Թէ վերջապէս իր հօրը մօտենալու և նմանելու միակ կերպն էր արի ըլլալ չքաւորութեան դէմ՝ ինչպէս հայրը արի եղած էր թշնամիին դէմ և թէ գնդապետը անչուչտ այս արիութեան ակնարկելու ուղած է սա խօսքով. Նա այս սիսդուսին արժանի վարմունք ունենալու է: Մարիուս շարունակ այս խօսքերը կը կրէր չէ թէ իր կուրծքին վրայ, վասն զի գնդապետին գիրը կորսուած էր, այլ սրտին մէջ:

Մանաւանդ թէ այն օրը յորում մեծ հայրը արտաքսած էր Մարիուսը՝ սա տակաւին պատանի մը, իսկ հիմայ այր մըն էր:

Կը զգար իր անութիւնը : Կը կրկնենք թէ թշուառութիւնը օգտակար եղած էր անոր : Երիտասարդութեան մէջ աղքատութիւնը երբ կը յաջողի՝ շքեղ յատկութիւն մը ունի, որ է բոլոր կամքը դէպի ջանադրութիւն և բոլոր հոգին դէպի վերագոյն փափաքներ շրջել : Նիւթական կեանքը աղքատութեան մէջ շուտով կը մերկանայ և իր ստեղծով կ'երեւայ . ահա ասոր համար աղքատ երիտասարդը գէպի տեսլական կեանքը կը սուսանի անմեկնելի եւ աւանդներով : Հարուստ երիտասարդը բիւր զբօսանքներ ունի, պատուական և սուարդի զբօսանքներ, ինչպէս են ձիարշաւները, որսորդութիւնը, շուկերը, ծխախոտը, խաղը, լաւ ընթրիքները և այլն . . . , որոնք հոգիին ստորին կողմերուն զբաղումներն են և այլն . . . , որոնք հոգիին ստորին կողմերուն : Աղքատ երիտասարդը զբժիշկաւ բարձր և փափուկ կողմերուն : Աղքատ համար . կ'ուտէ հացը, և ուտութիւն կը կրէ իր հացը ճարելու համար . կ'ուտէ հացը, և ուտելէն ետք ա՛լ բան մը չունի . եթէ ոչ մտախոհութիւնը : Կ'երթայ տեսնելու այն ձրի ներկայացումները զոր Աստուած կուտայ . կը նայի երկինքին, անջրպետին, աստղերուն, ծաղիկներուն, մանուկներուն, մարդկութեան, որու մէջ կը տառապի, և համօրէն արարածներուն որոնց մէջ կը ճառագայթի ինք : Այնքան կը նայի մարդկութեան որ հոգին կը տեսնէ . այնքան կը նայի արարածներուն որ Արարիչը կը տեսնէ : Կը մտախոհէ, և ինքզինքը մեծ կը զգայ . դարձեալ կը մտախոհէ, և կը զգայ թէ գորովալի է : Կը դադրի ինքնամոլ վշտահար մը ըլլալէ . և կ'ըլլայ կարեկից մտախոհ մը : Սքանչելի զգացում մը կ'արարողի անոր սրտէն, զգացում մը որ է ինքզինքը մոռնալ և ամէնուն վրայ արդահատիլ : Երբ կը մտաբերէ այն անթիւ վայելումները զոր բնութիւնը կ'ըններ կը մտաբերէ կը պարզեւէ բաց հոգիներու և կը մերժէ փակ հոգիներու, իմացականութեամբ փարթամ այն աղքատը կը սկսի մեղքնալ արծաթով փարթամներուն : Անոր մտքին մէջ ամէն տեսակ լոյսի մտած չափով, սրտէն ամէն տեսակ ատելութիւն կը ջնջուի : Մանաւանդ միթէ դժբաղդ է ան : Ո՛չ . երիտասարդի մը հէքութիւնը հէք է բնաւ : Երիտասարդ աղայ մը, ո՛վ կ'ուզէ թող ըլլայ, և որքան աղքատ ալ ըլլայ, իր քաջողութեամբը, ոյժովը, կայտառ քայլերովը, փողփողուն աչքերովը, ջերմապէս շրջաբերող արիւնովը, սեւաթոյր մազերովը, առոյժ այտերովը,

վարդագեղ շուրթներովը, սպիտակ ակունքերովը, մաքուր չունչովը ծեր կայսրի մը նախանձը կը գրգռէ միշտ : Նաեւ ամէն տատու կը սկսի իր հացը վաստկիլ, և մինչդեռ ձեռքերը հաց կը շահին, իր ողնայարը աղնութիւն, ուղեղն ալ տեսիլքներ կը շահի : Երբ գործը կը կառարէ, նորէն կը սկսի անպատու կերպով յախշակուիլ, հոգեւին հիանալ . ուրախանալ . վիշտերու, խօշընդոտներու, քարայտակի, մորկնիներու, երբեմն ալ փիղմին վրայ կոխելով ալ գլուխը լոյսին մէջ պահելով կ'ապրի : Հաստատ, դուարթ, հեղ, հանդարտ, ուշադիր, ծանրարարոյ, քիչը բաւական համարող և բարետէր է ան և կ'օրհնէ զԱստուած իրեն տուած ըլլալուն համար այն երկու հարստութիւնը որոնք շատ հարուստներ զուրկ են, այսինքն աշխատութիւն՝ որու շնորհիւ ազատ կ'ապրի, և միտք՝ որով արժանապատուութիւն կ'ունենայ :

Մարիուս ահա այս վիճակը ունեցած էր . Բան մը չմոռնալու համար կ'ըսենք թէ Մարիուս քիչ մը չափէն աւելի իսկ հայեցողութեան կուտար իր միտքը : Այն օրը յորում ալ սկսած էր գրեթէ ապահովապէս ճարել իր ապուստը, կ'ստացաւ տոած էր հոն՝ աղքատ ըլլալը լաւ սեպելով և աշխատութեան մասնակցին մէջ մասը կ'առնէր մտքին տալու համար : Այսինքն երբեմնակի օրերով կը մտախոհէր՝ ցնորատեալի մը պէս սքանչացումի և ներքին ճառագայթումի անմուշ հեշտութեանց մէջ ընկղմելով ևս ուզելով : Իր կեանքի խնդիրը որոշած էր սապէս . կարելի եղածին չափ նուազ աշխատիլ նիւթական աշխատութեամբ՝ կարելի եղածէն աւելի աշխատելու համար անշոշափելի աշխատութեամբ . ուրիշ խօսքով ըսենք, իրական կեանքին քանի մը ժամ առլ, և մնացորդը անսահմանութեան անդունդը նետել : Որ և է զրկում չկրել կարծելով չէր նշմարել թէ այսպէս ըմբռնուած հայեցողութիւնը հուսկ յետոյ ծուրութեան ձեւերէն մէկը կ'ըլլայ . թէ կեանքի առաջնական հարկերը զսպիլը բաւական սեպած էր, և թէ շատ շուտ կը հանգստանար :

Յայտնի էր թէ Մարիուսի զօրեղ և վեհ բնութեանը համար անցուկ վիճակ մը կրնար ըլլալ այս, և թէ Մարիուս ճակատագրին անխուսափելի խառնակութեանց հետ առջի անգամ ընդհարելուն պէս պիտի սթափէր : Ստոյգ է թէ Մարիուս ա՛լ փաստաբան մըն

էր, բայց առ այժմ դատ չէր վարեր, և ոչ իօղ փաստաբանութիւն կը ծարէր, թէև Պ. Ժիլնորման հակառակը կարծէր: Ինքզինքը մասխոնութեան տալուն համար դատաստաններէ հեռու կեցած էր. փաստաբաններու հետ տեսնուիլ, արդարութեան պաշտար յաճախել, դատեր փնտռել, ծանծարղի՝ բան. ինչո՞ւ կրէր այս ձանրոյթը: Արհեստը փոխելու պատճառ մը չէր տեսներ բնաւ: Այն աննշան գրավաճառները վերջապէս ապահով գործ մը կուտային իրեն, նուազ աշխատութիւն պահանջող գործ մը, որ՝ ինչպէս բացատրեցինք արդէն՝ կը բաւէր Մարիուսին:

Գրավաճառներէն մէկը որոնց համար կ'աշխատէր Մարիուս, կարծեմ Պ. Մաթիսէլ զրովաճառը առաջարկած էր Մարիուսին իր տունը առնել ղինքը. լաւ բնակարան մտալ, կանոնաւոր գործ մը հայթայթել և տարին հազար հինգ հարիւր Ֆրանք վճարել: Հանգստորար բնակիլ, տարին հազար հինգ հարիւր Ֆրանք շահիլ, անշուշտ գէշ բան չէր: Բայց իր ազատութենէ զրկուիլ, վարձառու մը, ամասկանով ծառայող տեսակ մը գրադէտ ըլլալ, մի՞թէ կարելի բան էր այս: Մարիուս կը մտածէր թէ՛ առաջարկութիւնը ընդունելովը իր վիճակը լաւագոյն ու միանգամայն յոռեգոյն կ'ըլլար, բարեկեցութիւն կը շահէր, և արժանապատուութիւն կը կորսնցնէր. անթերի և գեղեցիկ դժբաղդութեան մը ազեղ և ծաղրելի նեղութեան մը փոխուելուն, կամ թէ կոյրին միականի դառնալուն հման բան մը պիտի ըլլար Մարիուսի վիճակը՝ այն գրավաճառին առաջարկութիւնը ընդունելով. ուստի մերժեց:

Մարիուս առանձնակի կ'ապրէր: Ամէն բանէ դուրս մնալու ճաշակը ունենալուն, նաև սաստկապէս խրտչած ըլլալուն համար որոշապէս միացած չէր այն խումբին հետ որու կը նախագահէր Անտուար Թէ՛ Մարիուս և թէ՛ այն խումբին անդամները մէկգմէկու հետ իբր լաւ ընկեր կը տեսնուէին. ի պահանջել հարկի ամէն կերպով իրարու օգնելու պատրաստ էին: Բայց ահա այսքան էր միայն անոնց յարաբերութիւնը: Մարիուս երկու բարկկամ ռենէր, մէկը երիտասարդ մը որ Գուրֆէյրապն էր, միւսը ծեր մը որ Պ. Մապէօֆն էր: Ծերին կը միտէր աւելի. վասնզի նախ անոր կը պարտէր իր կրած ներքին յեղափոխութիւնը. նաև անոր չորհիւր ճանչցած և սիրած էր իր հայրը: Ան բացաւ աչքս, կ'ըսէր Մարիուս:

Մայր է թէ այս եկեղեցական վճուողական փոփոխութիւն մը տուած էր Մարիուսին:

Այլ սակայն այս պարագայի մէջ Պ. Մապէօֆ ոչ այլ ինչ եղած էր թէ ոչ Նախախնամութեան հանդարտ և անտարբեր գործակալը: Պատահաբար և յանդէտս լոյս առած էր Մարիուսին՝ ճըրագի մը պէս դոր մէկը կը բերէ: Պ. Մապէօֆ ճրագը եղած էր և ոչ թէ ճրագը բերողը:

Իսկ Մարիուսի ներքին և քաղաքական յեղափոխութեան ակնարկելով կ'ըսենք թէ Պ. Մապէօֆ բոլորովին անկարող էր այս յեղաշրջումը հասկնալու, ուղեւու և կառավարելու:

Անօգուտ չենք համարիր քանի մը բան ըսել Պ. Մապէօֆի վրայ, վասնզի ետքէն դարձեալ պիտի տեսնուինք անոր հետ:

Գ. Լ. ՈՒՆ Դ.

Պ. ՄԱՊԷՕՖ

Այն օրը ուր Պ. Մապէօֆ Մարիուսին կ'ըսէր Անուես կը հաւանիմ հարաբական կարծիքները իր մտքին բուն վիճակը կը յայտնէր: Ամէն քաղաքական կարծիքներուն նկատմամբ անտարբեր էր Պ. Մապէօֆ, և անհանգարտութիւն մը չկրելու համար անխափր կը հաւանէր այն կարծիքներուն ամէնն ալ, ինչպէս Յոյները կը հաւանէին Կատուոնիները(*) զանոնք «գեղանի, բարի, սիրուն և էօմէնիտ»

(*) Les furies.

անուանելով: Պ. Մապէօֆի քաղաքական կարծիքն էր կռանդադին սիրել տունկերը, նամանաւանդ գիրքերը: Ամէն մարդու պէս ան ալ ական մասնիկ մը ունէր, առանց որոյ կարելի չէր ապրիլ այն ժամանակները. բայց ոչ արքայական, ոչ պօնաբարդական, ոչ սահմանադրական, ոչ օրէնական, և ոչ ալ անիշխական, այլ ինչ գրքերու վաճառական էր:

Չէր հասկնար թէ ինչո՞ւ մարդիկ զիրար ատելու կ'զբաղէին խել մը զրաբանութեանց նկատմամբ, ինչպէս են Սահմանադրութիւն, Հանրիշխանութիւն, Հարադատութիւն, Միապետութիւն, Հանրապետութիւն, և այլն, քանի որ այս աշխարհի մէջ ամէն տեսակ մտնուներ, խտտեր և թուփեր կան որոնց կրնային նայիլ, և մեծանատոր ու փոքրանատոր զիրքերու դէզեր զոր կրնային թղթատել: Անօգուտ ըլլալէ սաստիկ կը զգուշանար. գիրք ունենալովը կարգալէ չէր արգելուեր. բուսագէտ ըլլալովը պարտիզպան ըլլալէ չէր արգելուեր: Բժնմէքօսի ձեռ ծանօթութիւն ըրած ժամանակ, իր և գնդապետին մէջ համակրութիւն մը կար. այսինքն ինչ որ գնդապետը ծաղիկներուն նկատմամբ, ինքն ալ պտուղներուն նկատմամբ կ'ընէր: Պ. Մապէօֆի յաջողած էր սերպտուղներուն նկատմամբ կ'ընէր: Պ. Մապէօֆի անկային խառնումներուն մէկէն ծնունդ առած է հոկտեմբերի միլիապիլ ըսուած դեղին և կլոր սալորը, որ իմայ երեւելի է և որ ամառնային միլիապիլէն ոչ նուազ անուշանոտ է: Եկեղեցի կ'երթար ձեզ քան թէ ջերմուանդ մը ըլլալուն և մարդերու երեսը սիրելուն այլ անոնց աղմուկը տեսլուն համար, վասն զի միայն եկեղեցիին մէջ կը հաւաքուէին և կը լռէին մարդիկ: Զգալով թէ՛ պէտք էր բան մը ըլլալ Պետութեան մէջ՝ եկեղեցականի պաշտօնը ընտրած էր: Սակայն երբէք յաջողած չէր կէն մը կակաչի, սոխի մը չափ կամ մարդ մը ելզեվիրի(*) չափ սիրելու: Երկար ժամանակէ ի վեր վաթսուն տարեկան հասակը մտած էր երբ օր մը հարցուեցաւ անոր.

(*) «ելզեվիր» կ'անուանուի ժե երրորդ դարու մէջ սպուած գիւք. ինչ մասեան:

Միթէ՞ բնաւ ամուսնացած չես:— Մտոցայ, պատասխանեց Մապէօֆ: Մերթ ընդ մերթ, Ո՛հ, եթէ հարուստ ըլլայի, կ'ըսէր, և ո՞վ է այն որ ըսած չըլլայ այս խօսքը, — չէ թէ Պ. Ժիլնօրմանին պէս ակնոցովը ազուոր աղջիկի մը նայելով այլ ինչ մտաւանի մը վրայ ինչնալով կը յայտնէր իր այն փափաքը: Մինակ կ'ապրէր պատաւ սպասուհիի մը հետ: Ինչ մը ցաւոտ էին ձեռքերը, և երբ կը քնանար, իր անկողնի սաւաններու ծալքերուն մէջ կը կծկուէին մատերը որոնք յօգացաւի պատճառաւ չէին շարժեր: Ֆլոր սեզ անվիրօն քր Գօրքեց անունով գիրք մը շինած հրատարակած էր գունաւոր պատկերներով. բաւական յարգի էր այս գիրքը որ պղնձեայ կաղապարներ ունէր և զոր ինք կը վաճառէր: Օրը երկու կամ երեք գնորդ Մէզիէրի փողոցը կուգային անոր դուռը զարնելու և գիրք գնելու համար: Տարին երկու հազար ֆրանք կ'առնէր այն գիրքերու վաճառումէն. ահա այս էր անոր ամբողջ հարստութիւնը: Թէ և աղքատ էր, բայց համբերութեան, զրկումներու և ժամանակին շտրիւն ամէն տեսակ հազուադիւր օրինակներու թանկագին ժողովածոյ մը կազմելու տաղանդը ունեցած էր: Երբ որ դուրս ելլէր, միշտ գիրք մը կ'ունենար թեւին տակ, և շատ անգամ երկու գիրքով տուն կը դառնար: Գեթնայրիկին սենեակներուն մէջ որոնք պղտիկ պարտէզի մը հետ անոր բնակարանը կը կազմէին, իբր զարդ մի միայն շրջանակներու մէջ առնուած բոյսերու ժողովածոյներ և ինչ վարպետներու քանդակներ կային: Թուր կամ հրացան մը տեսած ժամանակ կ'անաբեկէր: Կեանքին մէջ բնաւ մտեցած չէր թնդանօթի, և ոչ իսկ էնվալիտի մէջ: Ստամբոլը բաւական յաջողակ էր, ժողովրդապետ եզրայր մը ունէր, ժողերը բոլորովին սպիտակ էին, ա՛լ ակոյ չունէր ո՛չ բերնին և ոչ ալ մաքին մէջ, մարմնովին կը դօղար: Բիզարտեանի մը պէս կը խօսէր, մանկաբար կը խնդար, չուտով մը կը վախնար և ծեր ոչխարի մը կերպարանքը ունէր: Զմուռնանք ըսել նաև թէ կեանքի մարդերու մէջ ամենեւին բարեկամութիւն կամ, յարաբերութիւն չունէր բաց ի Բօյօլ անուն մարդէ մը որ Սէն Ժագի դրան քով ինչ գրավաճառ մըն էր: Պ. Մապէօֆի երազն էր լեղակը մրանսայի մէջ բնաւ ուրեւ:

Անոր սպասուհին նոյնպէս անմեղներու մէկ տեսակն էր իյեղճ ջարեմիտ պառաւը կոչոյ էր: Իր կատուն՝ Թօթօ՝ որ Սիքսթինի մատուռին մէջ թերևս կարենար Ալլէկրիի տէր ողորմեան միաւել, անոր սրտին տիրած էր և կը բաւէր այն սրտի պարունակած կիրքերուն: Այս սպասուհիին երազներուն և ոչ մէկը կրցած էր մինչև մարդս տարածուիլ: Նա բնաւ կրցած չէր կատուէն անցնիլ: Պէխեր ունէր կատուին պէս: Իր փառքն էին իր սպիտակ գնտակները որոնք միշտ ձերմակ էին: Կիրակի օրեր պատարագէն ետք ժամանակը կ'անցնէր իր ձերմակեղէնները արկղին մէջ համրելով, նաև անկողնին վրայ քօպայի դիպակներ տաբածելով զոր կը գնէր և զոր բնաւ կարել չէր տար: Կարդալ գրեթէր: Պ. Մապէօֆ Բիլթարգ խաթուն մականունը տուած էր անոր:

Պ. Մապէօֆ հաւնած էր Մարիուսին, վասն զի Մարիուս՝ երկտասարդ և հեղաբարոյ ըլլալով՝ Պ. Մապէօֆի ծերութեան տաքութիւն կուտար առանց վախցնելու անոր վեհերտուութիւնը: Երկտասարդութիւնը հեղութեան հետ ծերերու նկատմամբ ունի այն ազդեցութիւնը զոր առանց հովի արեւը կ'ունենայ: Երբ Մարիուս լիութի կը համակուէր ռազմական փառքով, թնդտութի վառօգով, զօրական քայլերով, հակաքայլերով և այն ամէն զարմանալի պատերազմներով որոնց մէջ իր հայրը սուրի ա'յնքան մեծ վէրքեր տուած և առած էր, Պ. Մապէօֆին հետ տեսնուելու կ'երթար, և Պ. Մապէօֆ Մարիուսի հետ այն դիւցազնին վրայ կը խօսէր ծաղիկներու անտութեամբ նկատելով դնդապետը:

1830ի միջոցներուն Մապէօֆին ժողովրդապետ եղբայրը մեռած էր, և գրեթէ անմիջապէս, գիշերային մութը տիրելու նման, ամէն հորիզոն մթնաբարած էր Պ. Մապէօֆի համար: Նոտար մը անանկանալով անկէ տասը հազար ֆրանքի գուժար մը կորզեց, այս էր միայն Պ. Մապէօֆի ունեցած բոլոր գումարը որ եղբորը ժառանգութեամբը և իր սեպհական ինչքովը բազկացած էր: Յուլիսի յեղափոխութիւնը գրավաճառութեան ատուտուրը տաղնապի ենթարկեց: Նեղութեան ժամանակ չձախուած իրերուն առաջինն է Տիկորք: Տիկոր տեղ անվիրոն քը Գօքրեքը ծախուելէ զադրեցաւ քոլորովին Շարաթներ անցան առանց գնորդ մը գալու: Մերթ

ընդ մերթ երբ դրան պզտիկ զանգակը կը հնչէր, Պ. Մապէօֆ կարծելով թէ եկողը գնորդ մըն է, կը սարսուէր.— Պարո՛ն, կ'ըսէր Բիլթարգ խաթունը տրտմապէս, ջրկիրն է եկողը: Երկար չընենք, Պ. Մապէօֆ օր մը Մէգիէրի գոռնէն ելաւ, եկեղեցականութենէ հրաժարեցաւ, Սէն-Սիւրբիս եկեղեցիին հրաժեշտ տուաւ, ծախեց իր չէ թէ գիրքերուն՝ այլ կաղապարներուն մէկ մասը որոնք ամենէն աւելի աչքէն կ'ըսէին, և Մօնթարնասի պուլվարին վրայ պզտիկ տուն մը բռնեց, ուր սակայն երեք ամիս բնակեցաւ միայն երկու պատճառով.— նախ՝ վասն զի գեանայարկին և պարտէզին վարձքը երո՛ք հարկւր ֆրանք էր, մինչդեռ ինք երկու հարկւր ֆրանքէն աւելի վարձ ապու չէր համարձակեր. երկրորդ՝ Փաթու նշանարանին մօտ ըլլալով՝ պարպուող ատրճանակի ձայները կը լսէր, որոնք անտանելի էին իրեն:

Իր Ֆլէօրը, պղնձեայ կաղապարները, բոյսերու ժողովածոները, թղթականները և գիրքը առաւ տարաւ, և Սալբէթրիէրի քով Աւստերլիցի գիւղը տեսակ մը անակի մէջ բնակեցաւ, ուր՝ տարին յետուն թալէր վարձ ապու՛ կրեք սենեակի, ցոնկափակ պարտէզ մը և հար մը ունէր: Այս անախտութեան առթիւ իր գրեթէ բոլոր կարասիները վաճառեց: Այս նոր տունը մտած օրը պարոն Մապէօֆ շատ զուարթ էր, և նոյնիսկ ինք գամեց բեւեռները՝ ջանդակները և բոյսերու ժողովածոները կախելու համար, ապա մինչև իրիկուն պարտէզը պեղեց, և իրիկուն տեսնելով թէ Բիլթարգ խաթունը տխուր կ'երեւէր և կը մտածէր, անոր ուսին զարկաւ, և ժպտելով ըսաւ.— Պա՛, լեղակը ունինք:

Միայն երկու այցելու, այսինքն Սէն-Փաղի դրան գրավաճառը և Մարիուս թոյտուութիւն ունէին անոր հետ տեսնուելու և Աւստերլիցի անակին մէջ, ազմկալի՛ անուն որ՝ ամէն ինչ ըսած ըլլալու համար կ'ըսենք թէ բաւական անախտութ էր Պ. Մապէօֆի: Ասկայն, ինչպէս քիչ մը առաջ յայտնեցինք, կեանքի իրերը յաժրաբար թափ կ'անցնին այն ուղեղներէ որոնք իմաստութեան մը, կամ յիմարութեան մը, և կամ՝ ինչպէս շատ անգամ կը պատահի՝ երկուքին մէջն ալ միանգամայն ընկղմած են: Այս ուղեղներուն սեպհական ճակատագիրը իրենցմէ հեռու է: Իմաստութեան կամ յիմարութեան և կամ երկուքին ալ ուղեղի մը մէջ ամփոփուե-

լէն կը հետեւի կրաւորութիւն որ՝ եթէ տրամախոհութեան վրայ հիմնուած ըլլայ՝ կրնայ փոխտոփայութեան նմանիլ: Մարդս կը ծուռի, կ'իջնէ, կը սահի, կը փլի իսկ՝ առանց լաւ մը նշմարելու իր այս փլուժը: Ստոյգ է թէ միշտ կ'ուշարբի հուսկ յետոյ, բայց ուշ կ'ուշարբի: Միջնդեռ այս է իրերու վիճակը՝ կարծես թէ չէ՝ զոք կը մնանք այն խաղին նկատմամբ որ կը խաղցուի մեր երանութեան մէջ: Վաստկուելու կամ կորսուելու համար խաղի դըրուած շահը մենք ենք: այլ եկու տես որ անտարբերութեամբ կը նայինք բարբիին:

Մինչդեռ Պ. Մապէօֆի բոլորովը այս մթութիւնը կը արածուէր, և անոր ամէն յոյսերը մի առ մի աներեւոյթ կ'ըլլաին. ան ահա այսպէս զուարթ մնացած էր՝ քիչ մը աղայաբար այլ շատ սաստկապէս: Իր մտքին սովորութիւնները կշռոցաւոր ժամացոյցի մը երթեւեկութիւնը ունէին: Միտքը իբր ժամացոյց երբ պատրանքով մը կը լարուէր, երկար ժամանակ, նաև պատրանքը աներեւոյթ ըլլալէն ետք կը բանէր ժամացոյց մը յանկարծ չղաղբիւր ճիշդ այն պահուն ուր բանալին կը կորսուի:

Պ. Մապէօֆ անմեղ զբօսանքներ ունէր: Դիւրաբար և անակնկալ էին այս զբօսանքները, զոր ամենափոքր զիպուած մը կը հայթայթէր: Օր մը Բլիւթարգ խաթունը սենեակին մէկ կողմը քաշուած՝ վէպ մը կը կարգար: Բարձրաձայն կը կարդար կարծեւ թեռնու, իր ընթերցումը ինքնիբեան կը հաստատէ: Կան մարդիկ որոնք բարձր ձայնով կը կարդան և որոնք այնպէս կ'երեւան թէ իրենց կարգացածը իրովի կը հաստատեն իրենց պատուոյն վրայ երդում ընելով: Բլիւթարգ խաթունը ահա այս աղդուութեամբ կը կարգար ձեռքը բռնած վէպը: Պ. Մապէօֆ ընթերցումը կը լսէր առանց ուշ դնելու:

Բլիւթարգ խաթունը ընթերցումը շարունակելով հասաւ հետեւեալ տողին: Խօսքը վիշապազօրներու սպայի մը և գեղուհիի մը վրայ էր:

«... Կեղուհին դէմքը ծուռ, և վիշապը...»: Հոս ընթերցումը ընդմիջեց՝ ակնոցը սրբելու համար:

— Պուտտա և Տրակօն (վիշապ), կրկնեց Պ. Մապէօֆ կէս

ձայնով: Ս.յո՛, իրաւ է, վիշապ մը կար որ իր խոռոչին մէջէն բոցեր կ'արձակեր բերնովը և երկինքը կ'այրէր: Արգէն բազմաթիւ աստղեր հրդեհուած էին այս հրէշէն որ՝ նաև վագրի մագիլներ տունէր: Պուտտա անոր խոռոչը գնաց և յաջողեցաւ հաւատքի բերելու վիշապը: Լաւ գիրք մըն է կարդացած գիրքդ, Բլիւթարգ խաթուն: Ս.սկէ աւելի գեղեցիկ աւանդութիւն չկայ: Եւ Պարոն Մապէօֆ հեշտալի մտախոհութեան մը մէջ ինկաւ:

Գ. Լ. ՈՒՒՍ Ե.

ԱՂԲԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԼԱՒ ԴԻՍՅԻ Է ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԵԱՆ

Մարիուս կ'ախորժէր այս պարզմտ ձերէն որ յամրապէս չքաւորութեան ճիրաններուն մատնուիլը կը տեսնէր և որ կը սկսէր կամաց կամաց զարմանալ՝ սակայն առանց սակաւին արամելու: Մարիուս Գուրֆէյրագին կը հանդիպէր, բայց Պ. Մապէօֆը կը փնտռէր: Կը փնտռէր, այլ խիստ քիչ անգամ, ամիսը առ առաւելն մէկ կամ երկու անգամ:

Մարիուսի զբօսանքն էր ժամերով ստանձին ման դալ արտաքին պուլվարներուն վրայ, կամ Շան տը Մարսի և կամ Լիւքքին Կուլվարներուն վրայ, կամ Շան տը Մարսի և կամ Լիւքքին Կուլվարներուն վրայ, կամ Շան տը Մարսի և կամ Լիւքքին Կուլվարներուն վրայ: Օրուան ասնպուրկի ամէնէն մարդաշատ ծառուղիներուն մէջ: Օրուան կէսը կ'անցնէր պարտիզպանի մը պարտէզը, աղցանի ածուները, աղբանոցին մէջի հաւերը և ճօրիայի (*) անիւր դարձնող կրիվա-

(*) Նօրիա սեսակ մը ջրաբաշխական մեքենայ է պարտէզները ջրելու համար:

րին նայելով: Անցորդները զարմանքով կը նայէին Մարիուսին, և ոճանց ալ անոր հագուստը կասկածելի, և կերպարանքը սոսկալի կ'երեւար: Սակայն Մարիուս ոչ այլ ինչ էր, թէ ոչ աղքատ երիտառարդ մը որ կը մտախոհէր առանց առարկայի:

Անգամ մը այսպէս առանձնակի ման գալու ժամուն գտած էր Կորպոյի խարխուլ տունը, և առանձնութենէն ու ամուսնութենէն շրպտորուելով հոն փոխադրած էր բնակութիւնը: Այս տունին մէջ Պ. Մարիուս անունով կը ձանչուէր ինք:

Հին զօրապետներէ կամ իր հօրը վաղեմի ընկերներէն ոմանք երբ ճանչցան զինքը, հրաւիրեցին որ գայ անտութիւն ընէ իրենց նետ: Մարիուս մերժած չէր հրաւերը: Հօրը վրայ խօսելու ատիթ մըն էր այս: Հետեւաբար ժամանակ առ ժամանակ Բաժօլ կ'ստիսն, Պէլլավիօնը զօրապետին, Ֆրիբօն զօրապետին տունը, նաև ինք վալիա կ'երթար: Այս անձերու տուներուն մէջ երբեմն կը նուագեն, երբեմն ալ կը պարեն: Մարիուս այսպիսի հանդիսաւոր զրչերներ նոր թիկնոցը կը հագնէր: Բայց եթէ ամենասատիկ ցուրտ ըլլար, ոչ երեկոյթներու և ոչ ալ պարանդէաներու կ'երթար, վասն զի կտռքի ստակ չէր կրնար վճարել, ու միանգամայն կ'ուզէր հայելիի պէս մաքուր կօշիկներով հասնիլ:

Երբեմն կ'ըսէր առանց դառնութեան.— Մարդիկ այսպէս են: Երբ ակումբի մը սրածը կը մտնես, հող չէ եթէ վրադ գլուխդ ցեխոտ է, բաւական է որ մուճակներդ մաքուր ըլլան: Մարդիկ լաւ ընդունելութիւն մը ընելու համար քեզմէ անստգտանելի բան մը կը պահանջեն միայն որ է, մի՞թէ խիղճդ, ոչ, այլ կօշիկներդ:

Սրտի կիրքերէն ի զատ միւս ամէն կիրքերը մտախոհութեան մէջ կը ցրուին: Մարիուսի քաղաքական տենդերը մտախոհութեան մէջ անհետ եղած էին, անհետում որո նպատած էր 1830ի յեղափոխութիւնը՝ Մարիուսը գո՛՛ւ ընելով և հանդարտեցնելով: Մարիուսի զգացումները՝ բարկութիւններէն ի զատ՝ միեւնոյնը մնացեր էին: Միեւնոյն կարծիքները ունէր, միայն թէ ասոնք հիմա մեղմուած էին: Շիտակը ըսելով, ա՛լ մասնաւորապէս կարծիքներ չունէր. համակրութիւններ էին ունեցածը: Ո՞րն էր անոր կուսակցութիւնը. — Մարդկութեան կուսակցութիւնը: Մարդկութեան

մէջ Ֆրանսան կ'ընտրէր. աղբին մէջ ժողովուրդը կ'ընտրէր. ժողովուրդին մէջն ալ կիներ կ'ընտրէր: Ամէնէն աւելի կնոջ վրայ կը ծաւալէր իր արգահատանքը: Հիմայ տեսիլ մը իրողութենէ մը, բանահիւս մը դիւցազնէ մը վեր կը դասէր, և աւելի կը սքանչանար Յորին նման գրքի մը քան թէ Մարէնկոյի նման դէպքի մը վրայ: Մանաւանդ թէ՛ ամբողջ օր մտախոհելէն ետք՝ իրինկունները երբ պուլվարէն ետ կը դառնար և երբ ծառերուն ստերուն մէջէն անյատակ անջրպետը, անանուն նշոյլները, վիշը, մթութիւնը, գաղանիքը կը նշմարէր, շատ պզտիկ կ'երևար անոր ինչ որ լոկ մարդկային էր:

Կեանքի և մարդկային փիլիսոփայութեան ճշմարիտ կողմը ա՛լ հասկցած ըլլալ կը կարծէր և թերևս իրօք հասկցած էր, և ա՛լ գրեթէ միմիայն դէպի երկինք կը նայէր, երկինք որու միայն կրնայ նայիլ ճշմարտութիւնն իր անդունդին յատակէն:

Բայց և այնպէս Մարիուս ազադային նկատմամբ շատ դիտաւորութիւններ, կարգադրութիւններ, շէնքեր, նպատակներ կը պարաստէր մտքովը: Աչք մը՝ այս մտախոհութեան վիճակին մէջ եթէ Մարիուսին ներսը նայելու ըլլար, անոր հողիին մաքրութենէն պիտի շանար: Իրօք եթէ մեր մամնեղէն աչքերուն ներելի ըլլար անանել ուրիշին խիղճը, շատ աւելի ստուգապէս պիտի կըրնայինք դատել մարդս՝ մեր դատողութեան աւելի չիմ բռնելով ինչ որ կը մտածէ ան: Մտածումը կամք ունի, այլ մտախոհութիւնը շունի: Մտախոհութիւնը՝ որ ինքնակամ է բոլորովին՝ նաև հակայականին և անսլականին մէջ մեր մտքին պատկերը կ'առնէ և կը պահէ: Ոչինչ կրնայ այնքան ուղղապէս և այնքան անկեղծօրէն ելլել մեր հողիի խորերէն որքան կ'ելլեն և դէպ ի ճակատադրին չբեղութիւնները կը սաւառնին մեր անխորհուրդ և տարապայման փափաքները: Ամէն մէկ մարդուն ճշմարիտ բնաւորութիւնը կրնանք ալ աւելի այս վերին փափաքներու մէջ գտնել, քոն թէ բաղադրուած, տրամախոհութեան մաղէն անցած և համակարգ տեսիլներու մէջ: Ամէն բանէ աւելի մեր ցնորները կը նմանին մեզ: Իւրաքանչիւր ոք իր բնութեան համեմատ անձանութիւն և անհնարելիսին վրայ կը մտախոհէ:

Մարիուսի ծառայող պառաւը 1831ին միջոցները ըսաւ անոր

Թէ պիտի արտաքսուէին իր զրացիները, այսինքն ժօնարէթի
Թշուառ ընտանիքը: Մարիուս որ գրեթէ իր բոլոր օրերը դուրսը
կ'անցնէր, հազիւ հազ գիտէր դրացի ունենալը:

— Ինչո՞ւ պիտի արտաքսուին, հարցուց Մարիուս:

— Վասն զի չեն վճարեր իրենց սենեկին վարձքը: Վեց ամ-
սուան վարձք կը պարտաւորին:

— Ո՞րքան է այդ պարտքը:

— Քսան ֆրանք, ըսաւ պառաւը:

Մարիուս գզրոցի մը մէջ երեսուն ֆրանք ունէր պահունի:

— Ահա քեզ քսանըֆինգ ֆրանք, ըսաւ պառաւին: Վճարէ
այս խեղճ աղքատներուն պարտքը, հինգ ֆրանքն ալ իրենց տուր,
և մի՛ ըսեր թէ ես եմ սուտղը:

Գ Լ Ո Ւ Ն Զ .

Յ Ա Ջ Ո Ր Դ Ը

Կիւրուածը ուղեց որ պահպանութեան համար Բարիզ գայ այն
զօրագունդը որու մէջն էր անդակալ Թէօփիլ: Այս առթիւ մօ-
րաքոյր ժիլնօրման երկրորդ գաղափար մը ունեցաւ: Նախ ան-
գամ մը երեւակայած էր Թէօփիլին տալ Մարիուսի ամէն վար-
մունքը՝ երկրորդ գաղափարը եղաւ դաւադրել Թէօփիլը Մա-
րիուսին յաջորդը ընելու համար:

Որ և է պարագայի մէջ անպատրաստ չգտնուելու համար, և
մանաւանդ ենթադրելով թէ մեծ հայրը տունին մէջ երիտասար-
դական երեսի մը հարկաւորութիւն կ'ունենայ, ըստ որում այս
արշալուսային ճառագայթները երբեմն քաղցր են աւերակներու,
օրիորդ ժիլնօրման կարեւոր սեպած էր ուրիշ Մարիուս մը գտնել:

Պարոն ՄապեօՅ   էջ 467
Պատկեր թիւ 55   Թշուառները Կ .

Ասւ, ըսաւ մտապէս օրիորդը, պարզ վրիպակ մըն է այս որ գիր-
քերու մէջ կը տեսնուի. Մարիուսը կարդա՛ թէօտիւ:

Թոռան որդի մը գրեթէ թոռ ըսել է. երբ փաստաբանը կը
պահտի, նիզակաւոր մը կ'առնուի տեղը:

Առտու մը երբ Պ. Ժիլնորման Գօթիսիէն լրագրին նման բան
մը կը կարդար, աղջիկը ներս մտաւ, և իր ամենահեղ ձայնովը
ըսաւ, վասնզի իր սիրականին վրայ էր խնդիրը:

— Հայր իմ, այս առաւօտ թէօտիւլ պիտի գայ իր յարգանաց
հաւաստիքը ձեզ մատուցանելու համար:

— Ո՞վ է այդ թէօտիւլ ըսածդ:

— Ձեր թոռնորդին:

— Ա՛հ, աղաղակեց մեծ հայրը:

Ապա սկսաւ կարդալ, ա՛լ չմտածեց թոռան տղուն վրայ որ
սանկ կամ նանկ թէօտիւլ մըն էր, և պահ մը ետք վէսուլթիւն մը
եկաւ վրան, ինչպէս որ ստէպ կը պատահէր այս: Այն «թերթը»
զոր կը կարդար և որ՝ աւելորդ է ըսել թէ՛ արքայական էր, ա-
ռանց որ և է մարդավարական դիտողութիւն մը ընելու կը ծանու-
ցանէր թէ հետեւեալ օրը տեղի պիտի ունենար այն պղտիկ դէպ-
քերէն մէկը որոնք այն ժամանակի Բարիզին օրական դէպքերն
էին:— Թէ իրաւագիտական և բժշկական դպրոցներու աշակերտ-
ները կէսօրին Բանթէօնի հրապարակը պիտի հաւաքուէին,—
խորհրդակցելու համար:— Խնդիրը ներկայ ժամանակի խնդիրներէն
մէկն էր, որ երկու մասի կը բաժնուէր. մէկը աղգային պահակ-
ներու պատերազմական անօթներու խնդիրն էր. միւսն ալ վէճ մը
որ պատերազմի պաշտօնէին և «քաղաքացի մարտիկներու» մէջ
ծագած էր Լուվրի բակը դրուած թնդանօթներու նկատմամբ: Ու-
սանողները այս մասին պիտի «խորհրդակցէին»:

Այս դէպքը լիովին կը բաւէր Պ. Ժիլնորմանի զայրոյթը դըր-
դուելու համար:

Միտքը բերաւ Մարիուսը որ ուսանող էր, և որ հաւանական
էր թէ՛ ուրիշներուն պէս «կէսօրին Բանթէօնի հրապարակը պիտի
երթար խորհրդակցելու համար»:

Մինչդեռ այս ցաւալի մտածումին մէջն էր, թէօտիւլ տեղա-
կալը եկաւ՝ քաղքենիի հագուստով, — վարպետութիւն մըն էր այս-

պէս հազուելը, — և զգուշացէս ներս մտաւ օրիորդ ժիւնօրմանի հետ: Նիզակաւորը իրովի արամարանած էր սապէս. Ծեր տխրու- իտը բոլոր հարստութիւնը ցկեանս եկամուտի փոխած չէ: Ասոր փոխարէն ժամանակ առ ժրմանակ Բէքինցիի կերպարանք առնելով ծպտիլը մեծ զոհողութիւն մը չէ:

Օրիորդ ժիւնօրման բարձր ձայնով մը ըսաւ հօրը.

— Զեր թոռնորդին, Թէօտիւն է:

Եւ տեղակալին ալ կամաց մը ըսաւ.

— Հաւանութիւն ցուցուր ամէն ըսածներուն:

Ապա դուրս ելաւ:

Տեղակալը որ այսպիսի պատկառելի տեսակցութեանց քիչ սո- վորած էր, վեհերոտութեամբ մը, բարի լո՛յս, հօրեղբայր իմ, թո- թովեց, և խառն բարև մը տուաւ. այս բարեւը կէս մը ռազմա- կան և կէս մըն ալ քաղքենիի յատուկ քարև մըն էր:

— Ա՛հ, դո՛ւք էք, լաւ, նստեցէք, ըսաւ մեծ հայրը:

Չայս ըսելէն ետք բոլորովին մոռցաւ նիզակաւորը:

Թէօտիւլ նստաւ, և Պ. ժիւնօրման ոտք ելաւ:

Պ. ժիւնօրման սկսաւ աջէն ձախ քալել՝ ձեռքերը գրպաննե- լուն մէջ դրած, բարձրաձայն խօսելով, և ցասկոտ ու նիհար մա- տերովը իր երկու քսակներուն մէջ դրած երկու ժամացոյցները չարչարելով:

— Ինչ մը խնդրանք. ասո՞նք պիտի գումարուին Բանթէօնի հրապարակը. վա՛յ ձեր խելքին վա՛յ Դու երէկ կաթէ կարուե- ցան, և այսօր մարդ եղեր են ստահակները: Եթէ Ատոնց քիթը ձնչելու ըլլաս, կրնայ կաթ ելլել. այլ սակայն վաղը կէսօրին պի- տի խորհրդակցին եղեր: Ո՛ւր կ'երթանք: Ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր վերջը: Յայանի է թէ դէպ անգուռդ կ'երթանք: Ահա՛, տե՛ս թէ ո՛ւր տարին մեզ անշապիկները(*): Բաղաքացիներու թնդանօթ- նե՛ր. քաղաքացիներու թնդանօթներուն վրայ խորհրդակցի՛լ. ազ- գային պահակներու փուքերուն վրայ հրապարակը երթալ և զրա-

(*) Սպանիացի ազնուականեցոր «սէզզամիզասու» (անշապիկ) կ'անուանեն անարժան ռամիկները:

բանե՛լ, ո՛ւր լսուեր է առանկ բան մը, և ի՞նչ տեսակ մարդերու հետ պիտի դա՛ուին հոն: Տե՛ս անգամ մը թէ Ժազոպէնութիւնը մինչեւ ո՛ւր կ'երթայ: Աստուած վկայ, ո՛վ որ կ'ուզէ, պատրաստ եմ դրաւ դնելու հետը թէ հոն վաղեմի վերապարաներ և ազա- տուած դատապարտեալներ պիտի գտնուին միտայն: Հանրապետա- կաններ և թիպարաններ, ասոնք մէկ քիթ և մէկ թաշկինակ կը կազմեն: Գարնօ, ո՛ւր կ'ուզես որ երթամ, մասնիչ, կ'ըսէր. — Ո՛ւր որ կ'ուզես, աւանակ, կը պատասխանէր Ֆուչէ: Ահա այս- պիսի մարդեր են հանրապետականները:

— Իրաւ է, ըսաւ Թէօտիւլ:

Պ. ժիւնօրման գլուխը կէս մը դարձուց, տեսաւ Թէօտիւլը, և շարունակեց.

— Երբ կը մտածեմ թէ սա անդգամը գարպօնարութեան (*) անգամ ըլլալու սրիկայութիւնը ըրաւ: Ինչո՞ւ ելար դացիր տունէս: Հանրապետական ըլլալու համար, հա՞: Վա՛յ քու խելքիդ, վա՛յ: Նախ ժողովուրդը չուզեր քու հանրապետութիւնդ, ամենեւին չու- ղեր, ան խելք միտք ունի, գիտէ թէ միշտ թագաւորներ եղած են և պիտի ըլլան միշտ. չատ աղէկ գիտէ թէ ժողովուրդը վեր- ջապէս ժողովուրդ է, և կը ծաղրէ քու հանրապետութիւնդ, լսե- ցի՛ր, սինլքոր: Այլանդակութիւն այլանդակութեանց, որու վրայ մարդ ո՛րքան ալ սոսկայ, քիչ է: Հայր Տիւչէնի սիրահարի՛լ, կիւ- եօթինին սիրապէս նայի՛լ, ՅՅի պատշգամին ներքև տաղերդել, և փանդիւ դարնե՛լ, այդ երիտասարդները այնքան ապուշ են որ չիտակը թքնելու կուգայ իրենց վրայ: Ամէնքն ալ ահա այս վի- ձակին մէջ են: Եւ ոչ իսկ մէկուն գլուխը խելք կա՛յ: Անմիտ մը ըլլալու համար փողոցը անցնող օղը ծծելը կը բաւէ: Տասներիննե՛- րորդ դարը թոյն է: Որ սրիկային հանդիպիս, կը տեսնես որ նս- խաղի մօրուքին պէս մօրուք մը ձգած է, ինքզինքը մարդու մը տեղ դրած է, և իր ծեր ծնողաց վրայ կը ծխաղի: Հարցուր թէ

(*) Իսպաիոյ յեղափոխականներու ընկերութեան մը անունն է, կրնայ ըս- տ լիլ թէ Իսպիալ գաղութարի ըսուած յեղափոխականներու կը պարտաւորի միութիւնը:

ի՛նչ է ան . հանրապետական է եղեր, վիպական է եղեր : Վիպա-
կա՞ն . ի՞նչ ըսել է այս . կ'ազգահմ, շնորհ ըրէ՛, ըսէ՛ ինձ թէ ի՛նչ
կը նշանակէ այդ : Ամէն տեսակ յիմարութիւններ : Ասկէ տարի մը
առաջ էրնանիի մէջ տեսած էինք ատիկայ : Եւ չըսե՞ս ինձ թէ ի՛նչ
բան է այդ էրնանին . հակադրութիւններ, պժգումներ որոնք և
ոչ իսկ ֆրանսերէն գրուած են : Այս չէր բաւեր, և ահա հիմակ
ալ Լուվրի բակը թնդանօթներ ունին եղեր : Ահա ասոնք են արդի
ժամանակի աւազակութիւնները :

— Իրաւունք ունիք, հօրեղբայր, ըսաւ Թէօտիւլ :

Պ . Ժիլնօրման կրկնեց .

— Միւզէոմի բակին մէջ թնդանօթներ դնել, և ի՛նչ ընելու
համար : Ի՞նչ կ'ուզես ինձմէ, թնդանօթ : Մի՞թէ Պէլլէտէրի Ապոլոն
դոնը (Ապոլոնի արձանը) ումբակոծե՞լ կ'ուզես : Փամփուշտները ի՛նչ
բան ունին Մէտիսիի Ատողիկին հետ : Իրաւ կ'ըսեմ թէ սրիկայ են
այս հիմակուան երիտասարդները : Քանի՞ կ'առնես ատոնց Պէն-
ժամէն Գօնսթանը : Իսկ որոնք որ սրիկայ չեն, գիտնաս որ ապուշ
են : Իրենց ամէն ճիգը կը թափեն աղեղնալու համար . աղէկ չեն
հագուելը, կիներէն կը վախնան, պոռնիկներուն բոլորէ՛քը կը
դառնան մուրալու կերպարանքով մը որ սպասուհիներու խնդուկը
կը բերէ : Պատիւիս վրայ կ'երդնում թէ սիրոյ ամօթանար աղ-
քատներ են անոնք : Տձեւ են և այս տձեւութիւնը իրենց ապշու-
թեամբը կ'ամբողջանայ . Թիէրպէնի և Բօթիէի բառախաղերը կը
կրկնեն, տոպրակի նման թիկնոց, ձիադարմանի բաճկոն, հաստ
կտաւէ շապիկ, հաստ չուխայէ բանթալօն, հաստ կաշիէ կօշիկ կը
հագնին, և թոչուսի մը փետուրներուն կը նմանին . իրենց խօս-
ուածքն ալ իրենց հագուստին կը յարմարի : Մարդ կրնայ անոնց
խառնաշփոթ բարբառը գործածել իրենց հին ու փուտ մուճակը նո-
րոգելու համար . և այս ամէն անպիտան լակոսները կը յանդգնին
քաղաքական կարծիքներ ունենալու : Պէտք էր խտրել արգիլել
քաղաքական կարծիքներ ունենալը : Հաւկիթները գրոթիւններ
կը չինեն, ընկերային ժողովը կը վերակազմեն, միապետութիւնը
կը քանդեն, ամէն օրէնքները վար կը նետեն, շտեմարանը մա-
ռանի՝ և գոնապանս ալ թագաւորի տեղ կը գործածեն, Եւրոպան
հիմնովին տակն սւ վրայ կ'ընեն, աշխարհս կը վերաշինեն, և կի-

ներէն շնորհք ընդունիլ կը կարծեն ծածկաբար նայելով լաթ
լուացող կոնանց սրունքին, երբ սայլը կը մտնեն ասոնք : Ա՛հ,
Մարիուս, ա՛հ, անդգամդ դու, հրապարակ իջնե՛լ պօռա՛լ կանչ-
վըտեցելու համար . վիճի՛լ, քննե՛լ, միջոցներ պատրաստել . ասոնք
ալ միջոց են, Աստուած իմ անկարգութիւնը կը փոքրնայ և կ'ըլլայ
մորոտութիւն : Քատը տեսած էի, հիմայ ալ տղայական վլվուկ կը
տեսնեմ : Իպրոցի աշկերտները ելլե՛ն և ազգային պահակներու վրայ
խորհուրդ ընե՛ն, այս և ոչ իսկ Օժիպլըվաս և Գատտաշ ըսուած
վայրենիներուն մէջ տեսնուած բան է : Բոկոսն քալող վայրենիները
իրենց փամփուշտին փետրադուռի նման գլխանոցով և ձեռքի
մահակով աւելի խելք ունին քան թէ այս ուսման աստիճանաւոր-
ները : Թ՛ղուկնե՛ր, որոնք հինգ ստակ չեն արժեք և ելեր են վճիռ
տալու, որոշում ընելու, խորհուրդ կազմելու և պատճառաբանելու :
Աշխարհիս վախճանն է այս : Անշուշտ սա թշուառական երկրա-
գունդիս վերջն է այս : Վերջնական հեծկլտում մը պէտք էր .
Ճրանսա ահա կը հեծկլտայ : Խորհրդակցեցէ՛ք, անդգամներ : Այս
բաները մեր գլխէն չալիտի պակսին քանի որ Օտէօնի կամարնե-
րուն տակ լրագիր կարգալու կ'երթան : Այս ընթերցումը մէկ
ստակի կը նստի անոնց, բայց նաեւ ամէնուն ուղիղ խելքն ալ, ի-
մացականութիւնն ալ, սիրտն ալ, հոգին ալ, միտքն ալ մէկ ստակի
կ'ըլլայ : Անկէ կ'ելլեն, և ամէն մէկը ընտանիքին տունէն կ'ծիկը
կը դնէ : Ամէն լրագիրները ժանտախտ են, ամէնքն ալ, նաեւ
Տրաքօ Պլան . իրօք խմբագիրը Մարթէնվէլ ժագօպէն մըն էր :
Ա՛հ, արդար երկինք, հիմա ա՛լ կրնաս պարծիլ թէ մեծ հօրդ համ-
բերութիւնը հասցուցիր :

— Անտարակոյս, ըսաւ Թէօտիւլ :

Եւ Պ . Ժիլնօրման քիչ մը շունչ առնելու ատեն, նիզակաւորը
յարմար առիթ սեպեց վարդապետաբար շարունակելու .

— Պէտք էր որ միայն Մօնիթքօր մնար իբր լրագիր և Ռազ-
մական արեգիրը իբր գիւրգ :

Պ . Ժիլնօրման շարունակեց .

— Իրենց Միէյէսին կը նմանին . արքայասպան մը որ վերջէն
նախարար կ'ըլլայ . ահա միշտ այս է ատոնց վերջը : Աներեւները
ամէն կարգի մարդոց հետ դու ըսելով կը խօսին որպէս զի ետքը

պարոն կոմս ըսուան : Պարոն կոմս , որ սեպտեմբերի սպա-
 նիչներուն պէս մեծ են : Սիէյեէս փիլիսոփա՛ն , է՛ն , գէթ փառք
 կուտամ անձիս որ ինչպէս առ ոչինչ գրած եմ թիվօլիի կեղծաւո-
 րին ակնոցները , նոյնպէս կարեւորութիւն տուած չեմ այդ ամէն
 փիլիսոփաներու փիլիսոփայութեանց : Օր մը Մալաքէի քարափէն
 անցան նախարարները՝ մանիշակագոյն թաւչէ վերարկուներով ու-
 րոնց վրայ մեղուներ սիռուած էին , և Հանրի Գ. ի ձև գլխարկ-
 ներով : Տեսայ անոնց անցնիլը՝ սոսկալի կերպարանք ունէին :
 Կարծես թէ վագրին պալատին կապիկներն էին : Քաղաքացիներ ,
 կը յայտնեմ ձեզ թէ ձեր յառաջընթիւնը յիմարութիւն մըն է ,
 թէ ձեր մարդասիրութիւնը երազ մըն է , թէ ձեր յեղափոխութիւնը
 ոճիւր մըն է , թէ ձեր հանրապետութիւնը հրէշ մըն է , թէ ձեր նու-
 րաբոյս և կոյս ձրանոսան բողանոցէն ելած է , և՛ ո՛վ կ'ուզէք եղէք ,
 իրաւագէտներ ալ ըլլաք , տնտեսագէտներ ալ ըլլաք , օրէնսգէտներ
 ալ ըլլաք , կիլեօթիսին դանակէն աւելի ալ ճանչնաք ազատութեան
 հաւասարութեան և եղբայրութեան ի՛նչ ըլլալը , հոգս չէ , ամե-
 նուդ ալ կը հաստատեմ իմ ըսածս : Ահա գիացած ըլլաք միամիտ
 աղբարներ :

— Անանկ է հապա՛ , պատուական կերպով ճշմարտութիւնը
 կը խօսիք , պոռաց տեղակալը :

Պ. Ժիլնօրման կիսատ թողուց շարժում մը զոր սկսած էր ,
 ետեւը դարձաւ , ուղղակի նիզակաւոր թէօտիւլին նայեցաւ , և
 ըսաւ անոր :

— Դուն ալ աւանակին մէկն ես եղեր :

ՎԵՐՋ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻՆ

«Ազգային գրադարան

NL0317192

«Ազգային գրադարան

NL0317191

6373

